

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

TEFSİR-İ MUKÂTİL'DE PEYGAMBER KISSALARININ
TEFSİR EDİLİŞ YÖNTEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed Cemal TURAN

İstanbul

Şubat-2020

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

TEFSİR-İ MUKÂTİL'DE PEYGAMBER KISSALARININ
TEFSİR EDİLİŞ YÖNTEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed Cemal TURAN

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA

İstanbul

Şubat-2020

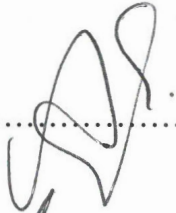
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA

.....

Üye Doç. Dr. Aydın TEMİZER

.....

Üye Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ

.....

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.....
Prof. Dr. Ömer ÇAHA
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “*Tefsîr-i Mukâtil*’de Peygamber Kıssalarının Tefsir Ediliş Yöntemi” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Muhammed Cemal TURAN

ÖNSÖZ

Bizleri kendisine kul olma şerefiyle nimetlendiren Yüce Allah'a hamd ve senalar olsun. Âlemlere rahmet nebisi Hz. Muhammed Mustafa'ya, onun âline ve ashabına salât ve selam olsun. Yüce Rabbimiz inzal buyurmuş olduğu, ilim ve hikmet hazinesi Kur'an-ı Kerim'de önceki ümmetlerin ve kavimlerin kıssalarını anlatmaktadır. Bu kıssalar muhatapları için birer ibret vesikasıdır. Cenâb-ı Hak bu kıssalarda peygamberlerin (aleyhimüsselâm) vermiş oldukları tevhid mücadelesini, çekmiş oldukları sıkıntılarını ve kendilerine inanmayan kavimlerin akıbetlerini veciz bir şekilde vurgulamaktadır. Bu kıssalar içerdikleri mesajlar itibariyle insanlığın bu gününe ve yarınına örneklik teşkil eder niteliktedir. Bu da Kur'an kıssalarını doğru okumanın, murâd-ı ilâhiyi anlamaya çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmamızda tefsir ilminde bir otorite olan Mukâtil b. Süleyman'ın *et-Tefsîru'l-Kebîr* isimli eserinde peygamber kıssalarını nasıl tefsir ettiğini araştırarak ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamızın birinci bölümünde Mukâtil b. Süleyman'ın hayatını, yaşadığı bölgeleri, ilmî kişiliğini, hocalarını, talebelerini, kendisi hakkında yapılan müspet ve menfi yorumları aktardıktan sonra, onun kaleme aldığı eserler hakkında malumat verdik. İkinci bölümde "kıssa" kelimesinin lügat ve ıstılah manasını verdikten sonra, *et-Tefsîru'l-Kebîr*'de peygamber kıssalarına dair naklettiği rivayetleri her peygamberin kendi isim başlığı altında aktardık. Üçüncü ve son bölümde ise bu kıssaları nasıl tefsir ettiğine, yöntemine ve naklettiği bu rivayetlerin sıhhatine dair genel bir değerlendirme yaptık.

Öncelikle bu çalışmamızın -tez konusunun tespitinden teslim sürecine kadar- her safhasında kıymetli vakitlerini ayırarak rehberlik eden kıymetli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Murat Kaya hocama, çalışmamda kendisinden çok istifade ettiğim kıymetli büyüğüm Hikmet Sarısözen'e, dua ve desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen aileme ve Fatih Burucu kardeşime teşekkürü bir borç bilirim.

Muhammed Cemal TURAN

İstanbul, 2020

ÖZET

TEFSİR-İ MUKÂTİL'DE PEYGAMBER KISSALARININ TEFSİR EDİLİŞ YÖNTEMİ

Muhammed Cemal TURAN

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA

Şubat-2020, 167+X Sayfa

İnsanlığın hidayet rehberi olan Kur'an-ı Kerim'in gönderiliş amacı başta tevhid inancı ve Yüce Allah'a itaat olmak üzere hem bireye hem topluma dînî ve ahlâkî ilkelerin benimsetilmesidir. Cenâb-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de bu ilkeleri etkili bir biçimde insanlara ulaştırmak için farklı metotlar kullanmıştır. Bu metotlardan birisi de mesajı kıssalar yolu ile vermektir. Biz de hem nüzul ortamına yakın bir zamanda yazılmış olması hem de Kur'an'ın baştan sona tefsir edildiği ilk eser olması sebebiyle Mukâtil b. Süleyman'ın *et-Tefsîru'l-Kebîr* isimli eserinde peygamber kıssalarını nasıl tefsir ettiğini araştırdık. Çalışmamız üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde Mukâtil b. Süleyman'ın hayatını, yaşadığı bölgeleri, ilmî kişiliğini, hocalarını, talebelerini, kendisi hakkında yapılan müspet ve menfî yorumları aktardıktan sonra onun kaleme aldığı eserler hakkında malumat verdik. İkinci bölümde "kıssa" kelimesinin lügat ve ıstılah manasını verdikten sonra Kur'an-ı Kerimdeki kıssaları mahiyeti itibariyle kısımlara ayırarak *et-Tefsîru'l-Kebîr*'de müfessirin peygamber kıssalarına dair naklettiği rivayetleri her peygamberin kendi kıssası altında aktardık. Üçüncü ve son bölümde ise bu kıssaları nasıl tefsir ettiğine, yöntemine ve naklettiği bu rivayetlerin sıhhatine dair genel bir değerlendirme yaptık.

Anahtar Kelimeler: Mukâtil b. Süleyman, Kıssa, Peygamber Kıssaları, *et-Tefsîru'l-Kebîr*.

ABSTRACT

TAFSEER METHODOLOGY OF THE STORIES OF PROPHETS IN TAFSEER OF MUQATIL

Muhammed Cemal TURAN

Master, Basic Islamic Sciences

Thesis Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA

February-2020, 167+X Pages

The purpose of sending the Qur'an, which is the guidance of humanity, is to adopt religious and moral principles to both the individual and the society, the belief of monotheism and obedience to God. In our Almighty Book, God has used different methods to effectively convey these principles to people. One of these methods is to give the message through a story. Due to the fact that the Quran was the first work to be interpreted from beginning to end, Mukâtil b. Suleyman's work titled at-Tafseeru'l-Kabir, we investigated how the prophet's stories are tafsir. Our study consists of three chapters and results. In the first part, our Mukatil b. Suleyman's after conveying life, the regions he lived in, his scientific personality, his teachers, his students and the positive and negative comments made about him, we gave information about his works. In the second part, after giving the meaning of the word "kissa" to the dictionary and the term, we divided the stories in the Qur'an into chapters and narrated the narrations about the prophet stories about the prophet's stories under the story of each prophet. In the third and last part, we made a general assessment of how he interpreted these stories, his method and the health of these narrations he conveyed.

Key Words: Mukatil b. Suleyman, Parable, Prophets of Stories, *Tafseer Kabir*.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
2. Araştırmanın Sınırları ve Yöntemi.....	4
3. Araştırmanın Bölümleri	5
4. Tez Konusu ile İlgili Literatür Analizi.....	6
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
MUKÂTİL B. SÜLEYMAN'IN HAYATI ve ESERLERİ.....	10
1.1. Hayatı	10
1.2. Hocaları	14
1.3. Talebeleri	15
1.4. Eserleri	16
İKİNCİ BÖLÜM	21
<i>ET-TEFSÎRU'L-MUKÂTİL'DE PEYGAMBER KISSALARI</i>	21
2.1. “Kıssa” Kelimesinin Lügat Manası	21
2.2. “Kıssa” Kelimesinin İstılah Manası.....	22
2.3. Kur'an-ı Kerim'deki Kıssalar	22
2.3.1. Tarihî Kıssalar	22

2.3.2. Kur'an'ın Nüzulü Esnasında Meydana Gelen Olaylar.....	23
2.3.3. Ahiret Hayatına Dair Kıssalar	23
2.4. <i>Tefsîr-i Mukâtil</i> 'de Kıssalar	23
2.4.1. Âdem (as)	23
2.4.2. İdrîs (as).....	39
2.4.3. Nûh (as)	40
2.4.4. Hûd (as)	42
2.4.5. Sâlih (as).....	44
2.4.6. İbrâhim (as)	46
2.4.7. Lût (as)	53
2.4.8. İsmâîl (as).....	54
2.4.9. İshak (as)	56
2.4.10. Yakûb (as)	57
2.4.11. Yûsuf (as)	59
2.4.12. Eyyûb (as)	63
2.4.13. Şuayb (as).....	64
2.4.14. Mûsâ (as)	64
2.4.15. Hârûn (as).....	87
2.4.16. Dâvûd (as)	88
2.4.17. Süleyman (as).....	95
2.4.18. Zülkifl (as).....	104
2.4.19. İlyâs (as)	105
2.4.20. Elyesa' (as)	105
2.4.21. Yûnus (as)	106
2.4.22. Zekeriyâ (as).....	108
2.4.23. Yahyâ (as)	108

2.4.24. Îsâ (as)	109
2.4.25. Üzeyir (as)	119
2.4.26. Lokman (as).....	122
2.4.27. Zülkarneyn (as)	122
2.4.28. Muhammed (as).....	124
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	140
MUKÂTİL'İN PEYGAMBER KISSALARINI TEFSİR METODU.....	140
3.1. <i>Tefsîr-i Mukâtil</i> 'de Sahih Olmayan Rivayetler	140
3.1.1. İnsanoğlu Yaratılmadan Önceki Durum	142
3.1.2. Âdem'in (as) Yaratılışı.....	142
3.1.3. Dâvûd'a (as) İsnat Edilen Günah	143
3.1.4. Âd Kavminin Helâkı	145
3.1.5. Semûd Kavmi ve Dişi Devenin Yavrusu	146
3.1.6. Lût Kavminin Helâkı.....	147
3.1.7. Yakûb'un Kendine Haram Ettiği Yiyecekler	147
3.1.8. Eyyûb'un (as) Hastalık Süresi.....	148
3.1.9. Türkler	148
3.1.10. Garânîk Meselesi.....	149
3.1.11. Kâf Dağı	150
3.1.12. Süleyman'ın (as) Mührü.....	151
3.1.13. Mûsâ'nın (as) Yüce Allah'a Fitne İsnadı	152
3.1.14. Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'ya Yasaklanan Meyve.....	153
3.1.15. Semûd Kavmine Gönderilen Deveyi Kesenler	153
3.1.16. İbrâhim'in (as) Parçaladığı Kuşlar	154
3.1.17. İbrâhim'e (as) Getirilen Kurbanlık.....	154

3.1.18. Yûsuf'un (as) Güzelliği Karşısında Parmaklarını Kesen Kadınlar	155
3.1.19. Bakara'nın Kimden Alındığı	155
3.2. <i>Tefsîr-i Mukâtil</i> 'de Sahih Rivayetler	156
3.2.1. İsrâîloğulları'nın Mûsâ'ya Eziyet Etmesi	157
3.2.2. İbrâhim'in (as) Ateşine Üfleyen Hayvan	158
3.2.3. Âdem'in Zürriyetinden Ahit Alınması	158
3.3. Kıssaların İbret ve Hikmet Yönüne Temas Etmesi.....	159
3.3.1. İbrâhim'e (as) Oğlunun Bağışlanmasının Sebebi.....	160
3.3.2. Allah Teâlâ'nın, İbrâhim'in (as) Atıldığı Ateşe Emri	160
3.3.3. Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygambere Sabrı Emretmesi.....	160
SONUÇ	162
KAYNAKÇA	164

KISALTMALAR

A.g.e.: Adı Geçen Eser

AOY.: Ankara Okulu Yayınları

as: Aleyhisselâm

Bkz: Bakınız

C: Cilt

Çev: Çeviren

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

M.Ü.İ.F: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

S: Sayı

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

Thk: Tahkik

sav: Sallallâhu aleyhi ve sellem

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kur'an-ı Kerim, insanların dünya ve ahiret saadeti için gönderilmiş bir hidayet rehberidir. Benzersiz bir üsluba sahip olan Kur'an, insanları benzerini getirmekten aciz bırakmıştır. Doğru anlaşıldığında kendine inananları maddeten ve manen yücelten ve inzal edildiği ilk günden itibaren tazeliğini koruyan ilâhî bir kitaptır. Kur'an'ın temel gayesi, insanlığı tevhid inancı etrafında toplayarak, huzur içerisinde bir hayat yaşamaları için uymaktır. Bu doğrultuda Kur'an, hayata dair öğretilerini ve mesajlarını etkin bir şekilde insanlara ulaştırmak için farklı metotlar kullanmaktadır. Bunlardan birisi de kıssa anlatma üslûbudur.¹ Kıssa anlatma, etkili ve başarılı bir terbiye metodu olduğu için Kur'an-ı Kerim'de ibret almamız ve hayatımızı ona göre şekillendirmemiz için daha önceki peygamberler ve kavimleri hakkında pek çok kıssa zikredilmektedir. Bu kıssalar her ne kadar geçmişte yaşanmış örnekler olsa da içerdikleri mesajlar itibarıyla insanlığın bu gününe ve yarınına örneklik teşkil eder niteliktedir. Bu bağlamda Kur'an'daki her kıssa günümüz insanını doğrudan ilgilendiren mesaj yüklü içeriklere sahiptir.

Yüce Allah'ın, "*Elbette onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır*"² hitab-ı celîli, Kur'an-ı kerimde anlatılan peygamberlerin ve gönderildikleri toplulukların kıssalarının ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Bu ayet-i kerime aynı zamanda kıssaların asıl gayesini de açıklamaktadır. Zira söz konusu kıssalarda peygamberlerin gönderildikleri kavimlerle vermiş oldukları tevhid mücadelelerini, bu esnada yaşanmış olan olayları ve Allah Teâlâ'nın emrine aykırı davranan toplumların helâk oluşlarını ibret verici bir üslupla ele alınmaktadır.

Hız. Peygamber dönemindeki olayların da eklenmesiyle bu kıssalar Kur'an-ı Kerim'de oldukça büyük bir yer kaplamaktadır. Bu kıssaları mahiyeti bakımından kısımlara

---

¹ Mustafa Kara, "Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", *İslâmî İlimler Dergisi*, C. 9, S. 1 (2014): 70.

² Yûsuf 12/111.

ayırmak mümkündür. Buna göre onları, tarihte vuku bulan³, Hz. Peygamber zamanında vuku bulan⁴ ve ahiret hayatına dair⁵ kıssalar olarak ayırabiliriz.⁶

Bu kıssaların günümüze dair ibretler, dersler ve mesajlar vermeyi amaçlaması, kıssaları doğru okumanın ve anlamının ne kadar büyük bir ehemmiyet arz ettiğini apaçık ortaya koymaktadır. Nitekim bu kıssalarda verilmek istenen, geçmiş milletlerin hayatlarını hikâye etmek değil, onların olumlu ve olumsuz davranışlarının sonucuna insanlığın dikkatini çekmektir.

Örnek vermek gerekirse; Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın yemelerinin yasak edildiği meyvenin ne olduğu bildirilmemiş fakat Allah'ın yasak ettiği bir şeye tevessül etmenin karşılığı vurgulanmıştır. Nuh (as) kıssası Kur'an'ın farklı yerlerinde çokça zikredilmiş olmasına rağmen, hiçbirinde muhatabın zihnini farklı yönlere çekecek detaylara girilmemiştir. Tufanın yerel mi yoksa umumi mi olduğu, *tennûrun* mahiyeti, gemiye kaç kişinin bindiği, gemide ne kadar süre kaldıkları, tufanın ne kadar süre devam ettiği gibi ayrıntılar belirtilmemiştir. Bu da Kur'an kıssalarının hem muhteva hem de üslûp bakımından kendisinden önceki kitaplardan farklı bir yapı arz ettiğini ve temel amacın tarih bilgisi vermekten öte “kıssadan hisse” amacıyla tarihi hakikatleri gündeme getirmek olduğunu göstermektedir.⁷

---

³ Bunlar “Âdem'in (as) oğulları”, “Nûh”, “Hûd”, “Sâlih”, “Lût”, “İbrahim”, “İsmail”, “İshak”, “Yakup”, “Yusuf”, “Şuayb”, “Mûsâ”, “Harun”, “Dâvûd”, “Süleyman”, “Eyyûb”, “Yûnus”, “Zekeriyâ”, “Yahya” ve “Îsâ” (Aleyhimüsselam)” gibi peygamberlerin kıssalarıdır.

⁴ Bunlar “İsrâ”, “Mi'rac”, “Hicret”, “Bedir”, “Uhud”, “Hendek” savaşları gibi hadiselerdir.

⁵ Bunlar “Âdem'in yaratılışı” kıssasıyla “kıyamet sahneleri”, “âhiret”, “cennet”, “cehennem”, “buralara girecek olanların durumu” gibi gaybî hakikatlerdir.

⁶ Bkz. İdris Şengül, “Kıssa” Mad., *DİA (Diyânet İslam Ansiklopedisi)*, XXV, 499, TDV Yayınları, 2002.

⁷ Yusuf Batar, “Kur'an Kıssalarının Amaçlarıyla İlgili Kavramların Eğitim Öğretim Açısından Tahlili”, *İslâmî İlimler Dergisi*, C. 9, S. 1 (2014): 156.

“*Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmedığımız kimseler de var.*”⁸ ayeti bizlere şu hakikati bildirmektedir ki, Kur’an, insanlık tarihi boyunca yaşanmış olan olaylar içerisinde, kendi amacına en uygun olan hadiseleri ve şahısları seçmiştir.⁹ Anlatılan kıssalarda, kronolojik bir sıra takip edilmeği gibi muhatabın zihnini temel amaçtan uzaklaştıracak teferruattan da uzak durulmuştur. Yine aynı şekilde, Kur’an kıssaları hikâyelerde ya da romanlarda olduğu gibi baştan başlatılıp belli bir sona ulaştırılmaz.¹⁰ O hadisenin en dikkat çeken ve Kur’an’ın vereceği mesaja en uygun olan kesite yer verilir. Bu sebeple de Kur’an kıssaları, verilmek istenen ana mesajı muhatabına ulaştırma görevini üstlenen önemli pasajlardır.

Sahabe-i kiram bu kıssalarda verilmek istenen mesajın ne olduğunu nüzul ortamında, Peygamber Efendimizin (as) rehberliğinde anlamışlardır. Daha sonra gelen tabiîn ise nüzul ortamının ilk şahitleri olan sahabe-i kiramdan öğrenmişlerdir. Kur’an tefsirine dair; Peygamber’den (as), sahabeden ve daha sonraki nesil olan tabiînden gelen bütün rivayetlerin bir araya getirilerek tedvin edildiği nesil ise etbâu’t-tâbiîn neslidir. Doğal olarak bu dönemin peygamber kıssalarına bakış açısı ve yorumlama biçimleri tefsir ilmi açısından önem arz etmektedir. Zira bu dönemde kaleme alınan eserler, hocaları olan tabiînin, onlar da onların hocaları olan ve ilahî vahyin ilk muhatapları sahabenin Kur’an kıssalarına dair rivayetlerini ve bakış açılarını bilmemize yardımcı olacaktır.

Bu dönemde (etbâu’t-tâbiîn) kaleme alınması, Kur’an-ı Kerim’in baştan sona tefsir edilmesi ve bize kadar ulaşan ilk tefsir eseri¹¹ olması itibariyle Mukâtil b. Süleyman’ın “*et-Tefsîru ’l-Kebîr*” isimli eseri, ana fikrimizi ortaya koyması açısından çok önemlidir. Bu eser müfessirin ismine nispet edilerek “*Tefsîr-u Mukâtil*” olarak da bilinir. Kendisinden önce kaleme alınmış olan “Saîd b. Cübeyr”, “Hasan-ı Basrî”, “Amr b.

---

⁸ el-Mü’min, 40/78.

⁹ Şehmuz Demir, “Kitâb-ı Mukaddes’i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur’an Kıssalarının Tarihî Gerçekliği”, *İslâmî İlimler Dergisi*, C. 9, S. 1 (2014): 8.

¹⁰ A.g.e., 8.

¹¹ Bkz. Muhsin Demirci, “*Tefsir Tarihi*”, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 105.

Ubeyd”, “Mücâhid b. Cebr”, “İkrime el-Berberî” ve “İbn Cüreyc” gibi âlimlerin Kur’an tefsirlerinde hem surelerin bazıları tefsir edilmiş hem de tamamı günümüze ulaşmamıştır.¹² Dönemin Kur’an kıssalarına bakış açılarını anlayabilmek, değer yargılarını tahlil edebilmek için etbâu’t-tâbiîn’in tefsir hususunda şöhret sahibi alimlerinden Mukâtil b. Süleyman’ın “*et-Tefsîru’l-Kebîr*” isimli eserinde Kur’an kıssalarını tefsir metodu, çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

2. Araştırmanın Sınırları ve Yöntemi

Kuran’ın baştan sona tefsir edildiği Mukâtil b. Süleyman’ın *et-Tefsîru’l-Kebîr* isimli eserini -tefsir ilmi açısından önemli bir yere sahip olması sebebiyle- çalışma alanı olarak tercih ettik. Mukâtil ve eserleriyle alakalı yapılmış olan çalışmaları inceleyerek eksik olduğunu düşündüğümüz “peygamber kıssalarının tefsir edilmiş yöntemini” çalışma konusu olarak belirledik. Mukâtil b. Süleyman’ın “*et-Tefsîru’l-Kebîr*” isimli eserindeki geçmiş peygamberlerin kıssalarına dair yapmış olduğu rivayet/nakiller, bu rivayetlerin kaynak değeri, kıssaları anlatırken dikkat ettiği hususlar çalışmamızın sınırlarını oluşturmaktadır.

Mukâtil b. Süleyman’ın eleştirildiği meselelerden biri de hiç şüphesiz -peygamber kıssalarını yahut gaybî hakikatlere dair rivayetleri aktarırken- çokça İsrâilî haberlere yer vermesidir. Tefsir tarihine bakıldığında Kuran kıssalarında bulunan boşlukların doldurulmasına duyulan merak, ehl-i kitaptan gelen rivayetlerin malzeme olarak kullanılmasına yol açmıştır. Özellikle kıssalardaki kapalı alanları izah etmek adına kullanılan rivayetler hususunda Hz. Peygamber’in (sav) uygulamasına bakıldığında aslında ilk zamanlarda temkinli bir yaklaşımın sergilendiği, ancak Hz. Peygamber’in vefatı ile birlikte doğru veya yanlış olduğuna bakılmaksızın yoğun bir nakil çalışmasının başladığı görülmektedir.¹³ Nakledilen bu rivayetlerin sıhhatini ve kaynak değerini araştırmak tefsir ilmi açısından ehemmiyet arz etmiştir. Bu çalışmamızda

---

¹² Ömer Türker, “Mukâtil b. Süleyman” Mad., *DİA*, C. XXXI, 135, TDV Yayınları, 2006.

¹³ Ömer Pakiç, “Kur’an Kıssalarındaki Kapalılıkların Giderilmesi Meselesi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. VI, S. 2, (2006): 131-132.

Kur'an'ın bize bildirdiği ve Mukâtil'in bunlara ilaveten naklettiği bu tarz rivayetlere yer vereceğiz.

Müfessirin hayatı, fikrî temayülleri ve eserlerine dair araştırmalar yaparak, onun yaşadığı dönemdeki, dînî, siyasi ve kültürel dokunun fotoğrafını ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamızda Sosyal Bilimler Araştırma Yöntemlerinden İçerik analizi yöntemini kullandık. Bu doğrultuda mezkûr eseri baştan sona okuyarak peygamberler ve kavimlerini anlatan ayetleri ve Mukâtil 'in bu kıssalara dair naklettiği bütün rivayetleri bir araya getirdik.

Daha sonra bu rivayetlerin diğer sahih kaynaklarda yer alıp almadıklarını araştırdık ve yer alan rivayetleri kaynaklarıyla ortaya koyduk. Bu rivayetleri mümkün mertebe kronolojik bir sıraya sokarak nakletmeye çalıştık.

3. Araştırmanın Bölümleri

Çalışmamız üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde tefsirini konu aldığımız Mukâtil b. Süleyman'ın kim olduğunu nerede doğup büyüdüğünü, nerede ve kimlerden ilim tahsil ettiğini ve kimlere hocalık yaptığını aktarmaya çalıştık. Mukâtil'in; Kelam, Fıkıh, Hadis ve Tefsir gibi dini ilimlerdeki yerini, ilmî kişiliğini anlamaya ve aktarmaya çalıştık. Ayrıca müfessirin kaleme aldığı eserler hakkında kısaca açıklamalar yaptık. Onun hakkında yapılmış olan müspet-menfi yorumlara ve açıklamalara yer verdik. Yaşadığı dönemdeki siyasi yapıyla olan münasebetini ve fikrî yapısını izah etmeye çalıştık.

İkinci bölümde “*kıssa*” kelimesinin lügat ve ıstılah manalarını, aynı anlama gelen farklı kelimeleri, kavramsal çerçevede izah etmeye çalıştık. Bununla beraber Kuran-ı Kerim'de zikredilmiş olan ve *قصص* kökünden gelen kelimelerin kalıplarını ve ifade ettikleri anlamları izah ettik. Aynı bölümde Mukâtil b. Süleyman'ın tefsirindeki Kur'an kıssalarına dair naklettiği rivayetleri derleyip ortaya koymaya çalıştık. Daha sonra da bu rivayetlerin sahih kaynaklarda yeri olup olmadığını araştırarak bu rivayetlerin kaynak değerlerini tespit etmeye çalıştık.

Üçüncü bölümde ise Mukâtil'in peygamber kıssalarını tefsir etme metodunu, müspet ve menfi yönlerini ortaya koyarak genel bir değerlendirme yaptık.

4. Tez Konusu ile İlgili Literatür Analizi

Mukâtil b. Süleyman, kelim, tefsir ve fıkıh alanlarında birçok eser ortaya koymuştur. Bu sebeptendir ki hakkında birçok makale yazılmış ve akademik çalışmalar yapılmıştır. Mukâtil b. Süleyman ve eserleri hakkında yapılmış olan ve bizim de istifade etmiş olduğumuz çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz:

İsmail Cerrahoğlu, kaleme almış olduğu “*Tefsirde Mukâtil İbn Süleyman ve Eserleri*” başlıklı makalede, Mukâtil b. Süleyman’ı ve onun hakkında yapılan müspet-menfi yorumları tüm yönleriyle ele almıştır. Ayrıca Mukâtil’in yazmış olduğu eserleri kısa ve öz olarak tahlil eden Cerrahoğlu, bu eserlerden alıntılar ve mukayeseler yaparak Mukâtil’in tefsir ilmindeki değerini ve mevkiini ortaya koymaya çalışmıştır.

Yusuf Yalçınkaya 2019 yılında yapmış olduğu “*Mukâtil b. Süleyman’ın Tefsir-i Kebîr’i ve İsrâiliyât*” başlıklı Yüksek Lisans çalışmasında *İsrâiliyat* kavramını açıklayarak, bu kavramın tarihçesi ve İslamî literatüre girmesinin sebep ve sonuçları üzerinde durmuştur. Yalçınkaya bu çalışmasında Mukâtil b. Süleyman’ın “*Tefsir-i Kebîr*” isimli eserindeki İsrâilî rivayetleri sure-sure tespit ederek nakletmiştir.

Hamdi Türkoğlu 2015 yılında yapmış olduğu “*Mukâtil b. Süleyman ve Rivayetlerinin Değerlendirilmesi*” başlıklı Yüksek lisans çalışmasında İslam kültür mirasını sonraki nesillere aktaran ilk dönem müelliflerini ve onların kaleme almış oldukları eserleri tanımının önemine dikkat çekerek bu müelliflerin geçmiş ile gelecek arasında bir köprü vazifesi görmekte oldukları ifade etmiştir. Türkoğlu rivayet asrı olarak nitelediği etbâu’t-tabiîn döneminin ve özelde Mukâtil b. Süleyman’ın rivayet kültürünü konu edinmektedir.

Şeyma Altay 2015 yılında yapmış olduğu “*Mukâtil b. Süleyman Tefsirinde Kur’an’ı Kur’an’la Tefsir*” başlıklı yüksek lisans çalışmasında Mukâtil b. Süleyman’ın hayatı, eserleri ve tefsirine has yönlerini ele almıştır. Mukâtil’in Kur’an’ı Kur’an’la tefsir yöntemini nasıl kullandığı sorusundan hareketle cümle, kelime ve terkip gibi unsurlar arasındaki benzerlikler, tefsirinde kullandığı yardımcı özellikler üzerinde durmuştur. Ayrıca ayetleri ilişkilendirmede yardımcı unsur olan esbâb-ı nüzul, İsrâiliyat gibi tarihsel verilere ve siyak-sibak gibi malumata yer vermiştir. Altay bu çalışmasında tahsis, nesih, müteşâbih, mücmel ve müphem gibi ulûmü’l-Kur’an kavramları çerçevesinde bir inceleme gerçekleştirmiştir.

Zehra Yıldırım, 2013 yılında yapmış olduğu “*Mukâtil b. Süleyman’ın Müteşâbih Kabul Edilen Ayetlere Yaklaşımları*” isimli Yüksek Lisans çalışmasında Mukâtil’in müteşâbih kabul edilen ayetlere getirdiği yorumları ortaya koymadan önce “selef”, “sahabe”, “tabiîn”, “halef (te’vilci yaklaşım)” ve “müşebbihî” yaklaşımlardan oluşan tefsir örneklerini vererek müfessirin hangi kaynaklardan ilham aldığını tespit etmeye çalışmıştır.

Mukâl’in hayatına, eserlerine, rivayet yöntemlerine, itikâdî temayüllerine dair yapılan bütün bu çalışmalara ilave olarak Cenâb-ı Hakk’ın ibret almamız ve hayatımıza yön vermemiz için Kur’an-ı Kerim’de zikretmiş olduğu peygamber kıssalarını, Kur’an’ın nüzulüne en yakın dönemde yazılmış olan Mukâtil b. Süleyman’ın “*et-Tefsîru’l-Kebîr*” isimli eserindeki peygamber kıssalarına bakış açısını anlamak adına yapılmış bir çalışma olmadığını görerek bu eksikliği yapmış olduğumuz “*Tefsîr-i Mukâtil’de Peygamber Kıssalarının Tefsir Ediliş Yöntemi*” başlıklı çalışmamızla gidermeyi amaçladık.

Peygamber Kıssaları, Kur’an’ın mesajının insanlara ulaştırılmasında bir metot olarak kullanıldığını evvelce ifade etmiştik. İslam tarihi boyunca bu kıssalar hem tarihi hem edebi olarak incelenmiş ve Kasasü’l-Enbiya (peygamber kıssaları) ismiyle birçok eser kaleme alınmıştır. Kısas-ı enbiyâ konusunda ilk eser veren müellif Vehb b. Münebbihdir. Kısas-ı enbiyâ türündeki eserlerin en meşhurları Sa’lebî’nin *‘Arâ’isü’l-mecâlis’i* ile Kisâi’nin *‘Kıssaşü’l-enbiya* adlı kitabıdır. Daha sonra yazılan eserlerin birçoğu ya bunların tercümesi veya kısaltılmış şeklidir.¹⁴

Son yüz yılda bu kıssaların gerçekliğine dair yapılan bazı itiraz ve muhalif çalışmalar, bu konuda yapılan ve günümüzde de devam eden sert tartışmalara zemin hazırlamıştır. Kur’an kıssalarının; Hz. Peygamberin nübüvvetini tasdik etmek, öğüt vermek, sakındırmak gibi maksatlar taşıdığı ve tarihi gerçekliğinin sorgulanmasının hata olduğunu ifade eden Ahmed Muhammed Halefullah, reddedilen -daha sonra Şaban Karataş tarafından *Kur’an’da Anlatım Sanatı: el-Fennu’l-Kasasî* ismiyle Türkçeye tercüme edilen- doktora tezinde, Kur’an’da; tarihî, temsilî ve mitolojik olmak üzere üç ayrı anlatım olduğunu savunmuştur. Bu fikirlerini Muhammed Abduh ve Müsteşrikler üzerinden dolaylı olarak ortaya koymaya çalışsa da “*Kur’an’ın mitolojik kıssalar*

---

¹⁴ M. Süreyya Şahin, “Kısas-ı Enbiya” Mad., *DİA*, C. XXV, 495, TDV Yayınları, 2002.

içermesinde bir beis yoktur, Kur'an bunu reddetmiyor, onun reddettiği, Kur'an'ın Muhammed (sav) tarafından kurgulandığı iddiasıdır.” diyerek bu fikri açıkça savunmuştur.¹⁵ Halefullah daha da ileri giderek müşriklerin Kur'an'ı mitolojik unsurlar taşıdığı için “esâtîrul evvelîn (evvelkilerin masalları)” dediklerini, haklı gerekçeleri münasebetiyle bu sözlerinde bu kadar ısrarcı olabileceklerini ifade etmiştir.¹⁶

Kur'an Kıssalarının Mahiyeti ismiyle kaleme aldığı kitapta Halefullah'ın bu tezinin tartışmaya açık olduğunu belirten Mustafa Öztürk, bununla beraber Zürkarneyn, Hârût-Mârût gibi birtakım olayların tarihi gerçeklikle birebir örtüştüğü iddiasında bulunmamızın, “*Kur'an Allah Kelamıdır. Allah tarihte vuku bulmayan şeyleri anlatmaz*” tarzındaki itikâdî ön kabullerimiz sebebiyle olduğu düşüncesindedir.¹⁷

Yüce Allah, Yunus suresinde Mûsâ ile Firavun kıssasının¹⁸ hemen ardından genel bir ifade ile Rabbinden gelen bu bilgilerin gerçek olduğunu ve şüpheye düşmemesini, aksi halde hüsrana düşenlerden olacağını belirtmektedir.¹⁹ Yukarıda zikrettiğimiz fikirler, bu ayet-i kerimeye ve -Kur'an'ın ve mesajlarının hak olduğunu ifade eden- birçok ayete²⁰ ters düşmektedir. Bununla beraber bütün insanlık tarihini bilen Allah Teâlâ'nın “vermek istediği mesaja uygun yaşanmış bir olay bulamayınca uydurmuş” demek hiçbir İslâmî değer ve kabule sığmamaktadır.

Mahmut Ay, *Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak* isimli eserinde Kur'an kıssalarının daha iyi anlaşılabilmesi için o kıssaların bağlamının bilinmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Ay, bu doğrultuda kıssaları anlamanın, Peygamber Efendimizin ve nüzul ortamının ilk şahitleri olan sahabenin hayatlarına ve bu kıssaların sebab-i nüzul

---

¹⁵ Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı Fennü'l-Kasâî*, (Çev. Şaban Karataş), (Ankara: AOY, 2012), 229-230.

¹⁶ A.g.e., 232.

¹⁷ Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, (İstanbul: KURAMER, 2016), 124.

¹⁸ Yûnus 10/75-93.

¹⁹ Yûnus 10/94-95.

²⁰ el-Bakara 2/26, 176; Âl-i İmrân 3/3, 108; el-En'am 6/66; Yûnus 10/94, 108; er-R'ad 13/19; İsrâ 17/105; es-Secde 32/3; ez-Zümer 39/2, 41.

üne vakıf olmakla mümkün olduğunu ifade etmiştir.²¹ Aynı eserde Kur'an kıssalarının gerçekliğine dair yapılmış kapsamlı bir çalışma mevcuttur.²²

Kur'an kıssaları üzerine en detaylı çalışmayı yapanlardan birinin de İdris Şengül olduğunu söylemeliyiz. 1990 yılında İsmail Cerrahoğlu'nun danışmanlığında “*Kur'an'ın Temel Prensipleri Işığında Kıssaların Tahlil ve Değerlendirilmesi*” başlığı ile yaptığı doktora tezini bitirdikten sonra 1994 yılında Kur'an *Kıssalarının Tarihi Değeri* ismiyle bir eser ortaya koymuştur.²³ Şengül, “*Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi*” başlıklı tebliğinde, “kıssaların”, Kur'an'ın diğer bir anlatım üslubu olan “mesel” kavramıyla karıştırılmaması gerektiğine vurgu yapmış, mesellerin kıssaların aksine hakikatte vuku bulmayan ancak öğüt, ders, ibret, kastedilen mananın akla yaklaştırılması ve mananın hissedilir şekilde tasviri gibi gayeler için Kur'an'ın getirdiği misaller olduğuna dikkat çekmiştir.²⁴

---

²¹ Bkz. Mahmut Ay, *Kuran Kıssalarını Siret Bağlamında Okumak*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 17.

²² A.g.e., 47-79.

²³ İdris Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, (İstanbul: Nil Yayınları 1994).

²⁴ İdris Şengül, “Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi” *I. Kur'an Sempozyumu*, 1. Baskı, (1994): 135.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUKÂTİL B. SÜLEYMAN'IN HAYATI ve ESERLERİ

1.1. Hayatı

İsmi, Mukâtil b. Süleyman²⁵ b. Beşir²⁶ el-Belhî el-Ezdî el-Horosânî'dir.²⁷ Künyesi Ebu'l-Hasen'dir.²⁸ Doğum tarihini hiçbir kaynak tam olarak verememektedir. Bazı tarihçiler mevcut rivayetlerden yola çıkarak onun, hicrî 60-70 yılları arasında doğmuş olabileceği görüşünü öne sürmüşlerdir. Fakat kahir ekseriyet, hayat hikayesinden yola çıkarak hicrî 80 yılında doğduğu kanaatini taşımaktadır.²⁹ Mukâtil b. Süleyman, Horasan bölgesinde bulunan Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Horasan hicreti takip eden ilk üç asırda İslam ülkesinin fikrî hayatının en önemli merkezlerindedir. Burada pek çok büyük muhaddis, müfessir ve fakih yetişmiştir.³⁰ Belh'te doğup büyüyen Mukâtil b. Süleyman'ın daha sonra Merv'e gitmiş ve burada evlenmiştir.³¹ Daha sonra Bağdat'a giden Mukâtil, devlet yöneticileriyle kurmuş olduğu yakın ilişkiler ve onlarla

---

²⁵ İbnü'l-Esîr, Abdü'l-Vâhid eş-Şeybânî el-Cezerî İzzeddin, *el-Kâmil fi't-Târih*, (thk. Ömer Abdü's-Selam Tedmürî), I-X, C. IV, (Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997), 347.

²⁶ İbn Hacer el-Askalânî, Şehâbeddin Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-XII, C.10, (Maarif-i Nizamiye Mat., 1326), 279.

²⁷ Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessîrûn*, I-III, C. I, (Mektebe-i Vehbe, 1949), 61.

²⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, IV, 347.

²⁹ Mehmet Akif Koç, *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi es-Salebi Tefsirinde Mukâtil b. Süleyman Rivâyetleri*, 1. Baskı (Kitâbiyât Yay., 2005), 35; Türker, *DİA*, C. XXXI, 134; Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman b. Beşir el-Ezdî el-Horosânî el-Belhî, *Kur'an Terimleri Sözlüğü-el-Eşbah ve'n-Nezâir fi'l-Kur'an'il-Kerîm*, (Çev. Beşir Eryarsoy), (İşaret yay: 2006, İstanbul), 49; Mukâtil b. Süleyman, "*Tefsîr-i Kebîr*", C.1 (Thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte), Çev. Beşir Eryarsoy, (İstanbul, İşaret Yay., 2017), 62.

³⁰ Abdullah Mahmud Şehhate, Mukâtil b. Süleyman, "*et-Tefsîru'l-Mukâtil*", C. I, (Tahk. Ahmed Ferîd), (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003), 9-12.

³¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 252.

yapmış olduğu ilmî sohbetler neticesinde şöhretli birisi haline gelmiştir.³² Mukâtil Bağdat'tan sonra Emeviler'in buradaki nüfuzları zayıflayınca³³ Basra'ya gitmiş ve hicrî 150/767 senesinde Basra'da vefat etmiştir.³⁴

Her dönemde her şahıs hakkında ileri sürülen müspet ve menfî beyanlar ve değer hükümleri vardır. Bu görüşleri objektif olarak değerlendirebilmenin mutlak yolu, lehinde yahut aleyhinde konuşulan şahsın varsa eserlerini tetkik edip fikriyatını anlamaya çalışmaktır. Hadis ilmi, îtikâdî görüşleri ve siyasî fikirleri itibariyle oldukça eleştirilen Mukâtil, Tefsir ilmi söz konu olunca otoritesini herkesin kabul ettiği bir şahsiyettir. Mukâtil'in doğup büyüdüğü yerler (Horasan ve Irak), bugün de olduğu gibi geçmişte de en çalkantılı yerlerin başında gelmiştir. Bu bölge Müslümanlar tarafından fethedilmeden önce birçok milletin ve o milletlere ait olan fikir ve itikatların kaynaştığı bir yerdir. İslâm'dan sonra da söz konusu yerler, Şîa, Hâriciye, Mu'tezile, Kaderiye, Mürcie vb. mezheplerin türemesine sebep olan fikrî ve siyasî pek çok savaflara sahne olmuştur.³⁵ Tüm bu faktörler Mukâtil'in fikrî yapısındaki farklılıkları oluşturan unsurlar olarak düşünülebilir.

Mukâtil'in aleyhindeki beyanlar umumiyetle onun hadis ilmi ile olan münasebeti ile alakalıdır. Hadis âlimleri onu cerh etmiş, yalancılıkla ve hadis uydurmakla itham etmişlerdir. Bunda yaşadığı dönemde hadislerin tedvin edildiği ve senedsiz hadis rivayet etmenin kabul görmediği bir dönem olmasının da etkisi vardır. Zira o tefsirinde hadislere yer verirken umumiyetle sened göstermeksizin “*kâle'n-Nebî*” (Peygamber dedi ki) diyerek hadisi nakletmektedir. Bundan dolayıdır ki onun tefsirinde sahih-gayrı

---

³² Fevzi Hamurcu, *Mukâtil b. Süleyman ve İlk Fıkhî Tefsir*, (Ankara: Fecr Yay. 2009), 27.

³³ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 105.

³⁴ Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Alî el-Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, I-XVI, C. XIII (Thk. Beşşar Avvad Maruf), (Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002, Beyrut), 160-169; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, “*Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-Â'lâm*”, I-XV, C. IV (Thk. Beşşar Avvad Maruf) (Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003, Kahire), 232.

³⁵ Bkz. Kutlu Sönmez, “*Mezhepler Tarihine Giriş*”, (İstanbul: DEM Yay., 2008), 179-183.

sahih rivayetler birbirine karışmıştır. Veki' b. el-Cerrah (197/812) “*Biz Mukatil'e mülaki olduk, lakin o yalancı idi, ondan hiçbir şey yazmadık*” demektedir³⁶ Yahyâ b. Maîn ise onun sika olmadığını ifade etmektedir.³⁷ Bununla birlikte tefsir ilmi söz konusu olduğunda haklı bir şöhrete sahip olması münasebetiyle tanınmış pek çok kimsenin kendisinden hadis rivayet ettiği de ifade edilmiştir.³⁸

Kendisinden rivayet nakledenler arasında “İsmâil b. Ayyaş”, “Sa'd b. es-Salt”, “Süfyân b. Uyeyne”, “Abdu'r-Rahmân b. Muhammed el-Muhâribî”, “Abdu'r-Rezzâk b. Hemmâm”, “el-Velid b. Müslim”, “Ebû Nusayr Sa'dâl”, “İbn Sa'id el-Belhî”, “Ebû Hayve, Şureyh b. Bureyd el-Hımsî”, “Ebû Nasr Mansûr b. Abdü'l-Hamîd el-Barudî”, “Ebu'l-Cüneyd ed-Darîr”, “Ebû Yahyâ el-Hammâmî”, “Bakiyye b. el-Veîd”, “Şebâbe b. Sevvâr”, “İmâd b. Kirât en-Neysabûrî”, “Abdullah b. el-Mübârek”, “Abdu'r-Rahmân b. Süleymân”, “Abdü's-Samed b. Abdü'l-Vâris”, “Attab b. Muhammed b. Şevzeb”, “Ali b. el-Ca'd, Îsâ b. Ebî Fâtıma”, “Îsâ b. Yûnus”, “Haremî b. Ümâre b. Ebî Hanife, Hammâd b. Muhammed en-Nevârî, Hamza b. Ziyâd et-Tûsî”, “Nasr b. Hammâd el-Verrâk”, “Yahyâ b. Şibl”, “Yûsuf b. Hâlid b. es-Sumnî”, “el-Velîd b. Mersed el-Beyrûfî” bulunmaktadır.³⁹

Kaynaklar onun siyasî yönden “Zeydiyye” fırkasına, kelâmî yönden ise “Mürchie” fırkasına mensup olduğunu kaydederler.⁴⁰ Yine bütün kaynaklar onun son derece

---

³⁶ İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî “*el-Cerh ve't-Ta'dil*”, C. VIII, (Maarif-i Osmaniyye, 1271/1952, Hindistan), 354.

³⁷ *A.g.e.*, VIII, 355.

³⁸ Şehhâte, *et-Tefsîru'l-Mukâtil*, I, 13-14.

³⁹ Ebû Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahman Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, I-XXXV, C. XXVIII, (Thk. Beşşar Avvad Maruf), (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 435.

⁴⁰ İbn Nedim, Ebu'l Ferec Muhammed b. İshak, *el-Fihrist*, (Thk. İbrahim Ramazan) (Beyrut: Dâru'l Marife, 1997), 222.

teşbih (Allah'ı mevcut varlıklara benzetme)⁴¹ taraftarı olduğunu zikrederler.⁴² Tefsiri incelendiğinde Mukâtil'in Şia'nın Zeydî koluna mensup olduğuna dair pek çok delil görülür ki bu fırka ehl-i sünnete en yakın Şia fırkalarından biridir. İtikâdî yönden mutedil bir yol takip etmişler, imamlarını peygamberlik ya da ilahlık mertebesine yükseltmemişlerdir.⁴³

İmâm-ı Şâfiî'nin Mukâtil b. Süleyman'ın tefsir ilmindeki maharetine işaret ederek söylemiş olduğu “*Tefsir öğrenmek isteyen Mukâtil'e muhtaçtır*”⁴⁴ sözü meşhurdur. Hem rivayet hem dirayet tefsirini bir arada ihtiva eden eserin en ayırt edici özelliği - kolay ve sınırları belli ifadelerle anlamı kuşatmış olmasından dolayı- sade ve anlaşılabilir olmasıdır.

Mukâtil b. Süleyman *et-Tefsîru 'l-Kebîr* isimli eserinde Kur'an'ı mevcut sure tertibine göre ele almış, ayetlerin nüzul sebepleri ve zamanları hakkında malumat vermiştir. Aynı zamanda söz konusu eserde kelimeler ile ilgili etimolojik açıklamalar ve nahvî tahliller yapmıştır. Mukâtil Ehl-i Kitab'ı tavsif eden ayetlerde bolca şahıs isimleri

---

⁴¹ Muhsin Demirci bu görüşe katılmayarak Mukâtil'in tefsirinin dikkatlice incelendiğinde bunun böyle olmadığına göreleceğini, *Müşebbihe* ve *Mücessimenin* “*sıfâtullah*” konusundaki yaklaşımlarına sebep olan “*istivâ*”, “*yedullah*”, “*vech*” vb. kavramları Mukâtil'in selefi bir anlayış doğrultusunda ele aldığını ifade etmiş, bu iddiaların muhatabı olan zatın -Mansur es-Seksekî'yi delil göstererek- başka bir Mukâtil olduğunu belirtmiştir. (Bkz. Demirci, A.g.e., S. 106) Şunu da bilmekteyiz ki Mukâtil b. Süleyman'ın tefsirinin, hicri 4 ile 13. asırlar arasında yazılmış birden fazla nüshası vardır. *Elif* nüshası, *Hamidiye* nüshası ve *Emanet* nüshalarında İsrâ suresinin başında fazlalık olarak Beytü'l-Makdis ile alakalı ibareler vardır. Bir bölümünde müfessiri “*teşbih*” ve “*tecsim*” hususunda tenkit edenleri haklı çıkaracak şu ibare vardır. “*Mahşer yeri ile amel defterlerinin verileceği yer Beytü'l-Makdis topraklarındadır. Allah Teâlâ meleklerle birlikte bulutlardan gölgeler içerisinde Beytü'l-Makdis arzına gelecektir.*”, (Şehhâte, *et-Tefsîru 'l-Mukâtil*, II, 129-131).

⁴² İsmail Cerrahoğlu, “Tefsirde Mukâtil İbn Süleyman ve Eserleri”, *A.Ü.İ.F. Dergisi*, S. 21 (1976): 5.

⁴³ Şehhâte, *et-Tefsîru 'l-Mukâtil*, I, 18-19.

⁴⁴ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XV, 207; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 436.

vermiştir.⁴⁵ Bu eserde dikkatimizi çeken en önemli husus ise Mukâtil'in aşırı derecede İsrâilî rivayetlere yer vermiş olmasıdır.

Abdullah Mahmud Şehhâte tarafından neşredilen eserin Mukâtil'e nispet edilmesinin zor olduğu görüşünü savunanlar da vardır. Zira *et-Tefsîru'l-Kebîr*'de, kendisinden daha önce (144) doğmuş olan Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'dan nakiller yapılmıştır. Bunun, henüz altı yaşında olan bir çocuktan nakil yapılması anlamına geldiğini ifade eden Zehebî (1397/1977), bunun mümkün olamayacağını, olsa olsa Mukâtil'den rivayet edilen malzemeleri toplamış, başkalarının sözüne de yer vermiş biri tarafından - Mukâtil'den sonra- yazılmış olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁶ Zehebî'nin aksine genel kabul, bu eserin Mukâtil tarafından yazılmış olduğu, kendisinden sonra tefsirine ilaveler yapılmış olabileceği yönündedir.⁴⁷

1.2. Hocaları

Birçok âlimden istifade eden Mukâtil b. Süleyman'ın önde gelen hocaları şunlardır: “Ebû Muhammed Atâ b. Ebî Rebâh Eslem el-Kureşî el-Mekkî (114/732)”, “Ebu'l-Kâsım Dahhâk b. Müzâhim el-Hilâli el-Horâsânî (105/723)”, “Nâfi Ebû Abdullah el-Medenî Mevlâ Abdullah b. Ömer (117/735)”, “Ebu'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim el-Kureşî el-Mekkî (128/745)”, “İbn Şihâb ez-Zührî (124/742)”, “Muhammed b. Sîrîn el-Ensârî (110/728)”, “Ebû Bekir Abdullah b. Ubeydillah b. Ebî Müleyke (117/735)”, “Şehr b. Havşeb (100/718)”, “Ebû Abdullah İkrime b. Abdullah el-Berberî (105/723)”, “Ebu'l-Hasan el-Atiyye b. Sa'd b. Cünâde el-Avfi el-Kûfi (111/729-30)”, “Ebû İshâk Amr b. Abdullah es-Sebîi eş-Şa'bî el-Kûfi (129/749)”, “Ebu'l-Hattâb Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî (117/735)”, “Süleymân b. Mihrân el-A'meş (148/765)”, “Ebû İsmail Hammâd b. Ebî Süleyman el-Kûfi (120/738)”, “İsmail b. Ebî Halid”, “Abdullah b. Tâvus el-Yemânî (106/725)”, “Ebû Ümeyye Abdulkerim b. Abdilmuhârik, “Abdulkuddûs Sâhib el-Hasan”, “Ebû Ravk (140/757)”, “İbn Ebî Nuceym”, “Leys b. Sâlim”, “Ebû Bekir Eyyüb b. Ebî Temîme Keysân es-Sahtiyânî

---

⁴⁵ Demirci, *Tefsir Tarih*, 106.

⁴⁶ Bkz. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-tefsîr ve'l-hadîs* (Kahire: Mektebetu Vehbe), 115.

⁴⁷ Türker, *DİA*, XXXI, 136.

(131/749)”, “Ömer b. Dînâr”, “Dâvûd b. Ebî Hind”, “el-Kâsım b. Muhammed”, “Ebû İbrahim Amr b. Şuayb b. Muhammed el-Kureşî (118/736)”, “el-Hakem b. Ubeyde”, “Hişâm b. Hassân”, “Süfyan es-Sevrî (161/777)”, “Ebu'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Kureşî (104/722)”, “Ebû Sa'd el-Medenî Saîd b. Ebî Saîd Kîsân el-Makberî (120/738)”, “Ebû Muhammed Sâbit b. Eslem el-Bunânî el-Basrî (123-29/741-749)”, “Ebû Usâme Zeyd b. Eslem el-Kureşî el-Adevî el-Medenî (136/753)”, “Ebû Sa'd Şurahbil b. Sa'd el-Medenî (123/741)”, “Ebû Sehl Abdullah b. Büreyde el-Husayb el-Eslemî el-Mervezî (105/723)”, “Ebû Muâz Abdullah b. Ebî b. Enes b. Malik el-Ensârî el-Basrî.⁴⁸

Hocalarından olarak zikrettiğimiz Dahhâk b. Müzâhim ile aynı dönemde yaşadığı hususunda ihtilaf bulunmaktadır. Kaynaklarda Dahhâk'in Mukâtil doğmadan dört sene önce vefat ettiği⁴⁹ nakledilmekle birlikte tefsirini Dahhâk zamanında yazdığı ve ona sunduğu bilgisi de yer almaktadır. Aynı zamanda Mukâtil “*onunla üzerimize aynı kapı örtülürdü*” diyerek beraber ders yaptıklarını ifade etmiştir⁵⁰

1.3. Talebeleri

Mukâtil'den rivayette bulunan talebeleri ise şunlardır: “Ebû Bekir Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi es-San'ânî (211/826)”, “Haramî b. Imâra b. Ebî Hafsa el-Basrî (201/817)”, “Ebu'l-Hasan Ali b. Ca'd Ubey el-Cevherî el-Bağdâdî (230/845)”, “İsa b. Ebî Fatma”, “Ebû Amr Şebâbe b. Sevvâr el-Fezâirî el-Medâinî (204/819)”, “Hamza b. Ziyâd et-Tûsî”, “Hammâd b. Muhammed el-Fezzârî”, “Ebu'l-Cüneyd ed-Darîr”, “Bakıyye b. el-Velid b. Saîd b. Ka'b b. Harîz el-Hımsî (197/813)”, “Sa'd b. es-Salt”, “Velid b. Müzved”, “Ebû Atıyye İsmail b. Ayyâş b. Selim el-Ansî el-Hımsî (181/797)”, “Yahyâ b. Şibl el-Belhî”, “Ebu Sehl Abdussamed b. Abdilvâris b. Saîd et-Temîmî (207/822)”, “Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribî

---

⁴⁸ M. Fevzi Hamurcu, *Mukâtil b. Süleyman ve İlk Fıkhî Tefsir*, 109-112.

⁴⁹ Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, C. II, (Dâru'l-Hânî, Riyad), 446; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXVIII, 441; İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân*, C. V (Beyrut: Dar-ı Sâdır 1994), 256.

⁵⁰ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXVIII, 434.

(195/811)”, “Hammâd b. Kırât”, “Ebû Nusayr Mansûr b. Abdilhamîd el-Bâverdî”, “Ebu Muhammed Süfyan b. Uyeyne el-Kûfî (198/814)”, “Ebû Hayve Şüreyh b. Yezîd el-Hadramî (203/819)”, “Ebû Abdurrahman Abdullah b. el-Mübârek (181/797)”, “Ebû Süleyman Abdurrahman b. Süleyman el-Ansî el-Şâmî ed-Dârânî”, “Ebû Amr Îsâ b. Yûnus b. Ebî İshâk es-Sebîî (187/803)”, “Ebu’l-Hâris Nasr b Hammâd b. Aclân el-Becelî el-Basrî”, “Ebu’l-Abbas el-Velid el-Mezîd el-Uzrî el-Beyrûtî (203/819)”, “el-Velid b. Müslim el-Kureşî (194/810)”, “Ebû Hâlid Yûsuf b. Hâlid b. Umeyr es-Semtî el-Basrî (189/805)”, “Ebû Yahya Abdulhamîd b. Abdurrahman el-Kûfî (202/818)”⁵¹

1.4. Eserleri

Muhtelif ilimlerle iştigâl etmiş olan Mukâtil b. Süleyman, tefsir, kelim, kıraat ve Arap dili alanlarında eserler telif etmiştir. İbnü’n-Nedîm’in belirttiğine göre bu eserler şunlardır:

1. et-Tefsîru’l-Kebîr,
2. Tefsîr-u Hamse Mie Âye mine’l-Kur’ân,
3. el-Vücûh ve’n-Nezâir,
4. en-Nâsîh ve’l-Mensûh,
5. el-Kırâat,
6. Müteşâbihu’l-Kur’ân,
7. Nevâdiru’t-Tefsir,
8. el-Cevâbât fi’l-Kur’ân,
9. er-Reddü ale’l-Kaderiyye,
10. el-Aksâm ve’l-Lugât,
11. et-Takdîm ve’t-Te’hîr,
12. el-Âyât ve’l-Müteşâbihât.⁵²

---

⁵¹ Hamurcu, *Mukâtil b. Süleyman ve İlk Fikhî Tefsir*, 113-115.

⁵² İbnü’n-Nedîm, *el-Fihrist*, 222.

Bu eserlerden ancak ilk üçü günümüze ulaşabilmiştir. Biz de bu üç eser hakkında kısaca malumat vereceğiz.

1) *et-Tefsîru 'l-Kebîr*

Mukâtil b. Süleyman'ın yukarıda kısaca temas ettiğimiz “*et-Tefsîru 'l-Kebîr*” adlı eseri Kur'an-ı Kerimin baştan sona tefsir edildiği ve günümüze kadar ulaşan en eski tefsirdir. Bu eser ilk olarak 1979-88 yılları arasında Abdullah Mahmud Şehhâte tarafından tahkik edilmiştir. Daha sonra basımı dört cilt olarak Kahire'de gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda Ahmed Ferid'in tahkikiyle basılmış olsa da Şehhate'nin tahkiki daha çok itibar görmüştür.⁵³

Mukâtil, hadis rivayetinde zayıflığıyla bilinen “el-Kelbî'den (146/763)” daha zayıf olarak addedilmiş olduğundan -günümüzde meşhur olmasına rağmen- eseri hicri 4. asra kadar çok da önemsenen tefsirler arasında yer almamıştır.⁵⁴ Mukâtil'in tefsirindeki hususiyetlerden biri de anlatım tarzı itibariyle sade, kolay ve anlaşılabilir olmasıdır. Tefsirinde, kelimelerin etimolojik tahlillerini yapmış olsa da alternatif anlamlarına yahut ayetlerin farklı yorumlarına hemen hemen hiç yer vermemiştir. Mukâtil'in, nakletmiş olduğu rivayetler için “kîle” (denildi), “yukâlu” (denilir) gibi ifadeleri çok nadir kullandığını, genel olarak “yani” diyerek izah yaptığını görmekteyiz. Rivayetleri bu şekilde aktarması, yaşadığı dönem itibariyle bir haberi rivayet etme hususundaki isnad kriterlerine uymadığı için çokça eleştirilmiştir. Kelimelerin manalarını zikrederken o kelimenin aynı anlamda kullanıldığı diğer ayetlere de atıf yaparak referans göstermiştir.

Mukâtil'in tefsirinde zikretmiş olduğu hadislerin çoğunu herhangi bir isnatta bulunmadan “kîle'n-Nebi” ifadesiyle nakletmiş olması onun eleştirilme

---

⁵³ Bkz. Selma Sarıkaya, “*Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsiri ile el-Vücûh ve'n Nezâir Adlı Eserinin Mukayesesi*” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 17.

⁵⁴ Koç, *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi*, 18.

sebeplerindedir. Buna ilaveten görüşmediği kimselerden rivayette bulunduğu da söylenilmiştir.⁵⁵

Müfessirin tenkit edilme nedenlerinden biri de İsrâilî rivayetlere eserinde çokça yer vermiş olmasıdır. Öyle ki Eyyûb'un (as) hastalığının -saatine varıncaya kadar-süresinden⁵⁶ Mûsâ'nın (as) Tûr-i Sînâ'da çıkardığı ayakkabıların hangi hayvanın derisinden yapıldığına⁵⁷, Cebrâil'in (as) kanatlarındaki tüylerin sayısından⁵⁸ Sebe' melikesinin tahtını Süleyman'a (as) getiren zatın ismine⁵⁹ kadar hemen-hemen hiçbir teferruatı atlamadan bu tarz İsrâilî rivayetlere yer vermiştir. Mukâtil yorum ve izahatını, vahyin nüzul ortamını göz önünde bulundurarak yapmıştır. Ayrıca müfessir birçok ayetin sebebi nüzulüne de yer vermiştir.

2) *Tefsîru Hamsi Mieti Âyetin Mine'l-Kur'ani'l-Kerîm*

Mukâtil b. Süleyman'ın "emir", "nehiy", "haram", "helal" mevzularındaki beş yüz ayet-i kerimeyi konu edinerek onların tefsir ve izahını yapmış olduğu eser "*Tefsîru Hamsi Mieti Âyetin Mine'l-Kur'ân*", yani, "*Kur'an'dan Beş Yüz Ayetin Tefsiri*" adını taşımaktadır. Bilinen tek nüshası Londra British müzesindedir. Bu eser "Isaiah Goldfeld" tarafından tahkik edilerek 1980 yılında İsrail'de basımı gerçekleştirilmiştir.⁶⁰ Aynı zamanda bu eser "M. Beşir Eryarsoy" tarafından "*Ahkâm Ayetleri Tefsiri* (İstanbul-2005)" adıyla da Türkçeye çevrilmiştir.

Mukâtil, bu eserinde ahkam ayetlerini, ayrı ayrı bâblar altında, aynı konuya ait olanları aynı başlık altında bir araya getirmek suretiyle tetkik etmiştir. Eserinde, bir araya getirmiş olduğu bu ayetlerin fikhî hükümlerini de izah etmiştir. Mukâtil'in eserlerinin

---

⁵⁵ eş-Şeybânî, *el-İlel*, C. II, 446; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, C. I8, S. 441; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, C. V, 256.

⁵⁶ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-Mukâtil*, I-III (Tahk. Ahmed Ferid), (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003), III, 120-121.

⁵⁷ *A.g.e.*, II, 325.

⁵⁸ *A.g.e.*, III, 429.

⁵⁹ *A.g.e.*, II, 477.

⁶⁰ Türker, *DİA*, XXXI, 136.

karakteristik özelliği olan -ulaştığı kanaati tartışmaya girmeden ve diğer görüşlere çok fazla yer vermeden doğrudan bildirme üslubu- bu eserinde de görülmektedir. Görüşlerinin başında bazen “Mukâtil dedi” ibaresi yer alırken bazen de hiçbir kayıtlama olmaksızın onun görüş ve kanaatini ifade eder. Görüşleri genellikle ehl-i sünnet çizgisinde olsa da amelî mezheplerin henüz teşekkül etmediği bir zamanda onun herhangi bir mezhebe mensubiyetinden söz etmek mümkün değildir.⁶¹

3) *el-Vücûh ve 'n-Nezâir fi 'l-Kur'ani 'l-Kerîm*

Kitabın asıl ismi “*el-Eşbah ve 'n-Nezâir fi 'l-Kur'ani 'l-Kerîm*”dir. Fakat ait olduğu ilme nispetle “*el-Vücûh ve 'n-Nezâir*” ismiyle meşhur olmuştur. Kur'an-ı Kerim sözlüğü mahiyetindeki bu eser, birden fazla anlama gelen kelimeleri ayetler örnekliğinde ortaya koymuştur. a. Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi ve özellikle de Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin doğru bir şekilde yapılabilmesi, kelimelerin yer aldıkları bağlamda hangi anlamlara geldiğinin bilinmesine bağlıdır. Mukâtil'in kaleme aldığı bu kitapta, birden fazla manaya gelen 185 kelimenin Kur'an'da hangi anlamlarda kullanıldığı incelenmektedir. Bu eser, kendi alanının yazılmış ilk eserlerden biri olması hasebiyle büyük ehemmiyeti haizdir. Öyle ki bu konuda yazılan daha sonraki eserler için kaynak değerini taşımaktadır.⁶²

Mukâtil'in bu eserinin üç ayrı tahkiki vardır. Bunlar şehhâte tahkiki⁶³ 185 kelime, Özek tahkiki⁶⁴ buna “*enşee*” kelimesi fazlalığıyla 186 kelime ve Dâmin tahkiki de 176 kelimedenden oluşmaktadır. Bu üç tahkik toplamda 213 farklı kelimeyi ele almıştır. Hîrî'nin (431/1040) ifadesine göre, Mukâtil ve Kelbî'nin eserlerinde 214 kelimeyi

---

⁶¹ Selma Sarıkaya, *Mukâtil b. Süleyman 'ın Tefsiri ile el-Vücûh ve 'n Nezâir Adlı Eserinin Mukayesesi*, 5-8.

⁶² Türker, *DİA*, XXXI, 136.

⁶³ Abdullah Mahmut şehhâte tarafından Kahire'deki el-Câmiatü'l-Arabiyye'ye bağlı “Ma'hadu'l-Mahtûtât”ta (Yazmalar Enstitüsü'nde) bulunan tek nüshanın filmine dayanılarak tahkik edilerek basılmıştır. şehhâte, eseri “*el-Eşbah ve 'n Nezâir Fi 'l-Kur'an 'il-Kerim*” adıyla yayımlamıştır.

⁶⁴ Ali Özek bu eseri tahkik ederek kitabı “*el-Vücûh ve 'n Nezâir*” adıyla yayımlamıştır. (İstanbul: İlmi Neşriyat, 1993).

incelemişlerdir. Bu da tahkik edilen bu üç nüshanın Mukâtil tarafından kaleme alınmış bu eserin kısımları olduğu zannını doğurmaktadır.⁶⁵

---

⁶⁵ Hasan Yıldızlı, “Vücûh ve Nezâir İlmi ve Mukâtil b. Süleyman’ın el-Vücûh ve’n-Nezâir Adlı Eseri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013) 79-80.

İKİNCİ BÖLÜM

ET-TEFSÎRU'L-MUKÂTİL'DE PEYGAMBER KISSALARI

2.1. “Kıssa” Kelimesinin Lügat Manası

Sözlükte “bir kimsenin izini sürmek, ardınca gitmek; bir kimseye bir haber veya sözü bildirmek” anlamlarına gelen “kıssa” kelimesi, bir şahsa yahut bir şeye ait hadiselerin adım adım takip edilerek hikâye edilmesi demektir.⁶⁶ “Kıssa” kelimesi Kur’an-ı Kerîm’de bulunmamaktadır; ancak Kur’an’da anlatılan kıssaları kasteden, k-s-s (-ق-ص-ص) kökünden türetilen kavramlarla beraber, “nebe”, “hadîs” ve “mesel” kelimeleri Kur’an-ı Kerîm’de mevcuttur. (ق-ص-ص) kökünden türemiş mastar, mastar-isim (*kasas*)⁶⁷, mazi (*kasasnâ*)⁶⁸ muzari, (*yekussu*)⁶⁹ (*yekussûne*)⁷⁰, (*nekussu*),⁷¹ (*lem naksus*)⁷², emir (*uksus*)⁷³, nehiy (*lâ taksus*)⁷⁴ gibi çeşitli fiil sığalarında birçok lafız geçer. Kur’an’da birkaç kez geçen “kasas”⁷⁵ kelimesi “anlatmak” manasına mastar veya “anlatım ve aktarım konusu olan haber” manasında yahut mastar olmakla birlikte daha ziyade “haber”, “nebe” kelimeleri gibi “anlatılan şey” anlamında bir isimdir.

---

⁶⁶ Ebû Abdîrrahmân Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1988), C. V, S. 10-12; Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdir, 2000), C. XII, S. 120-122. Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kurân*, (thk. Safvân Adnân Davûdî), (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412), 671.

⁶⁷ Âl-i İmran 3/62; el-A'raf 7/176; Yûsuf 12/3, 111; el-Kehf 18/64; el-Kasas 28/25.

⁶⁸ en-Nahl 16/118; el-Mü'min 40/78.

⁶⁹ el-Enâm 6/57; en-Neml 27/76.

⁷⁰ el-Enâm 6/130; el-A'raf 7/35.

⁷¹ el-A'raf 7/101; Hûd 11/120; Yûsuf 12/3; el-Kehf 18/13; Tâhâ 20/99.

⁷² en-Nisâ 4/164.

⁷³ el-A'raf 7/176.

⁷⁴ Yûsuf 12/5.

⁷⁵ Âl-i İmran 3/62; el-A'raf 7/176; Yûsuf 12/3, 111; el-Kehf 18/64; el-Kasas 28/25.

Çoğulu ise “kasas” (قَصَص) tır. Kelimenin “ism-i fâil” kalıbındaki “kâss” (قَاصٌّ) ise, “kıssayı ilave ve eksiltme yapmaksızın olduğu gibi anlatan kişi” anlamına gelmektedir. Bunun çoğulu da kussâs (قُصَّاصٌ) tır.⁷⁶

2.2. “Kıssa” Kelimesinin İstilah Manası

Kıssa kelimesi istilahta, yalan ve hayalî olmaksızın tarihte yaşanmış ve unutulmuş veya insanların hafızalarında varlığını muhafaza edilebilmiş bazı hadiselerin, muhataplara, adeta tekrar yaşanırcasına yeniden anlatılması ve beyan edilmesidir.⁷⁷ Temel gayesi insanları doğru yola iletmek olan Kur’an’da da -hem bireysel hem de toplumsal olarak gerekli dersleri alarak hayatlarına yön vermeleri için- anlatılan yaşanmış olan hadiselerin hikâye edilmesine kıssa denir.⁷⁸

Kelimenin “anlatmak, haber vermek, bildirmek, nakletmek” manaları doğrultusunda bu kavram, “geçmiş olaylardan bahsetmek, olmuş ve neticelenmiş bilgileri bildirmek, aktarmak” anlamı taşır. Bu manada kıssa, “bilinmeyen fakat haber halinde tarihte yer alanı bilinir hale getirme faaliyetidir.”⁷⁹

2.3. Kur’an-ı Kerim’deki Kıssalar

Mahiyetleri itibariyle Kur’an kıssalarını üçe ayırmak mümkündür.⁸⁰

2.3.1. Tarihî Kıssalar

Bu kıssalar “Âdem (as) ile onun iki oğlunun anlatıldığı”, “Nûh’un (as)”, “Hûd’un”, “Sâlih’in (as)”, “Lût’un (as)”, “İbrâhim’in (as)”, “İsmâil’in (as)”, “İshak’ın (as)”, “Ya’kûb’un (as)”, Yûsuf’un (as)”, “Şuayb’ın (as)”, “Mûsâ’ın”, “Dâvûd’un (as)”, “Süleyman’ın (as)”, “Eyyûb’un (as)”, “Yûnus’un (as)”, “Zekeriyâ’nın (as)”, “Yahyâ’nın (as)” ve “Îsâ’nın (as)” hayatlarının ve tevhid mücadelelerinin anlatıldığı

---

⁷⁶ Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kurân*, (thk. Safvân Adnân Davûdî), (Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1412), 671.

⁷⁷ A.g.e., 672.

⁷⁸ Bkz. Şengül, *Kur’an Kıssaları Üzerine*, S. 46.

⁷⁹ Bayraktar Bayraklı, “Kur’an-ı Kerim’de Öğretim Kavramı ve Vahiy”, *Diyanet Dergisi*, C. 27, S. 4 (1991): 164.

⁸⁰ Bkz. Şengül, *DİA*, XXV, 498-501.

kıssalarıdır. Bunlardan özellikle “Yûsuf’un (as)”, “Âdem’in (as)”, “Mûsâ’nın (as)” ve “Îsâ’nın (as)” anlatıldığı kıssalar oldukça geniş yer tutmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de ismi zikredilen bazı şahsiyetler de bu sınıfa girer. Bunlar, “Üzeyir”, “Lokmân”, “Zülkarneyn”, “Firavun”, “Nemrûd”, “Kârûn”, “Ashâb-ı Kehf”, “Ashâbü’l-karye”, “Ashâbü’l-fil”, “Ashâbü’l-uhdûd” gibi şahsiyetlerdir.

2.3.2. Kur’an’ın Nüzulü Esnasında Meydana Gelen Olaylar

Kur’an’da kıssa mahiyetinde zikredilmiş bu hadiseler şunlardır: “İsrâ hadisesi”, “Mi’rac olayı”, “Hicret”, “Bedir savaşı”, “Uhud savaşı”, “Hendek savaşı”, “Huneyn savaşı”, “Tebük savaşı”, “Bey’atü’r-Rıdvân” ve “Hudeybiye Antlaşması” gibi olaylardır.

2.3.3. Ahiret Hayatına Dair Kıssalar

Bunlar Cenâb-ı Hakk’ın farklı surelerde anlatmış olduğu “kıyamet sahneleri”, “ahiret” mükâfat ve mücazat yerleri olan, “cennet”, “cehennem” ve “buralara girecek olan insanların durumu” gibi olaylar ve mekanlar ibret alınması için kıssa formunda anlatılmıştır.

Mukâtil b. Süleyman, tefsirinde -bilhassa peygamber kıssalarını tefsir ederken- birçok İsrâîlî rivayete yer vermiştir. Bu husus onun tefsirinin en dikkat çeken özelliğidir. Diğer bir husus ise bu rivayetleri kullanırken herhangi bir isnatta bulunmadan “yani” diyerek izahata başlamasıdır.

2.4. Tefsîr-i Mukâtil’de Kıssalar

2.4.1. Âdem (as)

Kur’an-ı Kerim’de Âdem’i (as) direkt ya da dolaylı olarak konu alan otuzu aşkın ayet vardır. Bu ayetlerde Cenâb-ı Hak, Âdem’in (as) yaratılışı, Hz. Havvâ’nın yaratılışı, çocukları, cennetteki imtihanları, dünyaya gönderilişleri, tevbeleri vb. birçok mesele hakkında haberler verir.

Mukâtil, Âdem’in (as) yaratılış kıssasını anlatmadan önce, daha önce yaratılmış olan meleklerin ve cinlerin durumunu izah eder. Şöyle ki:

Yüce Allah, melekleri ve cinleri, şeytanları ve insanı (Âdem'i) yaratmadan 21.000 sene önce⁸¹ yaratmıştır.⁸² Cinlerin yeryüzünde, meleklerin de semâlarda iskân edildiğini söyleyen Mukâtil, yeryüzünde fitne ve kıskançlık sebebiyle cinlerin kendi içlerinde savaşa tutuştuklarını ve bunun üzerine Allah Teâlâ'nın dünya semasındaki ordulardan biri olan “*el-Cinn*” adındaki orduyu⁸³ yeryüzüne gönderdiğini nakletmektedir. Bu ordunun da cinlerden olduğunu ve Allah Teâlâ'nın düşmanı olan “*el-Hâris*” ismindeki⁸⁴ İblisin de onlardan olduğunu söyleyen Mukâtil, hepsinin ateşten yaratılmış, cennetin bekçileri olduğunu nakletmiştir.⁸⁵ Yanlarında İblis olduğu halde yeryüzüne inen bu ordunun, fesat çıkartan cinleri, güneşin ardında ve hemen dibinde battığı bir dağ olan “*Hicab*” dağının ardındaki karanlığa kovaladıklarını nakleden müfessir, bu dağ ile “*Kaf dağı*” arasında bir yıllık mesafe olduğunu ifade etmektedir.⁸⁶ Yeryüzüne inen cinlerin, semada mükellef kılındıkları ibadetlerle burada mükellef olmadıklarını görünce yerde kalmayı istediklerini söyleyen Mukâtil, meleklerin yeryüzünü temizledikten sonra bir müddet burada ibadet ettiklerini ve Âdem'i (as) yaratmak istediğinde Allah Teâlâ'nın onlara şöyle seslendiğini nakleder: “*Ben yeryüzünde sizin yerinize geçecek bir halife yapacağım, sizi de Bana yükselteceğim*”⁸⁷

Kur'an'ın haber verdiğine göre bunun üzerine Allah Teâlâ ile melekler arasında şu konuşma geçmiştir:

قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

---

⁸¹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 425.

⁸² A.g.e., I, 40.

⁸³ A.g.e., III, 425.

⁸⁴ A.g.e., III, 425.

⁸⁵ A.g.e., I, 40.

⁸⁶ A.g.e., III, 425.

⁸⁷ A.g.e., I, 40.

“(Melekler) ‘Biz Seni hamd ile tesbih ve takdis edip dururken, orada müfsidlik edecek ve kanlar dökecek birini mi yaratacaksın’ dediler. (Allah) ‘Kuşkusuz Ben sizin bilmediklerinizi bilirim’ dedi.”⁸⁸

Mukâtil’in tefsirinde çokça rastladığımız bir husus da kelimelerin anlamlarını verirken, aynı anlamda kullanılan farklı ayetleri de örnek vererek referans göstermesidir. Yukarıda zikrettiğimiz ayet-i kerimedeki تَسْبِيحُ بِحَمْدِكَ terkibine “*Senin emrinle seni zikrederiz*” manasını vererek “hamd” kelimesini “emir” manasında kullanmıştır. Bu manayı, وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ⁸⁹ terkibine “*Gök gürültüsü emriyle onu zikreder*” ayetini referans göstererek burada da “hamd” kelimesinin “emir” manasında kullanıldığını belirtmiştir.⁹⁰ Müfessir, Cenâb-ı Hak ile Melekler arasında bu diyalog geçtiğinde, meleklerin yeryüzünde iskân ettiklerini ifade etmektedir.⁹¹

2.4.1.1 Âdem’in (as) Topraktan Yaratılması

Allah Teâlâ, Âdem’i (as) topraktan yaratacağını şu ayet-i kerimede ifade buyurmuştur:

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن طِينٍ

“*Rabbin o zaman meleklerle demişti ki: ‘Kuşkusuz ki Ben çamurdan bir beşer (yani Âdemi) yaratacağım’*”⁹²

Cenâb-ı Hak, Kur’an-ı Kerim’de birçok ayette Âdem’i (as) topraktan yarattığını ifade buyurmuştur.⁹³ Mukâtil, bu ayetleri izah ederken bazen hadislerle bazen de İsrâîlî haberlere yer vermiştir. Müfessir, Allah Teâlâ’nın, Âdem’i (as) yaratmayı murat ettiğinde Cebrâîl’e (as) “*Bana çamur getir*” dediğini, Cebrâîl’in de yere inip Kâbe’nin altından toprak alıp ona su döktüğünü, çamuru kokuncaya kadar beklettiğini, bunun

---

⁸⁸ el-Bakara 2/30.

⁸⁹ er-Ra’d 13/13.

⁹⁰ Bkz. Mukâtil, *et-Tesîru’l-Kebîr*, I, 40.

⁹¹ A.g.e., I, 40.

⁹² er-Ra’d 13/71.

⁹³ Âl-i İmran 59; el-Enâm, 2; el-Hicr 26-28; es-Secde 7; el-Mü’minûn 12; Fâtır 1-11; es-Sâffât 11; es-Sâd 71; el-Mü’min 67; en-Necm 32.

neticesinde de üstü sıcak bir çamur altının da kokan cıvık bir çamur olduğunu nakletmektedir.⁹⁴ Mukâtil b. Süleyman, Amr b. Şuayb'dan, o, babasından, o da dedesinden şeklindeki bir senedle şöyle bir hadis nakledilmektedir: “*Bu çamurun sıcak kalan kısmı ashâbu'l-yemindir. Aşağıda kalan cıvık kısmı ise ashâbu'ş-şimaldır*”.⁹⁵ Müfessir, tefsirinin başka bir kısmında da Âdem'in (as), verimli ve çorak araziden alınan kırmızı ve beyaz çamurdan yaratıldığını nakletmiş, onun neslinden gelen insanların kimisinin beyaz, kimisinin kırmızı, kimisinin siyah tenli, kimisinin mümin, kimisinin kâfir olmasını da buna bağlamıştır.⁹⁶

Bu bilgilerin bir kısmı bir hadis-i şerifte yer almaktadır. Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimiz şöyle buyurmuştur:

*“Allah Teâlâ, Âdem'i yeryüzünün her tarafından aldığı bir tutam topraktan yaratmıştır. Bu sebeple Âdemoğullarının, o topraklara izâfeten bir kısmı kırmızı, bir kısmı beyaz ve siyah, bir kısmı da bu renklerin karışımındaki bir renkte; bir kısmı yumuşak, bir kısmı sert, bir kısmı iyi huylu, bir kısmı kötü huylu olarak (yâni muhtelif istîdâd, husûsiyet ve karakterde) dünyâyâ gelmiştir.”*⁹⁷

Mukâtil, çamurdan sureti ortaya çıkan varlığı (Âdem'i) kıskanan şeytan ile beraberindeki melekler arasında geçen konuşmaları nakleder. Şeytanın beraberindeki meleklerle “*Şu benzeri yaratılmadık olan varlığı görüyor musunuz? Eğer o bize üstün kılınırsa ne yapacaksınız?*” diye sorduğunu, meleklerin ise “*Biz Allah'ın emrini dinler ve itaat ederiz*” dediğini nakleden müfessir, Âdem'in (as) kendisine üstün kılınması halinde şeytanın, Yüce Allah'a itaat etmeyeceğine ve Âdem'i (as) azdırmaya çalışacağına dair karar aldığını nakleder.⁹⁸

Âdem'den (as) yaratılan ilk şeyin acbu'z-zeneb olduğunu ifade eden müfessirin naklettiğine göre, onun hilkatinin diğer kısımları da bunun içine tertip edilmiştir.

---

⁹⁴ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 425.

⁹⁵ *A.g.e.*, III, 426.

⁹⁶ *A.g.e.*, I, 40.

⁹⁷ Ebû Dâvud, *Sünnet*, 16; Tirmizî, *Tefsir* 1, 3; Ahmed, *Müsned*, IV, 400-406.

⁹⁸ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 40.

Âdem'den (as) son yaratılan ise tırnaklarıdır. Yeryüzü, acbü'z-zeneb dışında ölenin bütün kemiklerini yer; ancak enbiyanın (aleyhimüsselâm) kemiklerini yemez. Kıyamet günü de Âdemoğulları acbü'z-zeneb'den yaratılacaklardır.⁹⁹ Sahih kaynaklarda da bu konu hakkında malumat vardır. Hz. Peygamberin (as) insanların kıyamet gününde acbü'z-zeneb'den yaratılacağına dair nebevî sözleri şöyledir: “*Sonra Allah gökten bir (hayat) suyu indirir ve bu sayede ölüler, bitkinin yerden bitişi gibi (kabirlerinden) çıkarlar. İnsan cesedi bütünüyle çürüyüp yok olur, ancak acbü'z-zeneb müstesna, insanlar bundan yaratılır.*”¹⁰⁰ Bazı hadislerde ise acbü'z-zeneb'in hem ilk hem de ikinci yaratılıştaki maddî özü oluşturduğu belirtilir: “*Toprak insanoğlunun acb dışındaki bütün cesedini yiyip tüketir. İnsan acbden yaratılmıştır; tekrar ondan meydana getirilecektir.*”¹⁰¹

Âdem'in (as) yaratılışı ile ilgili birçok tefsirde karşımıza çıkan Âdem'e (as) ruh verilmeden önce, kırk yıl sûreti şekillenmiş çamur halinde bırakılması, Mukâtil'in tefsirinde de anlatılmaktadır. Müfessirin anlatımına göre Âdem'in dübüründen giren iblis ağız tarafından çıkıyor ve şöyle diyordu: “*Ben ateştenim bu ise içi boş bir çamurdur. Ateş ise çamurdan üstündür. Andolsun ki onu yeneceğim, ona üstün geleceğim*”. Mukâtil, Sebe' suresindeki “*İblis onlar hakkındaki zannını (yani o gün söylediği ‘Andolsun ki ona galip geleceğim’ sözü ile, ‘Pek azı dışında onun zürriyetini azdıracam’ sözünü) gerçekleştirdi de müminlerden ibaret bir fırka dışında ona tâbi oldular*”¹⁰² buyruğunun buna işaret ettiğini belirtmiştir.¹⁰³

2.4.1.2. Âdem'e (as) Ruhun Üflenmesi

Allah Teâlâ topraktan yarattığı ve şekil verdiği Âdem'e (as) ruh üflenmesini şu ayet-i kerimeyle beyan buyurmuştur:

---

⁹⁹ A.g.e., C. II, S. 203.

¹⁰⁰ Buhârî, Tefsîr, 39/3, 78/1; Müslim, Fiten, 141; İbn Mâce, Zühd, 32.

¹⁰¹ *el-Muvaṭṭa*, Cenâiz, 48; Ahmed, *Müsned*, II, 322, 428; Müslim, Fiten, 142; Ebû Dâvûd, Sünnet, 20.

¹⁰² Sebe' 34/20.

¹⁰³ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 40.

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

... “O halde onu tesviye ettiğim (yani yaratılışını düzenlediğim) vakit onun (Âdemin) ruhumdan üflediğimde onun için secde edenlerden olun”¹⁰⁴

Âdem’e (as) ruhun verilmesi sürecini de tefsirinde anlatan Mukâtil, Allah Teâlâ’nın Âdem’in (as) çamur şeklindeki haline işaretler, rûha “*Bu cesede gir!*” dediğini, ruhun ise “*Rabbim bu karanlık cesedin neresine beni sokacaksın?*” diye sorduğunu, Allah Teâlâ’nın ise “*Hoşuna gitmese de gir içine!*” dediğini nakletmiştir. Buna ilaveten müfessir, ruhun cesede istemeyerek girdiğini ve ondan yine istemeyerek çıkacağını nakletmektedir.¹⁰⁵

Âdem’e (as) ruhun baş tarafından üflendiğini söyleyen Mukâtil, ruhun, cesedin içerisinde gidip geldiğini, göbek kısmına ulaşınca da acele edip hemen oturmak istediğini nakleder. “*İnsan çok acelecidir*”¹⁰⁶ buyruğunun da insanın bu durumunu anlatmakta olduğunu söylemektedir. Ruhun yine içerisindeyken ilerlemeye devam edip en son ayak parmaklarına ulaşınca, hemen buradan dışarı çıkmak istediğini, ancak çıkacak yer bulamadığı için tekrar başa döndüğünü ve burun deliklerinden dışarı çıktığını nakleden müfessir, bunun üzerine aksıran Âdem’in (as), ilk söz olarak “*Elhamdülillah*” dediğini nakleder. Mukâtil, Rabbimizin de ona: “*Yerhamükellâh*” diye karşılık verdiğini ve ilaveten: “*İşte seni bunun için yarattım; Hamdimle Beni tesbih ve takdis ediyorsun.*” dediğini ve bu surette Yüce Allah Teâlâ’nın rahmetinin Âdem’e (as) ulaşan ilk şey olduğu belirtir.¹⁰⁷ Âdem’in (as) aksırması ile ilgili Hz. Peygamberden bize gelen rivayet şöyledir:

“*Allah, Âdem’i yaratıp ruhumdan ona üfürdüğü zaman Âdem aksırdı ve ‘Elhamdülillah’ diyerek Allah’ın izniyle Allah’a hamdetti. Rabbi ona şöyle buyurdu: ‘Allah sana rahmet eylesin. Meleklerle veya meleklerden oluşan şu gruba git ve: ‘Esselâmü aleyküm’ de!’ Onlar da: ‘ve aleyküm selam ve Rahmetullah’ dediler. Sonra*

---

¹⁰⁴ el-Hicr 15/29.

¹⁰⁵ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 40.

¹⁰⁶ el-İsra 17/11.

¹⁰⁷ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 41.

Âdem Rabbine döndü, Rabbi buyurdu ki: 'İşte senin selamın ve çocuklarının kendi aralarında verip alacakları selam budur.'"¹⁰⁸

2.4.1.3 Âdem'e (as) Eşyanın İsimlerinin Öğretilmesi

Konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulur:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

"Âdem'e isimlerin her birini öğretti. Sonra onları meleklerle arz edip "Eğer sadıklardan iseniz bunların isimlerini Bana haber verin.""¹⁰⁹

Mukâtil, Allah Teâlâ'nın Âdem'e (as) kuşları, yeryüzündeki hayvanları ve haşeratın her birinin ismini tek tek *"Ey Âdem! Bu attır, bu katırdır, bu eşektir"* diyerek öğrettiğini ifade etmektedir.¹¹⁰

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

"(Melekler) Dediler ki: 'Seni tesbih ve takdis ederiz, Senin bize öğrettiğin müstesna bizde ilim yok. Kuşkusuz Sensin alîm, hakîm olan, Sen'".

Mukâtil, meleklerin bu ifadeleri üzerine Allah Teâlâ'nın *"Siz gördüğünüzü dahi bilmiyorken henüz yaratılmamış ve görmediğiniz bir varlık hakkında bilgi sahibi olduğunuzu nasıl iddia edersiniz?"* dediğini nakletmektedir.¹¹¹

Devam eden ayette şöyle buyrulur:

قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا

تُبدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ

¹⁰⁸ Tirmizî, Tefsir (Muavvizeteyn), 94.

¹⁰⁹ el-Bakara 2/31.

¹¹⁰ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, I, 41.

¹¹¹ A.g.e., I, 41.

(Allah) “Dedi ki: ‘Ey Âdem! Onlara onların isimlerini haber ver.’ Oda onlara, onların isimlerini haber verince, (Allah) Dedi ki: ‘Demedim mi size: Kuşkusuz Ben göklerin ve yerin gaybını bilirim ve yine Ben bilirim açıkladıklarınızı ve gizlediklerinizi.’”¹¹²

Mukâtil bu ayet-i kerimede ifade edilen “açıkladıklarınız” kelimesi ile kastedilenin, meleklerin iblise, şayet Allah Teâlâ Âdem’i (as) kendilerine üstün kılsa ona itaat edeceklerine dair açıklamaları, “gizledikleriniz” kelimesi ile kastedilenin ise “İblisin Âdem’e secde etme emri hususunda Yüce Allah’a isyan edeceğine dair içinde gizlediği kararı” olduğunu ifade etmiştir.¹¹³

2.4.1.4. Âdem’in (as) Zürriyetinden Söz Alınması

A‘râf suresinde konu ile alakalı olarak şöyle buyrulur:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ
إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

“Hani Rabbin Âdemoğullarından, onların sırtından zürriyetlerini aldı ve onları kendilerine şahit tutup ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ diye sordu.”¹¹⁴

Âdem’in (as) yaratılmasından sonra ondan zürriyetin çıkarılması ve söz alınması meselesinde Mukâtil, Cenâb-ı Hakk’ın Âdem’in (as) sırtını, Arafat’ın yakınlarında “Nûman” diye bilinen yerde¹¹⁵ sıvazladığını ve oradan hareket eden küçük beyaz karıncaları andıran bir zürriyet çıkardığını daha sonra sırtının sol tarafını sıvazladığını, oradan da yine küçük karıncaları andıran siyah bir zürriyet çıkardığını ve bu zürriyetlerin 1.000 ümmet olduğunu nakletmektedir. Allah Teala’nın bu zürriyeti işaretle Âdem’e (as) “Ey Âdem! Bunlar senin zürriyetindir. Onlardan Bana ibadet

¹¹² el-Bakara 2/33.

¹¹³ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 42.

¹¹⁴ el-A‘râf 7/172.

¹¹⁵ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 423.

edeceklerine, Bana şirk koşmayacaklarına dair söz aldık. Rızıklarını vermek ise Bana aittir” dediğini rivayet etmektedir.¹¹⁶

Bu konu ile alakalı Hz. Peygamber’den (sav) şu şekilde bir hadis nakledilmektedir:

“Müslim b. Yesâr el-Cühenî’den rivayet edildiğine göre Ömer b. Hattab’a: ‘Hani Rabbin Âdemoğullarının sulbünden (soylarını) çıkarmıştı.,’ ayeti sorulmuş da Ömer (r.a.) şöyle demiş: ‘Ben bu ayetin Resulullah’a (sav) sorulduğunu işittim. Resulullah (sav) (bu soruya şöyle) cevap verdi: ‘Muhakkak ki aziz ve celil olan Allah, Âdem’i yarattı. Sonra sağ eliyle sırtını sıvazlayıp ondan zürriyetini çıkardı ve şunları cennet için yarattım; cennet ehlinin amelini işleyecekler, buyurdu. Sonra (tekrar) Âdem’in sırtını sıvazlayıp ondan zürriyeti(ni) çıkardı ve: ‘Bunları cehennem için yarattım, cehennem halkının işlerini yapacaklar’, buyurdu.”¹¹⁷

Müfessir, Allah Teâlâ’nın Âdem’in (as) sırtından çıkarmış olduğu zürriyete “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusunu sorduğunu ve bütün zürriyetin “Evet, Senin Rabbimiz olduğuna şahidiz” dedikten sonra meleklerin de bu olaya şahitliğini anlatır. Mukâtil, Allah Teâlâ’nın o zürriyeti, bir çömleği doldurur gibi bir araya getirerek beyaz zürriyet hakkında, “Bunlar rahmetimle cennettedir” dediğini nakleder. Ve devamla, ashabu’l-yemin ve ashabu’l-meymene’nin bunlar olduğunu söyler. Siyah zürriyet için de Allah’ın, “Bunlar Cehennem içindir” dediğini naklettikten sonra, işte ashabu’ş-şimal ve ashabu’l-meş’eme bunlardır, der.¹¹⁸

2.4.1.5. Âdem’e (as) Secde Emri

Rabbimiz Meleklerle, yaratmış olduğu Âdem’e secde etmeleri emrini verdiğini şu ayet-i kerime ile bize bildirmiştir:

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ

¹¹⁶ A.g.e., C. I, S. 423.

¹¹⁷ Tirmîzî, Tefsir, 2; Muvatta, Kader, 2.

¹¹⁸ Mukâtil, et-Tefsîru’l-Kebîr, I, 424.

“Hani meleklere ‘Âdem’e secde edin’ demiştik, hemen secde ettiler, iblis hariç. O dayattı, kibirlendi ve kafirlerden idi.”¹¹⁹

Kur’an, Yüce Allah Teâlâ’nın meleklerine Âdem’e (as) secde etmelerini emrettiğini bildirir.¹²⁰ Mukâtil, Âdem’e secde emrinin verilmesinin sebebi olarak, iblisin “*Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan*” diyerek içinde gizlemiş olduğu kararını meleklerle de açıkça göstermek olduğunu ifade etmiştir. Neticede iblis; Allah Teâlâ’nın, ilm-i ezeliinde şaki olarak takdir buyurduğu kimselerden olduğu için secde etmedi.¹²¹ el-A‘râf suresi 12. Ayet-i kerimesinde bu durum şöyle ifade edilir:

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ

“(Sordu) ‘Sana emrettiğim halde seni secde etmekten alı koyan nedir?’ Cevap verdi: ‘Kesinlikle ben ondan hayırlıyım; beni ateşten halk ettin onu ise çamurdan halk ettin.’”¹²²

2.4.1.6. Hz. Havvâ’nın Yaratılması

Cenâb-ı Hakk’ın Âdem’den (as) sonra Hz. Havvâ’yı, cuma günü onun uyuduğu bir sırada kaburga kemiğinden yarattığını ifade eden Mukâtil, Âdem’in (as) uyandığında yanı başında gördüğü Havvâ’ya “*Sen kimsin?*” dediğini, Havvâ’nın da Süryanice “*Ben bir kadını, benimle sükûn bulasın diye (yaratıldım)*” dediğini nakletmektedir. Mukâtil, Âdem’e (as) bu ismin verilmesinin sebebi olarak onun, ‘edîmü’l-arz’dan (yeryüzü toprağından) yaratılmış olduğunu göstermektedir. Havvâ’ya ise, ‘hayy’ olan insandan yaratılmış olduğu için kendisine bu ismin verildiğini söylemektedir.¹²³

Hz. Havvâ’nın yaratılışı ile ilgili Peygamber Efendimizden (as) gelen rivayetler iki şekildedir. Bunlardan biri “kadınların kaburga kemiğinden yaratıldığını” ifade eden rivayetler ki: “*Gerçekten kadın bir eğe kemiğinden yaratılmıştır. Eğe kemiğinin en eğri*

¹¹⁹ el-Bakara 2/34.

¹²⁰ el-Bakara 2/34; el-İsrâ 17/61; el-Kehf 18/50; Tâhâ 20/116.

¹²¹ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 42.

¹²² el-A‘râf 7/12.

¹²³ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 428.

yeri yukarı kısmıdır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi haline bırakırsan eğri halde kalır. Öyleyse kadınlara hayırhah olun”¹²⁴, diğeri de “kadın kaburga kemiği gibidir” şeklinde teşbih ifade eden rivayetlerdir: “Kadın, kaburga kemiği gibidir. Eğer sen onu doğrultup düzeltmeye kalkarsan kırarsın. Eğer ondaki eğrilikle beraber ondan faydalanmak istersen, ondan faydalanabilirsin.”¹²⁵

2.4.1.7. Yasaklanan Meyve ve Dünyaya Gönderiliş

Kur’an’ı Kerim’de Âdem (as) ve Hz. Havvâ’nın bir meyve ile imtihanı şu ayet-i kerime ile ifade buyrulmuştur:

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

“(Ve dedik ki:) ‘Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşin ve ondan dilediğiniz yerden bol bol yiyin. Fakat bu ağaca yaklaşmayın yoksa zalimlerden olursunuz.’”¹²⁶

Mukâtil, cennette Âdem (as) ile Havvâ’ya yasaklanan meyvenin buğday başağı¹²⁷ olduğunu söylemekle birlikte bunun; meleklerin ebedî kalmak için sürtündükleri ağaç olduğunun söylenildiğini de nakletmiştir.¹²⁸

Devamındaki ayet şöyledir:

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ

حِينٍ

¹²⁴ Ahmed, *Müsned*, II, 497, V, 150; Buhârî, *Enbiya*, 1, Nikâh, 81; Müslim, *Radâ’*, 61.

¹²⁵ Ahmed, *Müsned*, II, 428; II, 449, II. 530; Dârimî, *Nikâh*, 35; Tirmizî, *Talak*, 12, Buhârî, *Nikâh*, 80; Müslim, *Radâ’*, 60.

¹²⁶ el-Bakara 2/35.

¹²⁷ Mukâtil, *et-Tefsîru l-Kebîr*, I, 42.

¹²⁸ *A.g.e.*, I, 386.

“Fakat şeytan ikisini de oradan kaydırdı içinde buldukları halden çıkardı. Biz de dedik ki: ‘Bazının bazınıza düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar bir karar ve meta vardır.’”¹²⁹

Müfessirin naklettiğine göre yasaklanan meyvenin yenilmesi neticesinde Âdem (as) Hint’e, Havvâ Cidde’ye, İblis de Basra’ya (Eyle) indi. Âdem (as), “Serendib” isimli dağ arasındaki bir geçitte bulunan “Nûz” vadisine indi. Sonra Âdem (as) ile Havvâ Müzdelife’de buluştu.¹³⁰ Bu buluşmaya vesile olan tevbe ayet-i kerimede şöyle anlatılır:

فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

“Ve Âdem Rabbinden birtakım kelimeler telakki etti. O da onun tevbesini kabul buyurdu. Elbette O tevbeleri kabul eden ve çok merhametli olandır.”¹³¹

Mukâtil, ayet-i kerimede bahsedilen “kelimeler” ile kastın, cuma günü ve iblisten sonra indiğini söylediği Âdem (as) ile Allah Teâlâ arasında birtakım konuşmalar olduğunu ifade etmiştir. Bu konuşma müfessirin aktarmasına göre şöyledir:

Âdem dedi: “Ey Rabbim! Beni kendi elinle yarattın ve şekil verdin, ruhundan üfledin, ben de aksırdım, Sana hamd ettim Sen de bana rahmetinle dua ettin (Yerhamükellâh dedin). Ve böylece bana gazabından önce rahmetin ulaştı. Allah karşılık verdi: “Evet ey Âdem”. Bunun üzerine Âdem sordu: “Ey Rabbim! Beni cennetten çıkarıp yere indirdin. Eğer tevbe eder, halimi düzeltirsem beni tekrar cennete döndürür müsün?” Allah cevap verdi: “Evet ey Âdem.” Bunun üzerine Âdem ve Havvâ cuma günü tevbe ettiler.¹³²

Kur’an, Âdem’in (as) yapmış olduğu bu tevbeyi bize şu ayet-i kerime ile haber vermektedir:

---

¹²⁹ el-Bakara 2/36.

¹³⁰ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 43.

¹³¹ el-Bakara 2/37.

¹³² Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 43.

قَالَ رَبِّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayan onlardan oluruz.”¹³³

2.4.1.8. Hz. Havvâ'nın Hamileliği ve İlk Çocuğu

Kur'an-ı Kerim bize Hz. Havvâ'nın hamileliğini şu ayet ile haber vermektedir:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَشَاءَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا

أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِن آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنُكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

“O ki sizi bir nefisten yarattı ondan da kendisiyle sükûn bulasın diye eşini yaptı. Vaktaki onu örtüp bürüdü de hafif bir yük yükledi. Bir müddet bununla gitti geldi. O ikisi Rableri Allah'a şöyle dua ettiler: “Eğer bize bir sâlih (evlat) verirsen, şükredenlerden oluruz.”¹³⁴

Bu ayet-i kerime, Hz. Havvâ'nın hamileliğinden bahsetmektedir. Mukâtil, Hz. Havvâ'nın hamilelikteki durumunu ve bu esnada “Hâris” ismindeki şeytanla aralarında geçen konuşmaları yine birçok İsrâîlî rivayete yer vererek nakletmektedir. Müfessirin naklettiğine göre İblis, Hz. Havvâ'ya “Ey Havvâ! Belki de senin karnındaki bir hayvandır” dedi. İblisin bu sözüne karşılık “Bilmiyorum” diyerek cevap veren Havvâ'nın içine korku düştü. Zira o zamana kadar rahat hareket eden, koşan, oynayan, rahat oturup-kalkan Havvâ, karnındaki ağırlığını iyice hissetmeye başlamıştır. Mukâtil, iblisin Havvâ'ya ikinci bir defa daha geldiğini ve şöyle sorduğunu nakleder: “Ey Havvâ! Kendini nasıl buluyorsun?” Havvâ onu tanımıyordu. Dedi ki: “Ben karnımdakinin, beni korkuttuğun gibi olacağından (hayvan olmasından) korkuyorum. Oturduğum vakit kalkamıyorum”. İblis sordu: “Allah'a dua etsem de onu seninle Âdem gibi bir insan kılsa, ona benim adımı verir misin?” Havvâ cevap verdi: “Evet”. Sonra İblis yanından ayrılıp gitti. Havvâ Âdem'e dedi ki: “Bana birisi gelerek karnımdakinin bir hayvan olduğunu söyledi. Ben de onun ağırlığını hissediyorum, dediği gibi

¹³³ el-A'râf 7/23.

¹³⁴ el-A'râf 7/189.

olacağından korkuyorum.” O sıra Âdem (as) ile Havvâ’nın doğacak bebekleri dışında hiçbir düşünceleri yoktu. Bunun üzerine Allah’a dua etmeye koyuldular.

“*O ikisi Rableri Allah’a şöyle dua ettiler: ‘Eğer bize bir sâlih (evlat) verirsen (yani bu çocuğu yaratılışı düzgün/ eksiksiz olarak verirsen), (bu nimet dolayısıyla) şükredenlerden oluruz.*”¹³⁵

Sonunda Havvâ’nın düzgün, eksiksiz, azaları yerli yerinde bir çocuk doğurduğunu, İblisin ise Havvâ’ya gelerek “*Bana söz verdiğin şekilde niye ona adıımı vermedin?*” dediğini nakleden Mukâtil, Havvâ’nın adını sorması üzerine şeytanın “*Abdü’l-Hâris*” cevabını verdiğini aktarmaktadır. Bunun üzerine çocuklarına, Abdü’l-Hâris adını verdiklerini, Âdem’in de (as) bu ismi beğendiğini, fakat çocuğun öldüğünü naklederek, Allah’ın bundan sonraki buyruğunun bunu dile getirdiğini söylemektedir.

“*O ikisine bir sâlih (evlat) (yani yaratılışı düzgün bir çocuk) verince, kendilerine verdiği hakkında O’na ortaklar koşular (yani ona şeytanın ismi olan ‘Abdü’l-Hâris’ (Hâris’in kulu) adını vererek İblis’i ortak koşular).*”¹³⁶ Mukâtil, buradaki şerîkin ibadet hususunda değil, itaat hususunda olduğunu nakleder.¹³⁷

2.4.1.9. Âdem’in (as) İki Oğlu (Hâbil ve Kâbil)

Yüce Rabbimiz Kur’an-ı Kerîm’de Âdem (as) ve Havvâ’nın oğulları olan Hâbil ve Kâbil’in kıssasını Mâide suresi 5/27-31 ayetlerinde isim vermeden şöyle anlatır:

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ
اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾ لئن بسطت إلیَّ یدک لتقتلنی ما أنا بباسط یدئ إلیک لأقتلک إنی أخاف الله ربَّ
العالمین ﴿٢٨﴾ إنی أرید أن تبوء بیأمی وإئیمک فتکون من أصحاب النار وذلك جزاء الظالمین ﴿٢٩﴾ فطوعت له

¹³⁵ el-A‘râf 7/189.

¹³⁶ el-A‘râf 7/190.

¹³⁷ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 429.

نَفْسُهُ قَتَلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِى سَوْآتَهُ أَخِيهِ

قَالَ يَا وَيْلَتَى أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُورِى سَوْآتَهُ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ﴿٣١﴾

“Onlara, Adem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, ‘Andolsun seni mutlaka öldüreceğim’ demişti. Öteki, ‘Allah ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder’ demişti. ‘Andolsun! Sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için sana elimi uzatacak değilim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben istiyorum ki, sen benim günahımı da kendi günahını da yüklenip cehennemliklerden olasın. İşte bu zalimlerin cezasıdır.’ Derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de (nefsine uyarak) onu öldürdü ve böylece ziyan edenlerden oldu. Nihayet Allah, ona kardeşinin ölmüş cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. ‘Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten aciz miyim ben?’ dedi. Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu.”¹³⁸

Mukâtil, Hz. Havvâ'nın bir batında erkek olarak Kâbil'i kız olarak ise İklâmâ'yı doğurduğunu, sonra ise diğer bir batında da erkek olarak Hâbil'i ve kız olarak Leyâzâ'yı doğurduğunu nakleder. Kâbil'in kız ikizinin, Hâbil'in ikizinden daha güzel olduğunu aktaran Mukâtil, bunlar yetişip evlenme çağına geldiklerinde Âdem (as) ile aralarında birtakım diyaloglar geçtiğini nakleder. Şöyle ki Âdem (as) her bir çocuğunun diğer kardeşinin ikiziyle evlenmelerini istemiştir. Fakat Kâbil kendi ikizi daha güzel olduğu için buna itiraz etmiş ve kendi ikiziyle evlenmeyi istemiştir. Âdem (as) bu duruma çözüm bulmak için her ikisinin de Yüce Allah'a kurban sunmasını, hangisinin kurbanı kabul edilirse İklâmâ'yı alma hakkının onun olmasını istemiştir. Daha sonra Âdem'in (as) Mekke'ye gittiğini anlatan Mukâtil, ziraat işiyle uğraşan Kâbil'in yenilmesi rahatsızlık verecek kadar kötü olan buğdayını kurban olarak sunduğunu, hayvancılıkla uğraşan Hâbil'in ise, tereyağı ve sütle birlikte koyunlarının en iyisini kurban olarak sunduğunu nakletmektedir. Kurbanlarını dağ üzerine bıraktıktan sonra dua etmeye başladıklarını, gökten inen bir ateşin Hâbil'in sunduğu

¹³⁸ el-Mâide 5/27-31.

kurbanı yediğini, Kâbil'in kurbanına ise ilişmediğini, bu sebeple Kâbil'in, Hâbil'i kıskandığını ve ona *“And olsun ki seni öldüreceğim”* dediğini nakletmektedir. Müfessir daha sonra Habil'in, Kabil'e eğer söylediği gibi kendisini öldürmesi halinde suçsuz birinin kanını eline bulaştırarak çok büyük ve ağır bir suç işlemiş olacağını hatırlattığını belirtir. Devamında yalnızca babasının ve kendisinin (Kabil'in) hoşnutluğunu istediğini, buna rağmen öldürmesi halinde Allah Teâlâ'nın kendisini rezil rüsva edeceğini, hayatı boyunca bedbaht olacağını ve her nereye gitse korku içinde yaşayacağını söylediğini belirtir. Son olarak Habil'in Kabil'e: *“Sonunda korku ve kederden başındaki saç telinden daha ince olacaksın. Rabbim de seni lanetleyecek”* dediğini nakleder.

Uzunca bir süre bu şekilde konuştuklarını ifade eden Mukâtil, nihayetinde Hâbil'in Kâbil'e: *“Sen beni öldürecek olursan hakkında bedbahtlık takdir olunmuş ve babamın soyundan gelenler arasında cehenneme girecek ilk kişi sen olacaksın. Ben de cennete girecek ilk şehit olacağım”* dediğini, Kabil'in öfke ile *“Sen dünyada yaşayamayacaksın. ‘Hâbil'in kurbanı kabul edildi, Kâbil'inki kabul edilmedi’ dedirtmeyeceğim”* diyerek karşılık verdiğini ifade eden müfessir, Hâbil'in de: *“O vakit sende ebediyen bedbaht olacaksın”* dediğini ve bunun üzerine öfkelenen Kâbil'in Hâbil'i -başını bir taşla ezerek- öldürdüğünü bildirir. Müfessirin naklettiğine göre bu hadise, Âdem'in (as) Mekke'de olduğu bir sırada, Hint topraklarında akşam üzeri cereyan etmiştir.¹³⁹

Mukâtil, başkasını korkutan ilk kişi olması hasebiyle Cenâb-ı Hakk'ın, Kâbil'in kalbine bir korku verdiğinden bahseder. Kabil, bu korku sebebiyle kaçmaya başladığı sırada semadan gelen bir sesin ona şöyle seslendiğini nakleder: *“Ey Kâbil kardeşin nerede?”* Kâbil'in gâipten gelen bu sese *“Ben onun bekçisi miyim? Nereye gitmişse gitmiş!”* diyerek cevap verdiğini bunun üzerine sesin sahibinin Kâbil'e *“Dilin, kalbin, ellerin, ayakların ve bütün bedeninin senin aleyhine, onu haksızca öldürdüğüne şahitlik ediyorlar”* diyerek karşılık verdiğini nakletmektedir. Müfessir, sesin sahibinin Kâbil'e şöyle seslendiğini nakleder: *“Peki Rabbinden nasıl kurtulacaksın? Çünkü Rabbin diyor ki: ‘Sen yeryüzünün her tarafında lanetlendin. Karşına çıkan herkesten*

---

¹³⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 295.

*korkacaksın, sen de soyundan gelenler de hayır namına bir şey olmayacak. Haydi, aç karnına istediğin yere git”.*¹⁴⁰

Mukâtil, bu olaydan sonra, Kâbil’in deniz kıyısında kuşları yakaladıktan sonra dağa çarparak öldürdüğünü sonra da yediğini, bundan dolayı da Allah Teâlâ’nın bu şekilde vurularak öldürülen hayvanların yenilmesini haram kıldığını nakletmektedir. Yine Mukâtil’in naklettiğine göre yerdeki hayvanlar, gökyüzünde uçan kuşlar ve yırtıcılar, Kâbil’in Hâbil’i öldürmesinden önce birbirlerinden korkmaz ve sakınmazlardı. Bu olaydan sonra kuşların gökyüzüne, vahşi ve yabani hayvanların çöllere ve dağlara, yırtıcıların da ormanlara çekildiğini ifade eden müfessir, önceden bu hayvanların Âdem’in (as) yanına geldiklerini ondan kaçmadıklarını belirtmiştir. Sonra Âdem’in (as) oğlu Şit, Hâbil’in ikizi Leyûzâ ile evlendi. Allah Teâlâ Kâbil’e bir melek gönderdi ve melek onun ayağını bağladı. Etrafında ateşten üç yüksek duvar ördü; o nereye giderse, bu duvarlar da onunla gidiyordu. Bir süre bu durumda kaldı, sonra ayağını çözdü.¹⁴¹

2.4.2. İdrîs (as)

Mukâtil, İdrîs’in (as) asıl isminin Ahnûh olduğunu ve Nûh’un (as) babasının dedesi olduğunu nakleder. İdrîs’in (as) hayatı ile ilgili Kur’an’da fazla bir malumat yoktur. Onun güzel vasıflarından farklı surelerde kısa kısa bahseder. Kur’an’a göre İdrîs (as) dosdoğru bir peygamberdir.¹⁴² O, sabredenlerden¹⁴³ ve Cenâb-ı Hakk’ın rahmetine nail olan salihlerdendir.¹⁴⁴ Bununla beraber Meryem Suresi 57. Ayet-i Kerimedede;

وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا

---

¹⁴⁰ A.g.e., I, 295.

¹⁴¹ A.g.e., I, 495-496.

¹⁴² Meryem 19/56.

¹⁴³ el-Enbiya 21/85.

¹⁴⁴ el-Enbiya 21/86.

“Biz onu yüce bir mekâna refettik”¹⁴⁵ buyrulur. Müfessir ayette geçen “yüce mekânın” dördüncü kat sema olduğunu ve İdrîs’in (as) burada vefat ettiğini ifade etmektedir. Ölümünün ise “güneşi önünde süren meleğe yaklaştığı sırada” gerçekleştiğini nakletmektedir.¹⁴⁶

2.4.3. Nûh (as)

Hz. Nûh, Kur’an-ı Kerim’de diğer peygamberlere nispetle daha geniş bir şekilde tanıtılmıştır. Kur’an’da yirmi sekiz surede hakkında bilgi verilmiş ve kırk üç yerde ismen zikredilmiştir. Kur’an-ı Kerim’in yetmiş birinci suresi onun adını taşır ve baştan sona onun tevhid mücadelesini anlatır. Cenâb-ı Hak Kur’an’da Nûh’tan (as) bahsederken, onu kendisine vahyedilmiş,¹⁴⁷ çokça şükreden¹⁴⁸ bir peygamber¹⁴⁹ olarak zikretmiştir. Bununla beraber kendisi sâlih bir peygamber olmasına rağmen karısının inkâr edenlerden olduğunu ifade buyurmuştur.¹⁵⁰ Nûh’tan (as) bahseden ayet-i kerimelerde umumiyetle peygamber olarak gönderilmiş olmasına rağmen kavminin kendisine iman etmemiş olduğu vurgulanmaktadır.¹⁵¹ Mukâtil, Nûh’un (as) karısının isminin Vâliğa, babasının Lemek b. Müteveşlih, annesinin adının Lamuş b. Menşeluh, kızının isminin ise Heycel olduğunu nakletmiştir.¹⁵² Kur’an’da bildirildiğine göre Nûh (as) 950 sene peygamberlik yapmıştır.¹⁵³ Bu sürede kavmini Allah’a (as) kul olmaya

---

¹⁴⁵ Meryem 19/57.

¹⁴⁶ Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, II, 316.

¹⁴⁷ en-Nisâ 4/163.

¹⁴⁸ el-İsrâ 17/3.

¹⁴⁹ el-Hadîd 57/26.

¹⁵⁰ et-Tahrîm 66/10.

¹⁵¹ el-A’râf 7/64; et-Tevbe 9/70; Yûnus 10/73; İbrâhim 14/9; el-İsrâ 17/17; el-Hac 22/42; el-Furkan 25/37; eş-Şuarâ 26/105; el-Ankebût 29/14; es-Sâd 38/12; el-Mü’min 40/5; Kâf 50/12; ez-Zariyât 51/46; en-Necm 53/52; el-Kamer 54/9; el-Hadîd 57/26.

¹⁵² Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, III, 404.

¹⁵³ el-Ankebut 29/14.

davet ettiği bildirilmektedir.¹⁵⁴ Nûh (as), kavmini Allah'tan başkasına ibadet etmemeleri hususunda ikaz etmiş, aksi halde başlarına gelecek azabı kendilerine bildirmiştir.¹⁵⁵ Zalim, azgın ve dalalet içerisinde olan kavmi¹⁵⁶ Nûh'a (as) inanmadığı gibi ona "mecnun" demiş, recmetmekle tehdit edip¹⁵⁷ yalancılıkla itham etmiş, ondan kendisine uyan alt tabakadan insanları yanından uzaklaştırmasını¹⁵⁸ veya başlarına geleceğini bildirdiği azabı bir an önce getirmesini istemiştir¹⁵⁹. Mukâtil, Nûh'a (as) kavminin inanmamalarının sebebini nakletmektedir. Müfessir, bu inkârcıların yanlarına çocuklarını Nûh'un (as) yanına götürdüklerini ve onlara: "*Kendini bu adamdan koru, çünkü o yalancı biridir. Benim babam da beni buraya getirip ona karşı uyarıyordu*" dediklerini ve böylelikle babalarının kâfir olarak öldüklerini, çocuklarının da babalarının vasiyetini yerine getirerek nesilden nesile inkârı taşıdıklarını nakletmektedir."¹⁶⁰

Nûh (as) uzun mücadeleler sonunda kavminin putperestlikten vazgeçmediğini görünce inanmayanları cezalandırması için Yüce Allah'a dua etmiş¹⁶¹, Allah Teâlâ da Nûh'un duasını kabul etmiş ve inkârcı kavminin tufanla helâk edileceğini, kendisinin ve inananların kurtulacağını bildirerek bir gemi yapmasını istemiştir.¹⁶² Müfessir, Kur'an'da ifade edilen, bu geminin¹⁶³ tik ağacından yapıldığını ve yapımının 400 yıl

---

¹⁵⁴ Yûnus 10/71; Hûd 11/25-26; eş-Şuarâ 26/106-110.

¹⁵⁵ Nûh 71/1-4.

¹⁵⁶ ez-Zâriyât 51/46; en-Necm 53/52.

¹⁵⁷ eş-Şuarâ 26/116.

¹⁵⁸ el-A'râf 7/59-63; Hûd 11/27; el-Kamer 54/9.

¹⁵⁹ Hûd 11/32.

¹⁶⁰ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 403,404.

¹⁶¹ eş-Şuarâ 26/118-119; Nûh 71/1-28.

¹⁶² Hûd 11/36-39.

¹⁶³ Hûd 11/37.

sürdüğünü nakletmektedir.¹⁶⁴ Aynı zamanda ayette geçen “*Tandır kaynayınca*”¹⁶⁵ ifadesindeki “*Tandır*” ile kastedilenin, Nûh’un evinin en uzak yerinde Şam’da Ayn-Verde denilen bir yerde bulunan ve içinde ekmek pişirilen tandır olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁶ Ayet-i kerimedeki ifadeye göre Nûh’a (as) inananların sayısı çok azdı.¹⁶⁷ Mukâtil, onların sayısının kırkı erkek kırkı kadın olmak üzere seksen olduğunu, buldukları kasabanın ise bugün, Karyetü’s-Semânîn isminde Cezîrede, Musul’a yakın Bâferdi diye bilinen bir yer olduğunu rivayet etmiştir.¹⁶⁸ Müfessir gemiye binmiş olanların da daha sonra öldüğünü ve insanlığın Nûh’un (as) üç oğlu Ham, Sam ve Yafes’ten ürediğini nakletmektedir.¹⁶⁹

2.4.4. Hûd (as)

Ahkâf bölgesinde yaşamış olan¹⁷⁰ Hûd (as), Âd kavmine peygamber olarak gönderilmiştir.¹⁷¹ Mukâtil, Âd kavminin, Âdem’in oğlu “Şirin b. Sâm b. Nûh’un” soyundan geldiğini ifade etmektedir. Yüksek mahallere alâmetler diken,¹⁷² ebedi kalacaklarmış gibi muhkem binalar yapan,¹⁷³ mala, mülke, benzersiz bağlara ve bahçelere sahip olan¹⁷⁴ bu kavmin boylarının 12 zirâ (Arşın)¹⁷⁵ olduğunu ve Yemen’de yaşadıklarını nakleden müfessir, Hûd’u (as), “(Ey Hûd!) *Doğru söyleyenlerden isen*

---

¹⁶⁴ Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, II, 117.

¹⁶⁵ Hûd 11/45.

¹⁶⁶ Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, II, 118-395.

¹⁶⁷ Hûd 11/40.

¹⁶⁸ Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, II, 118.

¹⁶⁹ *A.g.e.*, III, 101.

¹⁷⁰ el-Ahkâf 46/21.

¹⁷¹ el-A‘râf 7/65; Hûd 11/50; eş-Şuarâ 26/123-124.

¹⁷² eş-Şuarâ 26/128.

¹⁷³ eş-Şuarâ 26/129.

¹⁷⁴ eş-Şuarâ 26/132-134.

¹⁷⁵ Bkz. Mehmet Erkal, “Arşın” Mad., *DİA*, C. III, S. 411-413, TDV Yayınları, 1991.

*bizi kendisi ile tehdit ettiğın şeyi (azabı) getir*¹⁷⁶ demek suretiyle inkâr etmelerinden dolayı, Allah Teâlâ'nın üç yıl boyunca bu beldeye yağmur yağdırmadığını nakletmektedir.

Kur'an'ı Kerim'in bize bildirdiğine göre, Allah Teâlâ, Âd kavmini bu inkârları münasebetiyle helâk etmek için dehşetli bir kasırga göndermiştir. Vadilere doğru yayılan bir bulut şeklinde gördükleri bu kasırgayı yağmur bulutu zannedip sevinmişlerdir. Üzerine uğradığı her şeyi yok eden bu kasırga, insanları köklerinden sökülmüş hurma kütükleri gibi yere sermiş, kül edip savurmuştur.¹⁷⁷

Âd kavminin helak olma zamanları yaklaşınca Allah Teâlâ'nın vazifeli meleklerle: *“Üzerlerine öküzün burun deliğı kadar bir rüzgâr salın”* buyurduğunu, vazifeli meleğın ise: *“Rabbim! O takdirde rüzgâr, yeri ve üzerındekileri siler süpürür”* dediğini nakleden müfessir, Allah Teâlâ'nın, *“O halde üzerlerine bir yüzük boşluğı kadar rüzgâr salın”* buyurduğunu, Meleklerin de emredileni yerine getirdiklerini nakleder. Meleklerin kum tepelerinin arka taraflarından “Debûr” diye isimlendirilen aşırı soğuk bir rüzgâr estirdiğini bildiren Mukâtil, yağın yağmurlar hep o cihetten geldiğı için kavmin: *“Bu bize yağmur yağdıracak bir buluttur”* dediklerini nakleder. Devamında müfessirin anlatımına göre Hûd (as), kalkıp pınar kaynayan bir ağacın dibinde kendisinin ve müminlerin etrafında bir çizgi çizdi. Bundan dolayı gökle yer arasındaki her şeyi kırıp geçirecek kadar şiddetli olan rüzgâr onlara tatlı bir esinti gibi geliyordu. Bunu gören kavminin: *“Ey Hûd! Senin bu rüzgârın ayaklarımızı yerinden oynatamaz. Bizden yakalayışı itibarıyla daha güçlü kim vardır?”* dediklerini aktaran Mukâtil, Âd kavminin ayağın kalkıp saf-saf dizildiklerini ve esen rüzgâra göğüslerini siper ettiklerini fakat rüzgârın ayaklarını yerden kestiğini nakleder. Devamında: *“Ey Hûd! Senin bu rüzgârın ayaklarımızı yerden kesiyor”* dediklerini nakleden müfessir; rüzgârın onları yüzüstü yere yıktığını ve üzerlerini kumla örttüğünü, iniltilerinin kumların altından duyulur olduğunu ifade eder ve şöyle bitirir: *“Rüzgâr üzerlerine*

---

¹⁷⁶ el-A‘râf 7/70.

¹⁷⁷ Fussilet 41/16; el-Ahkâf 46/25; ez-Zâriyât 51/41-42; el-Kamer 54/19-21; el-Hâkka 69/6.

*sabah vakti esti sekizinci gün akşam vakti güneş batarken dindi. Sonra da Allah Teâlâ'nın gönderdiği siyah kuşlar onları alıp denize attı.”*¹⁷⁸

2.4.5. Sâlih (as)

Kur'an'da anlatıldığına göre, Sâlih (as), Semûd kavmine peygamber olarak gönderilmiştir.¹⁷⁹ Şeceresi İslâm kaynaklarında Nûh oğlu Sâim oğlu İrem oğlu Âmir (Âbir) oğlu Semûd oğlu Hâzir oğlu Ubeyd oğlu Mâşih (Mâsih) oğlu Esif (Âsif) oğlu Ubeyd oğlu Sâlih şeklinde Hz. Nûh'a bağlanır¹⁸⁰. Sâlih'i (as) büyülenmiş ve uğursuz olmakla¹⁸¹, ayrıca şımarıklık ve yalancılıkla suçladılar¹⁸². Yüce Allah da Sâlih'in (as) peygamberliğini ispat mahiyetinde onlara apaçık bir mucize olarak dişi bir deveyi getirdi.¹⁸³ İslâmî kaynaklarda bu devenin mucize olma tarafı, kayanın içerisinden canlı olarak bir hayvanın çıkarılması şeklinde açıklanmıştır¹⁸⁴. Sâlih (as) su içme hususunda kavminden sıraya uymak koşuluyla bir günü deveye, bir günü de kendilerine tahsis etmelerini istemiştir.¹⁸⁵ Buna ilaveten kendilerine gönderilen bu deveye bir fenalık yapmamaları, aksi halde elem dolu bir azaba uğrayacakları hususunda onları uyarmıştır.¹⁸⁶ Fakat devenin mevcudiyetinden rahatsız olan bir grup inkârcı deveyi öldürme planları yapmaya başladılar. Kur'an'da “bozguncu” diye vasıflandırılan ve dokuz kişiden oluştuğu belirtilen¹⁸⁷ bu gurup, Allah Teâlâ'nın emrini dinlemeyerek deveyi ayaklarından keserek öldürmüşlerdir.¹⁸⁸ Mukâtil, bu dokuz kişinin isimlerinin

---

¹⁷⁸ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, III, 226-227.

¹⁷⁹ el-A'râf 7/73; Hûd 11/61; en-Neml 27/45.

¹⁸⁰ Ahmet Güç, “Sâlih” Mad., *DİA*, C. XXXVI, 32-33. TDV Yayınları, 2009.

¹⁸¹ en-Neml 27/47.

¹⁸² el-Kamer 54/25.

¹⁸³ el-A'râf 7/73.

¹⁸⁴ Bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, I, 82-90.

¹⁸⁵ eş-Şuarâ 26/155.

¹⁸⁶ eş-Şuarâ 26/156; el-A'râf 7/73; Hûd 11/64.

¹⁸⁷ en-Neml 27/48.

¹⁸⁸ el-A'râf 7/77.

“Kudar b. Kudeyre” -ki bu deveyi kesendir-, “Salif”, “Cuda”, “Kıyl”, “Hureyl”, “Huzeyl”, “Cemal b. Mâlik”, “Habbabe b. Ezâz”, ve” Cemil b. Cevâd” olduğunu nakleder. Mukâtil, devenin kesilmesi hadisesinin bir çarşamba gecesini gerçekleştirdiğini nakletmiştir.¹⁸⁹

Mukâtil’in anlattığına göre dişi deve kesildikten sonra devenin yavrusu dağa çıkmak üzere oradan uzaklaştı ve üç defa: “*Ey Sâlih! Annem öldürüldü*” diye feryat etti. Bu hadise üzerine şehir halkının Sâlih’e (as) gidip çarelerinin ne olduğunu sorduklarını, Sâlih’in (as) de kendilerine, devenin yavrusunu yakalamalarını tavsiye ettiğini ve Allah’ın bu sebeple onlara rahmet ederek azaplarını kaldırabileceğini söylediğini nakleden Mukâtil, kavmin yavruyu bulup yakalamak için dağa çıktıklarını fakat ellerinden kaçırdıklarını, yavrunun saklandığını ve bu sebeple onu bulamadıklarını aktarır. Kavminin: “*Ey Sâlih! Allah bize ne yapar?*” diye sormaları üzerine Sâlih (as) kavmine sordu: “*Yavru kaç defa bağırdı?*” kavmi: “*Üç defa*” deyince Sâlih (as): “*Haydi yurduzda üç gün faydalanın, bu yalan olmayan bir vaattir*” dedi. Bunun üzerine kavmi: “*Bunun alameti nedir*” diye sordu. Sâlih’in (as): “*Birinci gün yüzleriniz sararacak, ikinci gün kızaracak, üçüncü gün kararacak*” diyerek cevap verdiğini nakleden Mukâtil, devamla birinci gün yüzlerinin sarardığını fakat “*Bu korku ve dehşettendir*” dediklerini, ikinci gün yüzlerinin kızardığını, bundan dolayı da artık azabın geleceğinden emin olduklarını ve kalkıp kendileri için kabirler kazdıklarını belirtir. “Nar” ve “sabır” kokularıyla kokulanarak kefenlendiklerini ifade eden müfessir, üçüncü günde yüzlerinin birbirlerini tanıyamayacak kadar çok karardığını, dördüncü günün (cumartesi) sabahında kazdıkları kabirlere girdiklerini, güneş doğup yükseldiği halde kendilerine azap gelmediği için kendilerine merhamet edileceğini zannetmeleri sebebiyle kabirlerinden çıkarak birbirlerini çağırdıklarını nakleder. Mukâtil, tam bu esnada Cebrâil’in (as) indiğini, güneşin ışığını örttüğünü ve atmış olduğu çığlık neticesinde ruhlarının cesetlerinden fırladığını, evlerinin sarsıldığını, kabirlerine düştüklerini ve kıyamete kadar böyle kalacaklarını nakletmektedir.¹⁹⁰

---

¹⁸⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru l-Kebîr*, III, 299.

¹⁹⁰ *A.g.e.*, III, 489.

2.4.6. İbrâhim (as)

İbrâhim (as) ile ilgili doğumu, çocukluk evresi, oğlu ile imtihanı vb. hayatına dair birçok evre, Kur'an-ı Kerimde konu edilmiştir. Bu sebeple de İbrâhim (as), Kur'an'da kendisinden çok söz edilen peygamberlerden biridir. Kur'an-ı Kerim'de İbrâhim ismi 56 yerde geçmektedir. Bunların altısı *Millet-i İbrâhim*, ikisi *Makam-ı İbrâhim*, biri *Âl-i İbrâhim* diğeri de *Kavm-i İbrâhim* terkiibiyle zikredilmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın Kur'an'ında, hakka yönelen, Yüce Allah'a itaat eden bir lider olarak¹⁹¹ tanıttığı İbrâhim (as), güçlü, basiretli,¹⁹² güzel bir örneklik teşkil eden,¹⁹³ siddik¹⁹⁴ ve seçkin¹⁹⁵ bir peygamberdir.¹⁹⁶

2.4.6.1. Doğumu ve Çocukluğu

Mukâtil, Kûta (Kûsâ) denilen yerde doğan İbrâhim'in (as) babası olan Âzer'in¹⁹⁷ kendi kavminin dilinde isminin Târeh olduğunu nakletmiştir. Müfessirin naklettiğine göre, kâhinler; o sene doğacak olan bir erkek çocuğunun yeryüzündeki ilahlara karşı çıkacağını, insanları yeni bir ilaha davet edeceğini, bu sebeple de sahip olduğu mülkünün ve ehl-i beytinin helak olacağını cebbar Nemruda haber verdiler. Nemrut kahinlerin bu kehanetine karşı tedbir alabileceğini, erkekleri kadınlardan uzak tutacağını ve o sene doğan bütün erkek çocuklarını öldüreceğini kahinlere haber verir. Etrafındakiler Nemrut'a bu şekilde yapması halinde meselenin çözüme ulaşabileceğini, aksi halde söyledikleri kehanetin gerçekleşeceğini bildirirler.¹⁹⁸

Müfessir, kehanete mâni olabilmek için Nemrut'un her on erkek için bir asker görevlendirdiğini, bu askerlerin, kadınlar hayızdan temizlendiğinde erkeklerle bir

---

¹⁹¹ en-Nahl 16/123.

¹⁹² Sâd 38/45.

¹⁹³ el-Mümtehine 60/4.

¹⁹⁴ Meryem 19/41.

¹⁹⁵ el-Bakara 2/130.

¹⁹⁶ el-Hadîd 57/26; el-Ankebût 29/16.

¹⁹⁷ el-En'âm 6/74.

¹⁹⁸ Mukâtil, *A.g.e.*, C. I, S. 355.

araya gelmelerine mâni olduklarını, hayızlı olduklarında ise (hayızlı iken cinsel anlamda birliktelik yaşayabilmelerinin mümkün olmaması sebebiyle) kendilerine izin verdiklerini nakleder. Âzer'in, temizlik döneminde hanımı ile ilişkiye girdiğini, karısının da hamile kaldığını belirten Mukâtil, kahinlerin, bahsettikleri çocuğun bu gece ana rahmine intikal ettiğini Nemruda bildirdiklerini nakleder. Bunun üzerine Nemrudun askerlerine, hamilikleri çok açık bir şekilde belli olan kadınları (bir gün önce rahme düşmüş bir çocuğun belli olması mümkün olmayacağı için) serbest bırakmalarını, diğerlerine ise dikkat etmelerini emreder.

Âzer'in karısının doğum yapma zamanı yaklaştığında, kurumuş bir su yatağına giderek orada doğum yaptığını, sonrasında ise çocuğu bir beze sarmak suretiyle otların arasına bıraktığını ve evine döndüğünü ifade eden Mukâtil, kocasına bebeğin bulunduğu yeri söylediğini, babasının ise yırtıcı hayvanlardan korumak için yerde bir çukur kazdığını ve çocuğu o çukura koyduğunu ve ağzını bir kaya ile kapattığını nakletmektedir. Müfessir, annesinin süten kesilinceye kadar belli aralıklarla gidip çocuğu emzirdiğini, akli eren bir çocuk oluncaya kadar böylece devam ettiğini ifade eder. Çocuğun, her gün; diğer çocukların bir ayda büyüyebileceği kadar büyüdüğünü, bir ayda ise diğer çocukların bir yılda büyüyeceği kadar büyüdüğünü, bir yılda ise diğerlerinin iki yılda büyüyebileceği kadar büyüdüğünü anlatan Mukâtil, çocuğun bir gün annesine: “*Benim Rabbim kim?*” diye sorduğunu, annesinin: “*Benim.*” diyerek cevap verdiğini nakleder. Müfessirin anlattığına göre çocuk bu sefer “*Senin Rabbin kim?*” diye sorar. Annesi: “*Baban*” diyerek cevap verir. Çocuğun: “*Peki babamın Rabbi kim?*” diye sorması üzerine: “*Sus*” diyerek çocuğa vurduğunu belirtir. Mukâtil, yaşanan bu hadiseyi kadının kocasına şu şekilde naklettiğini anlatır: “*Hatırlıyor musun ehl-i arzın dinini değiştirecek bir çocuğun dünyaya geleceği söyleniyordu. İşte o senin oğlundur.*”

Babasının, hâlâ kazdığı çukurda bulunan oğlunun yanına gittiğinde babasıyla da benzer diyaloga girdiğini nakleden Mukâtil, aralarındaki konuşmaları şöyle nakleder: Çocuk babasına sorar: “*Babacığım benim Rabbim kim?*” babası cevap verir: “*Annen*” çocuk tekrar sorar: “*Annemin Rabbi kim?*” babası: “*Ben*” diyerek cevap verir. Çocuğun: “*Peki senin Rabbin kim?*” demesi üzerine sinirlenen babası da ona vurarak: “*Sus!*” der.¹⁹⁹

---

¹⁹⁹ A.g.e., I, 355.

2.4.6.2. Semâvât ve Arzın Melekûtunun Gösterilmesi

Yüce Rabbimiz İbrâhim'e (as) semâvât ve arzın melekûtunu²⁰⁰ gösterdiğini şu ayet-i kerime ile ifade buyurmuştur:

وَكَذَلِكَ نُرَىٰ إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ

“Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk.”²⁰¹ ayet-i kerimesi İbrâhim'e (as) semâvât ve arzın melekûtunun gösterilmesinden bahsetmektedir.

İbrâhim'in (as), Rabbinden (cc), “göklerin ve yerin melekûtunu” göstermesini istediğini, Allah Teâlâ'nın da Cebrâîl (as) vasıtasıyla onu melekûta yükselttiğini, orada iken kulların amellerini gördüğünü belirten Mukâtil, bir adamın masiyet işlediğini görünce, İbrâhim'in: “*Rabbim! Bu kul ne kötü bir iş yapıyor; onu yerin dibine geçir*” diye beddua ettiğini, gördüğü bir başkası için de aynı bedduayı tekrarladığını nakleder. Müfessir bu durumun üzerine Allah Teâlâ'nın Cebrâîl'e (as) onu yeryüzüne göndermesini emredip İbrâhim'e, kullarına beddua etmemesini çünkü kullarını iki durumdan biriyle karşı karşıya olduğunu vahyettiğini bildirir. Bu iki durumu Cenâb-ı Hakk'ın şöyle ifade ettiğini bildirir:

“*Ya ölmeden önce tevbe eder, Bana döner, Ben de tevbesini kabul ederim ya da ölüp geriye sâlih bir zürriyet bırakır, o da babası için mağfiret diler, Ben de evladının duası sebebiyle her ikisinin de günahlarını bağışlarım.*”²⁰²

2.4.6.3. Dört Nevi Kuş

Kur'an'da bize bildirilen bir haber de İbrâhim'in (as) Yüce Allah'tan ölümleri nasıl dirilttiğini göstermesini istemesidir. Şöyle ki:

---

²⁰⁰ Kâinat üzerindeki ilâhî güç ve hâkimiyeti ifade eden bir terim. Râgıb el-İsfahânî “sahip olmak, hükmetmek” anlamlarına gelen “mülk” kökünden türetilmiş bu kelimenin Allah Teâlâ için kullanıldığına işaret etmiştir. (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “mlk” Mad., 775).

²⁰¹ el-En'âm 6/75.

²⁰² Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 355-356.

2.4.6.4. Nemrut'un Sandığı

Nemrut adı Kur'an'da yer almamakla birlikte, "Allah'ın kendisine mülk ve hükümdarlık vermiş olduğu için şımarıp İbrâhim'le (as) tartıştığından" söz edilen²⁰⁵ ve onu ateşe atan²⁰⁶ kişinin "Nemrut" olduğu müfessirlerce kabul edilmiştir.²⁰⁷

Mukâtil'in, Ali b. Ebî Tâlip'ten (ra) mervî olduğunu ifade ettiği bir rivayete göre, Allah Teâlâ'nın düşmanı Nemrut b. Kenan'ın emri üzerine bir sandık yapıldı. Bu sandığın üst ve alt tarafından birer kapı yapıldı. Sonra yakalanan dört kartalı bu sandığın dört bacağına bağladılar. Sandığın üst tarafından dört bir yanına ve kartalların hizasına da kıpkırmızı et yerleştirdiler. Sandığın içine de iki kişi girdi. Kartallar eti almak amacıyla hareket edince, sandık da göğe doğru yükseldi. Allah'ın dilediği kadar yükseldiğinde sandığın içindeki adamlardan biri diğerine: "*Tâbût'un alt kapısını aç da bak bakalım yeri nasıl göreceksin*" dedi. O da açıp baktı ve "*Yeri beyaz bir kum gibi görüyorum*" dedi. "*Şimdi de yukarıdaki kapıyı aç da göğe yaklaşıp yaklaşmadığımıza bak*" dedi. Üst kapıyı açıp baktı, göğün eski halinde olduğunu gördü. Kartallar eti ele geçirmek için yükselmeye devam ettiler, ancak rüzgâr, onların daha fazla yükselmelerine imkân tanımadı. Adamlardan biri diğerine "*Alttaki kapıyı aç da bir bak yeri nasıl görüyorsun*" dedi. O da kapıyı açtı baktı ve "*Kapkaralık, ondan hiçbir şey göremiyorum*" dedi. Bu sefer "*Alttaki kapıyı kapat, üstteki kapıyı aç da semaya bak bakalım, ona yaklaşmış mıyız?*" diye sordu. O da üstteki kapıyı açıp baktı ve "*Onu yine eski haline görüyorum*" dedi. "*Öyleyse tâbûtunu baş aşağı çevir*" dedi. O da onu baş aşağı çevirince kartallar tâbûtun üst tarafında, et ise alt tarafında kaldı. Kartallar ete ulaşmak için bu sefer de aşağı doğru inmeye başladılar. Dağlar tâbûtun ve kartalların kanatlarının sesini işitince, semadan bir emir indiğini zannettiler. Allah Teâlâ'dan korkularından ötürü neredeyse yerinden oynayacaklardı. Mukâtil'e göre "*Onların*

---

²⁰⁵ el-Bakara 2/258.

²⁰⁶ el-Enbiyâ 21/68; el-Ankebût 29/24; es-Sâffât 37/97.

²⁰⁷ Cengiz Batuk, "Nemrud" Mad., *DİA*, C. XXXII, S. 555, TDV Yayınları, 2006.

*mekrleri neredeyse dağları yerinden oynatacaktı*²⁰⁸ buyruğu buna işaret etmektedir.²⁰⁹

2.4.6.5. Nemrut'un Kulesi

Müfessirin naklettiği rivayete göre Nemrut, semanın ilâhını yakalamak iddia ve kasti ile Babil'de bir kule inşa ettirmiştir. Rabbi hususunda İbrâhim (as) ile tartışan²¹⁰ ve yeryüzünün tamamına hâkim olan ilk kişinin de o olduğunu ifade eden Mukâtil, yeryüzünün tamamına üç kişinin hâkim olduğunu, bunların, Nemrut b. Kenân, asıl ismi Kayser İskender olan Zülkarneyn ve Tubba b. Ebî Şerâhîl el-Himyeri olduğunu nakleder.²¹¹

Müfessir, Nemrut iki fersah yüksekliğinde olan kuleyi inşa ettirince, Cibril'in (as) ona yaşlı bir adam suretinde gelerek şöyle sorduğunu nakleder: *“Ne yapmak istiyorsun?”* Nemrut cevap verdi: *“Semaya çıkmak, yeryüzündekileri yenik düşürdüğüm gibi oradakileri de yenik düşürmek istiyorum”*. Bunun üzerine Cibril (as) dedi ki: *“Seninle en yakın sema arasında 500 yıllık mesafe vardır. Ondan sonraki semalar da böyledir ve bu semalar yedi tanedir”*. Ancak Nemrut kuleyi yapmakta diretti ve yaptı. Bunun üzerine Cibril (as) bir çığlık attı ve kulenin tepesi uçup denize düştü, geri kalan kısmı da Nemrut'un üzerine yıkıldı.²¹² *“Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı. Allah'ın azabı binalarını, temelinden gelip yıktı da tavanları başlarına çökürdü ve azap kendilerine fark edemedikleri yerden geldi”*²¹³ ayet-i kerimesi müfessire göre bu hadiseyi anlatmaktadır.

---

²⁰⁸ İbrâhim 14/46.

²⁰⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, II, 195.

²¹⁰ el-Bakara 2/258.

²¹¹ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, II, 218.

²¹² A.g.e., II, 219.

²¹³ en-Nahl 16/26.

2.4.6.6. İbrâhim'in (as) Ateşe Atılması

Putlara tapan kavmin²¹⁴ “altın”, “gümüş”, “tunç”, “bakır”, “demir” ve “tahtadan” yapılmış 72 adet putu olduğunu söyleyen Mukâtil, en büyük putun altından ve gözlerinin kırmızı yakuttan olduğunu nakleder.²¹⁵ Bayram töreni için İbrâhim'i (as) davet eden kavmine “Taun” hastalığına yakalandığını bundan dolayı gelemeyeceğini söyleyen İbrâhim (as), ayet-i kerimelerde de nakledildiği üzere bu putları kırar.²¹⁶ Bunun üzerine Sâffât suresi 97. Ayet-i kerimede de beyan edildiği üzere kavmi, bir bina yapıp onun yakılmasını ister. İbn-i Abbas'tan yapılan bir rivayetle bu binanın otuz zira yüksekliğinde yirmi zira eninde taştan bir duvar olduğu nakledilir. İbrâhim'i (as) bu duvarın içinde yaktıkları ateşe atarlar. Mukâtil'in naklettiğine göre “keler” hayvanı hariç İbrâhim'in içine atıldığı ateşi söndürmeye çalışmayan hiçbir canlı yoktur. Keler ise ateşe üfleyip onu alevlendirmeye çalışmıştır.²¹⁷

Keler hayvanı ile ilgili benzer ifadelerle hadis-i şerifler rivayet edilmiştir. Peygamber Efendimiz'in şöyle dediği nakledilir: “*İbrâhim (as) ateşe atıldığında hiçbir hayvan yoktur ki ateşi söndürmeye çalışmasın. Keler müstesna o ateşe üflüyordu*”²¹⁸, *Keler hayvanını öldürün zira o İbrâhim'in ateşine üflemişti.*”²¹⁹

2.4.6.7. Neslinden Gelen Peygamberler

Cenâb-ı Hakk'ın peygamberliği ve kitabı Nûh (as) ve İbrâhim'in (as) nesline verdiğini ifade eden ayet-i kerime şöyledir:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ

²¹⁴ el-Enâm 6/74; es-Sâffât 37/85-86.

²¹⁵ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, III, 102.

²¹⁶ es-Sâffât 37/93.

²¹⁷ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, III, 103.

²¹⁸ Ahmed, *Müsned*, IVI, 294; İbn-i Mâce, Sayd, 12.

²¹⁹ Buhari, *Ehâdîsü'l-Enbiya*, 10.

*“Andolsun, biz Nûh’u ve İbrâhim’i peygamber olarak gönderdik. Peygamberliği ve kitabı onların soylarına da verdik. Onlardan kimi doğru yola ermiştir, ama içlerinden birçoğu da fâsık kimselerdir”*²²⁰

Mukâtil, Nûh (as) ve İbrâhim’in (as) nesline nübüvvetin verildiğini ifade eden bu ayet-i kerimenin tefsirinde, yirmi beş peygamberin isimlerini zikretmektedir. Bunlar, İsmâil, İshak, Yakûb, “İysü” ve İys’in çocuklarından olan “Eyyûb”, on iki kişi olan esbât -ki bunlar, “Rubil”, “Şemûn”, “Lavi”, “Vehuza”, “Veftulen”, “Zebulen”, “Had”, “Dan”, “Eşar”, “İstahr”, “Yûsuf” ve “Bünyamindir”- “Mûsâ”, “Hârûn”, “Dâvûd”, “Süleyman”, “Zekeriya”, “Yahya”, “Îsâ”, ve “Muhammed”’dir (aleyhimüsselâm).²²¹

2.4.7. Lût (as)

Kur’an-ı Kerim’de yirmi yedi yerde ismen zikredilen Lût’un (as) “peygamberlerden olduğu”²²², “diğer peygamberler gibi âlemlere üstün kılındığı”²²³, ona “hüküm ve ilim verildiği”²²⁴, “sâlihlerden olduğu” ve ilâhî rahmete kabul edildiği”²²⁵ bildirilmektedir. Yüce Allah’a karşı gelmekten sakınmaları hususunda kavmini uyarın Lût, kendisine itaat etmelerini²²⁶, kadınları bırakıp da erkeklerle münasebete girmelerinin büyük bir ahlâksızlık ve günah olduğunu bildirerek²²⁷ bundan vazgeçmelerini istemiştir. İşlerine karışmaya devam etmesi halinde kendisi sürgün edileceğini²²⁸ söyleyen kavmi, “Eğer doğru söylüyorsan bizi tehdit ettiğın azabı getir”²²⁹ diyerek kendisine meydan

---

²²⁰ el-Hadîd 57/26.

²²¹ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, III, 326.

²²² es-Sâffât 37/133.

²²³ el-En’âm 6/86.

²²⁴ el-Enbiyâ 21/74.

²²⁵ el-Enbiyâ 21/75.

²²⁶ eş-Şuarâ 26/161-163.

²²⁷ el-A’râf 7/80-81.

²²⁸ eş-Şuarâ 26/167.

²²⁹ el-Ankebût 29/29.

okumuştur. Bunun üzerine Lût (as) kavminin yaptığı kötü işlerin vebalinden kendini muhafaza etmesi için Allah'a dua etmiştir.²³⁰

Mukâtil, Lût kavminin helak edilişinden bahsederken Cebrâil'in (as) kanadını bu kasabanın altına sokup kasabayı göğe yükselttiğini ifade eder. Öyle ki bu kasabanın horozlarının ötüşünü ve köpeklerinin havlamasını gökyüzündeki melekelerin işittiklerini, daha sonra da kasabayı ters yüz ederek semadan aşağı bırakarak helak ettiğini nakleder.²³¹

2.4.8. İsmâil (as)

İsmâil (as) ile ilgili bir ayette Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا

*“Kitap'ta İsmâil'i de an. Şüphesiz o sözünde duran bir kimse idi. Bir resul, bir nebi idi”*²³²

Kur'an-ı Kerîm'de İsmâil'in (as) ismi on iki yerde geçmektedir. Farklı vasıflarıyla zikredilmiştir olan İsmâil (as), “hidayete erdirilmiş”, “âlemlere üstün kılınmış”,²³³ “Allah'ın rahmetine kabul edilen iyilerden”²³⁴ ve “sabredenlerden”²³⁵ biri olarak ifade buyrulur. Ayrıca o, Rabbinin hoşnutluğunu kazanmış, halkına namaz kılmayı, zekât vermeyi emreden²³⁶, sözünde duran bir resul ve nebidir.²³⁷

---

²³⁰ eş-Şuarâ 26/169.

²³¹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 295.

²³² Meryem 19/54.

²³³ el-En'âm 6/86.

²³⁴ el-Enbiyâ 21/86; Sâd 38/48.

²³⁵ el-Enbiyâ 21/85.

²³⁶ Meryem 19/55.

²³⁷ Meryem 19/54.

İsmâil (as), babası İbrâhim'in (as) ihtiyarlık zamanında ve bir duası neticesinde dünyaya gelmiş²³⁸, daha sonra babasıyla beraber beytin temellerini hem yükseltmiş²³⁹ hem de bu kutsal mekânı temiz tutmakla görevlendirilmiştir.²⁴⁰

Mukâtil b. Süleyman, İsmâil'in (as), babası İbrâhim (as) 60 yaşında iken doğduğunu, bundan on sene sonra 70 yaşındayken de İshak'ın (as) doğduğunu Peygamberimiz Muhammed (as) haricindeki bütün peygamberlerin İshak'ın (as) soyundan, Hz. Muhammed'in (as) ise İsmâil'in (as) soyundan geldiğini nakletmektedir.²⁴¹ Müfessir yukarıda zikrettiğimiz ayet-i kerimedeki “sözünde duran” ibaresini izah ederken İsmâil'in (as) bir adama, yanına geri dönünceye kadar bulunduğu yerde bekleyeceğine dair söz verdiğini adam gelmediği için de üç gün boyunca beklediğini rivayet etmektedir.²⁴²

Aynı rivayet Peygamber Efendimiz için de söylenmiştir. Bu rivayet şöyledir:

*“Bir genç, peygamberliğinden önce Allah Resûlü (sav) ile bir alışveriş yapmış, biraz beklerse hemen getireceğini vadederek oradan ayrılmış, ama sözünü unutmuş. Üç gün sonra hatırlayıp konuştuğu yere geldiğinde, onu aynı yerde beklerken bulmuş. Allah Rasûlü (sav), bu yaptığı karşısında kendisine serzenişte bulunmayıp sadece: ‘Ey delikanlı! Bana zahmet verdin, üç gündür burada seni bekliyorum.’ demiştir.”*²⁴³

Kur'an-ı Kerimde ifade buyrulduğu üzere İbrâhim (as), Kâbe'yi eski temelleri üzerine, oğlu İsmâil (as) ile yeniden inşa ettiler.²⁴⁴ Mukâtil, Allah'ın, Kâbe'yi inşa esnasında kendilerine yedi melek gönderdiğini, bunların “İbrâhim'in (as) meleği”, “İsmâil'in (as)

---

²³⁸ İbrâhîm 14/39.

²³⁹ el-Bakara 2/127.

²⁴⁰ el-Bakara 2/125

²⁴¹ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, II, 193.

²⁴² A.g.e., II, 315.

²⁴³ Bkz. Ebû Dâvud, Edeb, 82, 4996.

²⁴⁴ el-Bakara 2/127.

meleği”, “Hacer’in meleği”, “Beyt ile görevli melek”, “güneşin meleği”, “ayın meleği” ve bir diğer melek daha olduğunu nakletmektedir.²⁴⁵

2.4.9. İshak (as)

Kur’an’da İshak kelimesi on yedi yerde geçmektedir. İshak (as), “hidayete erdirilmiş”²⁴⁶, “soyundan gelenlere peygamberlik ve kitap verilmiş”²⁴⁷, “bereketli”²⁴⁸, “güçlü”, “basiretli”²⁴⁹, “kendisine vahyedilmiş”²⁵⁰ “sâlih bir peygamberdir.”²⁵¹

Bugün genel kabul İbrâhim’in (as) kurban edilmek istenen oğlunun İsmâil (as) olduğudur. Zira bu hadisenin anlatıldığı Sâffat suresinin 100-111 ayetlerinde fidiye olarak büyük bir kurbanlık verildiği ifade edildikten sonra 112. ayette “*biz İshak’ı da müjdeledik*”²⁵² denilmektedir. Bu şekilde düşünmemizin sebebi, bu bölümdeki ayetlerin kronolojik olarak sıralandığı kanaatini taşımamızdır. Fakat sahâbeden “Hz. Ömer” ve “Hz. Ali”, sonraki nesillerden “Kâ’b el-Ahbâr”, “Saîd b. Cübeyr”, “Ebü’l-Hüzeyl el-Allâf”, “Zührî”, “Süddî”, “Taberî”, “İbn Kuteybe” gibi âlimler İshak’ın kurban edilmek istendiğine kanidirler. “Abdullah b. Mes’ûd” da İshak peygamberden “zebîhullah” diye söz eder.²⁵³ Mukâtil de kurban edilmek istenenin İshak (as) olduğunu beyan ettiği için bu konuyu bu başlık altında anlatmayı uygun gördük.

---

²⁴⁵ Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, I, 78.

²⁴⁶ el-Enâm 6/84.

²⁴⁷ el-Ankebût 29/27.

²⁴⁸ es-Sâffât 37/113.

²⁴⁹ Sâd 38/45.

²⁵⁰ en-Nisâ 4/163.

²⁵¹ es-Sâffât 37/112.

²⁵² es-Sâffât 37/112.

²⁵³ Harman, “İshak” Mad., *DİA*, C. XXII, S. 521, TDV Yayınları, 2000.

Allah'ın izni ile ateşten kurtulan İbrâhim (as), yanında Lût ve Sâre olduğu halde Arz-ı Mukaddes'e²⁵⁴ hicret²⁵⁵ etmiştir. Mukâtil, ilk hicret eden kişinin İbrâhim (as) olduğunu nakleder.²⁵⁶ Buraya varınca Yüce Allah'a bir evlat vermesi için dua eder²⁵⁷. Allah Teâlâ da İbrâhim'e (as) halim bir erkek evladı müjdelir.²⁵⁸

Büyüme çağına geldiğinde İbrâhim (as), üç gece üst üste rüyasında oğlunu boğazladığını görür. Bunun üzerine, oğluyla yaptığı istişare²⁵⁹ neticesinde oğlunu boğazlamak üzere yere yatıran²⁶⁰ İbrâhim'e (as) bir kurbanlık fidyeye olarak verilir²⁶¹. Ayet-i kerimelerde de anlatılan bu hadisedeki kurbanlık hakkında malumat veren Mukâtil, onun boğazlanmadan önce kırk yıl cennette otlandığını nakletmiştir. Bunun bir dağ keçisi olduğunu ve isminin de "Rezin" olduğunu söyleyen müfessir, bu hadisenin Beytü'l-Maktis'te cereyan ettiğini bildirmiştir.²⁶²

2.4.10. Yakûb (as)

Kur'an-ı Kerim'de Yakûb'tan (as) hem bu isimle hem de "İsrâîl" diye bahsedilmektedir. "Yakûb" adı on surede on altı defa,²⁶³ "İsrâîl" adı da iki yerde²⁶⁴ geçer. Kur'an'da diğer peygamberler gibi Yakûb'a da (as) "vahiy geldiği"²⁶⁵ ve onun

---

²⁵⁴ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 103.

²⁵⁵ es-Sâffat 37/99.

²⁵⁶ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 103.

²⁵⁷ es-Sâffat 37/100.

²⁵⁸ es-Sâffat 37/101.

²⁵⁹ es-Sâffat 37/102.

²⁶⁰ es-Sâffat 37/103.

²⁶¹ es-Sâffat 37/107.

²⁶² Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 104.

²⁶³ el-Bakara 2/132, 133, 136, 140; Âl-i İmrân 3/84; en-Nisâ 4/163; el-En'âm 6/84; Hûd 11/71; Yûsuf 12/6, 38, 68; Meryem 19/6, 49; el-Enbiyâ 21/72; el-Ankebût 29/27; Sâd 38/45.

²⁶⁴ Âl-i İmrân 3/93; Meryem 19/58.

²⁶⁵ en-Nisâ 4/163.

“nebi olduğu”²⁶⁶ bildirilmektedir. Dedesi İbrâhim (as) ve babası İshak (as) gibi Yakûb da (as) “güçlü bir iradeye”, “keskin bir zekâyâ sahiptir”²⁶⁷; “kendisi ve zürriyeti seçkin”, “sâlih”²⁶⁸ ve “ihlaslı insanlardır.”²⁶⁹ Yüce Rabbimiz Âl-i İmran suresinde Yakûb (as) ile ilgili bir ayette şöyle buyurur:

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلالًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ

*“Tevrat indirilmeden önce İsrâil’in (Yakûb) kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrâילוğulları’na helal idi.”*²⁷⁰

Mukâtil, tefsirinde yukarıdaki ayet-i kerimeyi izah ederken Yakûb (as) ile ilgili şöyle bir hadise nakletmektedir. Şöyle ki: Yakûb’un (as) bir gece tarlasını sulamak için dışarı çıktığını nakleden müfessir, karşısına bir meleğin çıktığını fakat Yakûb’un (as) onu, yolunu kesmek isteyen bir hırsız zannettiğini belirtir. Onunla Arz-ı Mukaddes’e yakın bir yerde itişmeye başladığını, meleğin ondan ayrılmak istediğini, fakat dilediği takdirde onu yere yıkabileceğini göstermek için de ayağıyla Yakûb’un (as) uyluğuna vurduğunu ifade eden Mukâtil, daha sonra meleğin Yakûb’un (as) gözleri önünde gökyüzüne yükseldiği, son darbeden dolayı da onda bel ağrısı zuhur ettiğini nakleder. Yakûb’un (as) bel ağrısından dolayı çok sıkıntı çektiğini, ağrısından geceleri uyuyamadığı halde gündüz bir ağrı hissetmediğini belirten müfessir, bunun üzerine Yakûb’un (as) yemeyi ve içmeyi en çok sevdiği deve eti ile deve sütünü; Allah Teâlâ’nın kendisine şifa vermesi halinde kendisine haram kılacağını vadettiğini Yahudilerin ise, bunun Allah Teâlâ tarafından Tevrat’ta haram kılındığını iddia ederek, “Allah, Yakûb’a da o’nun soyundan gelenlere de deve eti ile sütünü haram kılmıştır” dediklerini nakleder.²⁷¹

---

²⁶⁶ Meryem 19/49.

²⁶⁷ Sâd 38/45.

²⁶⁸ el-Enbiyâ 21/72.

²⁶⁹ Sâd 38/46.

²⁷⁰ Âl-i İmran 3/93.

²⁷¹ Mukâtil, A.g.e., C. I, S. 182.

2.4.11. Yûsuf (as)

Yûsuf adı Kur'an-ı Kerîm'de yirmi yedi defa geçmektedir. Bunların yirmi beşi Yûsuf suresinde, diğer ikisi diğer farklı surelerde²⁷² geçmektedir. Yûsuf kıssası Kur'an-ı Kerim'de aynı adı taşıyan surede bir bütünlük içinde anlatılmaktadır. Yüce Rabbimiz Kur'an bu kıssayı "*ahsenü'l-kasas*"²⁷³ (en güzel kıssa) olarak nitelemiştir. Mukâtil, bu surenin tefsirinde İsrâilî birçok rivayete yer vermiştir.

2.4.11.1. Kuyuya Atılması

Babaları Yâkûb'un (as), Yûsuf'u (as) kendilerinden daha çok sevdiğini düşündükleri için diğer kardeşleri Yûsuf'u (as) öldürmeyi yahut bir yere atmayı düşünmüşlerdir.²⁷⁴ İçlerin biri eğer yapacaklarsa onu kuyuya atmalarını, yoldan geçen kervanların onu bulup alabileceğini teklif etmiştir.²⁷⁵ Nihayetinde bu karar uygulanmış ve Yûsuf (as) kuyuya atılmıştır.²⁷⁶ Mukâtil bu kuyunun Ürdün topraklarında "Ednan" diye adlandırılan bir vadide olduğunu ifade eder. Müfessirin naklettiğine göre Yûsuf (as) ağlayınca, kuyu da onunla ağladı. Sesinin yankılanması üzerine ağaçlar, çöl ve taşlar da ağladı. Kardeşleri onu kuyuya sarkıttıklarında Yûsuf (as) kuyunun ağzına asılmış, fakat onlar onun gömleğini çıkararak ellerini bağlamışlardı. O, onlara, "*Kardeşlerim! Gömleğimi bana verin ki kuyuda onunla örtüneyim*" demiş. Onlar ise "*Haydi o on bir yıldızı, güneş ve ayı çağır da seni teselli etsinler*" diye karşılık vermişlerdi. Kuyunun ortasına gelince onu bıraktılar, o da kuyunun dibine düştü. Ölmesine ramak kalmışken Allah Teâlâ onu korudu.²⁷⁷

2.4.11.2 Yûsuf'u (as) Kuyudan Çıkartan Kişi

Mukâtil bu kişinin isminin, Mâlik b. Du'r b. Medyen b. İbrahim Halîlu'r-Rahmân olduğunu nakletmektedir. Kervanda su görevlisi olduğu için kuyunun başına, 'Avd b.

---

²⁷² el-En'âm 6/84; el-Mü'min 40/34.

²⁷³ Yûsuf 12/3.

²⁷⁴ Yûsuf 12/9.

²⁷⁵ Yûsuf 12/10.

²⁷⁶ Yûsuf 12/15.

²⁷⁷ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 142-143.

Âmir adındaki diğer arkadaşıyla birlikte varırlar. Yûsuf, Mâlik'in sarkıttığı kovaya sarılır. Yûsuf'u gördüklerinde “Müjde! bu bir oğlan çocuğu”²⁷⁸ diyerek sevinirler. Müfessir Yûsuf'un, kendisini kuyudan çıkaran Mâlik'e evlat vermesi için Yüce Allah'a dua ettiğini, bunun neticesinde Cenâb-ı Hakk'ın Mâlik'e yirmi dört çocuk verdiğini belirtmiştir.

2.4.11.3.Yâkûb'un (as) Mektubu

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَتَيْتُمَا الْعَيْرَ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ

*Yûsuf, onlar için yüklerini hazırlattığı zaman (saraya ait bir) su kabının kardeşinin yükü içine konmasını sağladı! Sonra arkadan seslenen biri, "Ey kafile! Siz mutlaka hırsızsiniz!" diye bağırdı*²⁷⁹

Ayette Yûsuf'un (as) kardeşi Bünyamin'in eşyaları arasına su kabı koyduğu belirtilir. Mukâtil, su kabının Bünyamin'in eşyaları arasından çıkması hadisesini kardeşlerinin babalarına anlattıklarını, bunun üzerine Yâkûb'un (as) Mısır azizine (Yûsuf), pek değerli olmayan birkaç eşya ile bir mektup gönderdiğini ifade eder. Müfessir mektupta şöyle yazdığını nakleder:

Rahman, Rahim, Allah'ın adıyla. Halilullah İbrahim'in oğlu Zebihullah İshak'ın oğlu İsrâilullah Yakup'tan, Mısır azizine: Selam hidayete tâbi olanlara. Maksadıma gelince, kuşkusuz ben hırsızlık yapmadım, hırsız olarak da doğmadım. Fakat biz belanın yakamızı bırakmadığı bir ehl-i beyte mensubuz. Dedem ateşe atıldı. Allah o ateşi onun için serin ve selâmet kıldı. Babam boğazlanmak üzere yatırıldı. Allah pek büyük bir kurbanlığı ona fidye olarak gönderdi. Ben de sevgili oğlum, gözbebeğim Yusuf'u kaybetmek belasıyla müptelayım.

Müfessir mektubu okuyan Yûsuf'un (as) ağladığını, etrafındakilerin: “Bu mektupta bahsedilen kişi sanki sensin” dediklerini, Yûsuf'un ise: “Evet” dediğini nakleder. Mukâtil bu durumun “Andolsun ki sen onların bu işlerini onlar (işin) farkına

---

²⁷⁸ Yûsuf 12/19.

²⁷⁹ Yûsuf 12/70.

varmadan, kendilerine haber vereceksin, diye vahyettik.”²⁸⁰ ayet-i kerimesinde ifade edilen durum olduğu belirtmektedir.²⁸¹

2.4.11.4. Şehirdeki Bazı Kadınlar

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرِيهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

Şehirdeki bazı kadınlar, "Aziz'in karısı, hizmetindeki genç ile beraber olmak istiyormuş; (Yûsuf'un) sevdası kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapkınlık içinde görüyoruz" dediler.²⁸²

Ayet-i kerimede Züleyha'nın Yûsuf'tan (as) murat almak istemesini ayıplayan kadınlardan bahsedilirken "Şehirde bazı kadınlar" ifadesi kullanılmıştır. Mukâtil bunların beş kadın olduğunu; "ekmekçinin karısı", "sâkînin karısı", "hapishane sorumlusunun karısı", "ahır âmirinin karısı" ve "teşrifatçının karısı" olduğunu nakleder.²⁸³

2.4.11.5. Yûsuf'un (as) Züleyha'ya Meyletmesi

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ

Kesinlikle ki kadın ona meyletmişti; eğer Rabbinin burhanını (işaretini) görmeseydi o da kadına meylederdi. İşte biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için böyle yaptık. Şüphesiz o ihlaslı kullarımızdandı.²⁸⁴

Ayet-i Kerime'de "Andolsun ki kadın ona meyletmişti" ifadesi ile Mısır azizinin karısının Yûsuf'a (as) meylettiğinden ve Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı Yûsuf'un da (as) ona meyledeceğinden haber vermektedir. Mukâtil, burada Yûsuf'un kadına meyletmesinin, şalvarının uçkurunu çözerek kadının bacaklarının arasına

---

²⁸⁰ Yûsuf 12/15.

²⁸¹ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, II, 141-142.

²⁸² Yûsuf 12/30.

²⁸³ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, II, 146.

²⁸⁴ Yûsuf 12/24.

oturması şeklinde gerçekleştiğini, Rabbinin burhanından kastın da Yûsuf'un gözlerini kapadığı anda babasının parmağını ısırıldığını görmesi olduğunu nakletmiştir.²⁸⁵

2.4.11.6. Yûsuf'un (as) Zindanda Cebrâîl (as) ile Konuşması

Mukâtil, zindanda olan Yûsuf'a (as), incilerle süslenmiş beyaz elbise giymiş olduğu halde Cebrâîl'in (as) gelerek yarın zindandan çıkacağını haber verdiğinden bahseder. Aralarında geçen konuşmaları uzun uzun anlatan müfessir, Yûsuf'un (as) Cebrâîl'e (as) babası Yakûb'un (as) üzüntüsünün hangi dereceye ulaştığını sorması üzerine Cebrâîl'in (as) "*Evladını kaybetmiş yetmiş kadının kederi derecesine ulaştı*" diyerek cevap verdiğini, "*O'na verilecek olan ecir nedir?*" diye sorması üzerine de "*Yüz şehit ile canı yanan ve biricik evladını kaybetmiş bir kadının ecri*" şeklinde cevap verdiğini nakleder. Kendisinden sonra hangi evladına yakınlaştığını soran Yûsuf'a (as) Cebrâîl'in (as) "*Bünyamin*" cevabını verdiğini daha sonra da Yûsuf'un (as) "*Keşke yırtıcı hayvanlar etimi parçalasaydı da benden dolayı Yakûb (as) çektiklerini çekmeseydi*" dediğini ifade eder.²⁸⁶

2.4.11.7. Yûsuf'a (as) İsnat Edilen Hırsızlık

Hükümdarın su tasının Bünyamin'in çuvalına konulması hadisesi ayet-i kerimelerde anlatılır. Ayet, bu tasın Bünyamin'in çuvalından çıkması üzerine kardeşlerinin "*Eğer o (yani Bünyamin) çalmış bulunuyorsa bundan önce bir kardeşi de (Yûsuf) çalmıştı*"²⁸⁷ dediğini ifade eder. Burada Mukâtil, kardeşlerinin Yûsuf'u hırsızlıkla suçlamasının sebebi olarak şöyle bir hadise nakleder:

*Yûsuf'un anne tarafından dedesinin ismi Lâtân idi. Bu kişi putlara ibadet ederdi. Râhil ise oğlu Yûsuf'a babasının taptığı altından putu kastederek 'o putu al ve evden kaçır. Belki böylece putlara ibadetten vazgeçer.' demişti. Yûsuf da denileni yapmıştı. İşte onların Yûsuf'un hırsızlığı ile kastettikleri budur.*²⁸⁸

---

²⁸⁵ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 145.

²⁸⁶ A.g.e., II, 151-152.

²⁸⁷ Yûsuf 12/77.

²⁸⁸ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 159.

2.4.12. Eyyûb (as)

Kur'an-ı Kerim'de Eyyûb (as) "kendisine vahiy gönderilmiş"²⁸⁹, Cenâb-ı Hakk'ın kendisini "hidayete erdirdiği"²⁹⁰ "sabreden güzel bir kul" olarak²⁹¹ zikredilir. Ayrıca hastalığıyla ilgili olarak iki ayette teferruata girmeden meselenin taşıdığı dinî ve ahlâkî yöne dikkat çekilmiştir. İlkine göre Eyyûb (as) Rabbine (cc), "*Bu dert bana dokundu, sen merhametlilerin en merhametlisisin*"²⁹² diyerek duada bulunmuş, bunun üzerine Allah Teâlâ onun duasını kabul ederek başına gelen musibeti kaldırmıştır.²⁹³ Diğer ayet-i kerimede ise "*Kulumuz Eyyûb'u da an. O Rabbine, şeytan gerçekten bana bir yorgunluk ve eziyet verdi, diye seslenmişti*"²⁹⁴ buyrulur. Bu duası neticesinde "*Allah Teâlâ tarafından bir rahmet ve akıl sahiplerine bir öğüt*" olmak üzere ailesini ve bir o kadarını daha kendisine bahşettiğini bildirmiştir.²⁹⁵

Mukâtil, Eyyûb'un (as) hastalığından dolayı, yedi sene, yedi ay, yedi gün ve yedi saat boyunca kesintisiz olarak vücudunu kurtların yediğini aktarmıştır. Ayet-i kerimede Cenâb-ı Hakk'ın Eyyûb'a (as) şifa bulması için "*Ayağını (yere) vur! Bu hem yıkanacak hem içilecek soğuk bir sudur*"²⁹⁶ buyurduğu ifade olunur. Müfessir buranın Şam topraklarında olduğunu, bir ayağını vurunca oradan su çıktığını, bu su ile yıkanıp sağlığına kavuştuğunu, sonra kırk adım atıp diğer ayağını vurduğunu, oradan da tatlı ve soğuk başka bir su çıktığını, ondan da içtiğini aktarmaktadır.²⁹⁷

---

²⁸⁹ en-Nisâ 4/163.

²⁹⁰ el-En'âm 6/84.

²⁹¹ Sâd 38/44.

²⁹² el-Enbiyâ 21/83.

²⁹³ el-Enbiyâ 21/84.

²⁹⁴ Sâd 38/41.

²⁹⁵ Sâd 38/43.

²⁹⁶ Sâd 38/42.

²⁹⁷ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 120-121.

2.4.13. Şuayb (as)

Kur'an'da *Şuayb* (as) ismi on bir defa geçer²⁹⁸; gönderildiği kavmin ismi Medyen²⁹⁹ ve Eyke³⁰⁰ şeklinde zikredilir. Medyen kavminin şiddetli bir zelzele ve sesle³⁰¹, Eyke halkının ise “gölge günü” azabıyla yok edildiği³⁰² bilgisinden hareketle bazı âlimler Hz. Şuayb'ın Medyen kavmine ve Eyke halkına olmak üzere iki defa peygamberlikle görevlendirildiğini ileri sürmüştür.³⁰³

Mukâtil'in tefsirinde -Eyke halkının azabı olan- “gölge günü” azabı ile ilgili olarak anlattığı rivayete göre Allah Teâlâ, Şuayb kavmine bir süre rüzgâr göndermedi. Evlerinde sıcaktan bunalmaya başladılar. Sıcağa karşı hiçbir şeyin faydası olmuyordu. Aşırı sıcak sebebiyle evlerinden çıkıp gölgelenmek maksadıyla ağaçların arasına gittiler fakat evlerindeki sıcaktan daha şiddetli bir sıcakla karşılaştılar. Sonra Allah Teâlâ onlara içinde azap bulunan bir bulut gönderdi. Ormandan çıktılar, bulutun altında gölgelenip güneşin aşırı sığağından kurtulmak ümidiyle birbirlerine seslendiler. Böylece serinleyeceklerini ve dinleneceklerini ümit ediyorlardı. Bulutun altına sığınmak için toplandıklarında Allah Teâlâ bulutun altında aşırı sıcakla onları helak etti.³⁰⁴

2.4.14. Mûsâ (as)

Mûsâ (as), Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde diğer peygamberler arasında kendisinden en çok söz edilen peygamberdir.³⁰⁵ Hz. Mûsâ, Kur'an-ı Kerim'in otuz dört suresinde 136 yerde zikredilmektedir. Kur'an'ın ifadeleriyle Mûsâ (as), kendisine mucizeler³⁰⁶

---

²⁹⁸ el-A'râf 7/85, 88, 90, 92; Hûd 11/84, 87, 91, 94; eş-Şuarâ 26/177; el-Ankebût 29/36.

²⁹⁹ el-A'râf 7/85; Hûd 11/84; el-Ankebût 29/36.

³⁰⁰ eş-Şuarâ 26/176.

³⁰¹ Hûd 11/94.

³⁰² eş-Şuarâ 26/189.

³⁰³ Mehmet Ümit, “Şuayb” Mad., *DİA*, C. XXXIX, S. 222, TDV Yayınları, 2010.

³⁰⁴ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 208-209.

³⁰⁵ Harman, “Mûsâ” Mad., *DİA*, C. XXXI, S. 210, TDV Yayınları, 2006.

³⁰⁶ Yûnus 10/75; Hûd 11/96; el-İsrâ 17/101; el-Ankebût 29/39.

ve kitap³⁰⁷ verilmiş, Yüce Allah'a fısıldaşan kimse kadar yaklaşıma şerefine nail olmuş³⁰⁸, yine Cenâb-ı Hak tarafından kendisine sevgi verilmiştir ve O'nun gözetiminde yetiştirilmiştir.³⁰⁹ O seçkin bir resul ve nebidir.³¹⁰

2.4.14.1. Mûsâ'nın Doğumu ve Nehre Bırakılması

Kur'an-ı Kerim, Mûsâ'nın (as) dünyaya geldiği dönemde Firavun'nun halkını çeşitli zümrelere böldüğünü,³¹¹ güçsüz bulduklarına baskı ve zulüm yaptığını, zulümlerin en kötüsü olarak nitelediği “erkek çocuklarını öldürüp kız çocuklarını sağ bıraktığını”³¹² belirtmektedir. Mukâtil, kâhinlerin Firavuna İsrâiloğulları'ndan doğacak bir çocuğun kendisini helak edeceğini haber vermesi üzerine görevlendirdiği ebelere, doğan her erkek çocuğunu öldürmelerini emrettiğini aktarır. Bize bu hadiseyi haber veren bir ayet-i kerimede Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

*“Hani sizi Firavun ailesinden kurtarmıştık. Onlar size en kötü işkenceyi uyguluyorlardı. Oğullarınızı öldürüyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardı”*³¹³

Mûsâ'ya (as) daha annesi olan Yukabet'in karnında iken 360 bereket ihsan buyrulduğunu ifade eden Mukâtil, annesinin kendisini üç ay emzirdiğini, fakat sütünün azlığı sebebiyle Mûsâ'nın (as) çok ağladığını nakletmektedir. Bu sebeple sesinin duyulacağı korkusuyla komşularının tedirgin olduğunu nakleden müfessirin anlattığına göre bundan dolayı annesine “*Onu emzir, başına bir şey gelmesinden endişe ettiğinde onu nehre bırak*”³¹⁴ hitabıyla vahyolundu. Annesi de: “*Rabbim çok iyi*

---

³⁰⁷ el-Bakara 2/53; el-En'âm 6/154; Hûd 11/110; el-İsrâ 17/2; el-Furkân 25/35; es-Secde 32/23; Fussilet 41/45.

³⁰⁸ Meryem 19/52.

³⁰⁹ Tâhâ 20/39.

³¹⁰ Meryem 19/51.

³¹¹ el-Kasas 28/4.

³¹² el-Bakara 2/49; el-A'râf 7/141; İbrâhîm 14/6.

³¹³ el-A'râf 7/141.

³¹⁴ el-Kasas 28/7.

bilirim ki Sen dilediğin her şeye güç yetirensin. Fakat bu küçücük sabi nehrin derinliğinden ve balıkların onu yemesinden nasıl kurtulabilir?” dedi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk’ın çocuğu bir sandukaya koymasını ve denize bırakmasını vahyettiğini³¹⁵ aktaran müfessir, bu sandukayı Kıptilerden olan Hazkiyel’in yaptığını haber vermektedir.

Mukâtil, Mûsâ’nın (as) isminin sanduka ile nehre bırakılmasından dolayı verildiğini, Kıptî dilinde “Mû” kelimesinin “Su”, “Sâ” kelimesinin ise “Ağaç” manasına geldiğinin nakletmektedir.”³¹⁶

2.4.14.2. Mûsâ’ya (as) İlk Hitap

Mûsâ (as) Allah Teâlâ’nın gözetimi altında³¹⁷ büyüüp olgunluk çağına geldiğinde kendisine ilim ve hikmet verilmiştir.³¹⁸ Bir gün ailesiyle beraber Tûr dağının civarlarında iken bir ateş görmüş ve ailesine beklemelerini söyleyerek bir yol gösterici bulma ümidiyle ateşe doğru gitmiştir.³¹⁹ Müfessir bu durumu şöyle izah eder: “Gördüğü aziz olan Rabbinin nuru idi. O bunu cuma gecesini Arz-ı Mukaddes’te dağın sağ tarafında görmüştü”.³²⁰

Mûsâ’ya (as) burada iken şöyle hitap olunmuştur:

إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى

---

³¹⁵ Kur’an-ı Kerim bu vahyin mahiyetini şu şekilde haber vermektedir: Hani Annene şunu vahyetmiştik: ‘Onu sandığa koy ve ırmağa bırak; böylece ırmak onu kıyıya çıkarsın ve Benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri onu alsın.’ (Ey Mûsâ!) Senin üzerine kendimden bir sevgi bıraktım ki (sevilesin), nezâretim altında büyütülüp yetiştirilesin” (Tâhâ 20/38-39).

³¹⁶ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, II, 489-490.

³¹⁷ Tâhâ 20/39.

³¹⁸ el-Kasas 28/14.

³¹⁹ Tâhâ 20/10.

³²⁰ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, II, 470.

“Elbette Benim Ben, Rabbin hemen ayaklarından pabuçlarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ’dasın.”³²¹

Ayet-i Kerimesinde ifade buyrulduğu üzere, Cenâb-ı Hak Mûsâ’ya (as) kendisinin Rabbi olduğunu ve pabuçlarını çıkarmasını, zira mukaddes bir vadide olduğunu buyurmuştur. Mukâtil, Mûsâ’nın (as) ayağındaki bu pabuçların, temiz olmayan ölmüş bir eşeğin derisinden yapılmış olduğunu, emrin gelmesi üzerine de pabuçları çıkartıp vadinin diğer tarafına bıraktığını bildirmektedir.³²²

Resulullah (sav) Efendimiz, Hz. Mûsâ’nın (as) pabuçları ile ilgili bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuşlardır:

“Hz. Mûsâ (as) Rabbi Teâlâ hazretleriyle konuştuğu gün, üzerinde yünden bir şalvar, yünden bir cübbe, yünden bir kümme, yünden küçük bir serpuş (takke) vardı. Ayağında da ölü eşek derisinden mamul bir ayakkabı vardı.”³²³

2.4.14.3. Mûsâ’nın Asası

Mûsâ’nın (as) asası ile ilgili ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَىٰ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّئُ عَلَيْهَا وَأُشْفِي بِهَا عَالِيَ غَنَمِي وَإِنَّ فِيهَا لَمَآرِبًا أُخْرَىٰ

“Nedir o sağ elindeki, ey Mûsâ? Dedi ki: O benim asamdır. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim, ona başkaca ihtiyaçlarım da var”³²⁴

Mukâtil, bu asanın mersin ağacından yapıldığını, isminin ise “Nefa”³²⁵ olduğunu aktarmaktadır. Müfessirin, İbn-i Abbas’tan yaptığı rivayete göre bu asa, Mûsâ (as), Medyen’e gitmek üzere yola çıkarken Cebrâîl (as) tarafından kendisine verilmiştir. Ayın ışığının olmadığı yerde bu asanın önünü aydınlattığını ifade eden müfessir, bu asanın Âdem’in (as) cennetten inerken indirdiği asa olduğunu, Âdem (as) ölünce

³²¹ Tâhâ 20/12.

³²² Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, II, 325.

³²³ Tirmîzî, *Libas*, 10.

³²⁴ Tâhâ 20/17/18.

³²⁵ Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, II, 327.

Cebrâîl'in (as) ondan aldığını bildirmektedir.³²⁶ Mûsâ'nın (as) yiyeceğini ve içeceğini bu asa üzerinde taşıdığını nakleden müfessir, bu asayı yere vurduğunda günlük yiyeceğini, toprağa diktiğinde ise su içtiğini, topraktan çektiğinde ise suyun kaybolduğunu ifade etmektedir.³²⁷

2.4.14.4. Sihirbazlarla Buluşması

Kur'an-ı Kerim'in bildirdiğine göre Firavun, Mûsâ'ya (as) karşı galip gelmeleri halinde, makam ve mevki itibariyle kendisine yakınlaştırılmışlardan olacakları vadiyle³²⁸ birtakım sihirbazlar çağırdı. Bu sihirbazların 72'sinin Fârisîlerden, diğerlerinin ise İsrâîloğulları'ndan olduğunu³²⁹ nakleden Mukâtil, bu toplanmanın, Muharrem ayının 8'inci gecesi³³⁰, cumartesi günü gerçekleştiğini ifade etmektedir.³³¹

Müfessirin ifade etmesine göre onların yere attıkları ipler ve sopalar³³², insanlara yılan şeklinde göründü. Mûsâ (as) ve Hârûn (as) da onların hızlıca kendilerine doğru geldiklerini zannettiler. Mûsâ (as) korktu, Cibril (as) Mûsâ'ya (as), “*Asanı yere bırak!*” dedi.³³³ Mûsâ da (as) asasını yere attı.³³⁴ Başu ufku kapatan muazzam bir yılan³³⁵ oluverdi. Mukâtil bu yılanın kuyruğunu firavuna ait bir çadırın üzerine koymuş olduğunu ve söz konusu çadırın yüksekliğinin ise 70 zira olduğunu ifade etmektedir.

---

³²⁶ A.g.e., II, 449.

³²⁷ A.g.e., II, 327.

³²⁸ el-A'râf 7/114; eş-Şuarâ 26/42.

³²⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 449.

³³⁰ A.g.e., II, 450.

³³¹ A.g.e., I, 407.

³³² eş-Şuarâ 26/44.

³³³ Bu vahiy, ayet-i kerimede şöyle ifade edilir: “*Biz de Musa'ya, 'Asanı at!' diye vahyettik. Bir de baktılar ki bu, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor*” (el-A'râf 7/117).

³³⁴ eş-Şuarâ 26/32-45.

³³⁵ Mukâtil, Şuarâ 26/32'nci ayet-i kerimesinde zikri geçek büyük yılanın, “*sarı, boynu kıllı ve evi dolduracak kadar büyük, erkek bir yılan*” olduğunu nakletmektedir. (Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 449.)

Müfessir devamla Mûsâ'nın (as) yılanının ağzını açarak orada bulunan yılanları yuttuğunu ve geride hiçbir şey bırakmadığını nakletmektedir³³⁶

Kur'an'ın bize haber verdiğine göre bu olayın ardından sihirbazlar secdeye kapanarak iman ettiler.³³⁷ Bunun üzerine Firavun onları ellerini ve ayaklarını birbirine ters olacak şekilde kesti ve onları astı.³³⁸ Mukâtil bu durumu şöyle özetler:

“*Firavun onları astı. Günün ilk saatlerinde kâfir sihirbazlar iken, son saatlerinde Müslüman şehitler oldular.*”³³⁹

2.4.14.5. Dokuz Mucize

Sihirbazların iman etmesine sinirlenen Firavun etrafındaki avanelerinin teşvikiyle baskı ve zulümlerini artırmıştır.³⁴⁰ Bunun üzerine Mûsâ'ya (as) dokuz mucize verilir. Müfessir bu mucizelerin Arz-ı Mukaddes'te gerçekleşen Parlayan el³⁴¹ ve Asa,³⁴² Mısırda gerçekleşen diğer yedi mucize ise Tufan, Çekirge, Kan, Haşerat, Kurbağa³⁴³ ve kıtlık yılları dinar ve dirhemlerin üzerinin silinmesi³⁴⁴ olduğunu söyler.³⁴⁵

Konuyla ilgili bir ayet-i kerimede Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالِدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ

³³⁶ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, II, 450.

³³⁷ el-A'râf 7/120-121; eş-Şuarâ 26/46-47.

³³⁸ el-A'râf 7/124; eş-Şuarâ 26/49.

³³⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, I, 408.

³⁴⁰ el-A'râf 7/127; el-Mü'nin 40/25.

³⁴¹ en-Neml 27/12; eş-Şuarâ 26/33.

³⁴² eş-Şuarâ 26/32-45.

³⁴³ el-A'râf 7/133.

³⁴⁴ Burada kastedilen Mûsâ'nın “*Ey Rabbimiz, sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver (Yûnus 10/88)*” şeklinde yapmış olduğu ve Cenâb-ı Hakk'ın da “*kabul edildi*” (Yûnus 10/89) buyurduğu duasıdır.

³⁴⁵ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, I, 408; II, 274.

“Biz de ayrı ayrı mucizeler olarak onların üzerine tufan, çekirge, haşere, kurbağalar ve kan gönderdik; yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim oldular”³⁴⁶

Müfessir bu ayet-i kerimede zikredilen mucizeleri ve Mûsâ (as) ile Firavun arasında geçen diyalogları şu şekilde anlatır:

Aşırı karanlıkla birlikte kesintisiz sekiz gün devam eden yağmur nedeniyle her yer göle döndü. Bu zaman zarfında ne güneş ne de ay gördüler. Hiçbiri işine gidemedi. Suda boğulmaktan korktuklarından yardım için Firavuna gittiler o da Mûsâ’ya (as) haber göndererek dedi ki: -Ey sihirbaz! Bizim için Rabbine dua et³⁴⁷ de bu yağmuru kessin. Eğer yağmuru kesecek olursa andolsun sana iman edecek, İsrâîloğulları’nı seninle göndereceğiz.

Mûsâ’nın (as) “Benim bir sihirbaz olduğumu iddia ettiğiniz sürece bu işi yapmayacağım” diyerek karşılık verdiğini ifade eden Mukâtil, bunun üzerine Firavunun avanelerinin “Ey Mûsâ bizim için Rabbine dua et!” demeleri üzerine Mûsâ’nın (as) da Rabbine dua ettiğini ve yağmurun kesildiğini aktarır. Mûsâ’nın (as) duası neticesinde daha önce görülmedik şekilde ekin ve nebatat bittiğini fakat bu sefer de “Esasen bizim için iyi olan bir işten tedirgin olduk sabredemedik” diyerek yine iman etmediklerini ifade eden müfessir, Allah Teâlâ’nın bu sefer üzerlerine sekiz gün süreyle çekirgeleri saldığını nakletmektedir. Mukâtil, çekirgelerin çokluğundan dolayı toprağın görünmediğini, üst üste yığılan çekirgelerin yüksekliğinin yaklaşık bir arşını bulduğunu, ekin ve bitkileri yediklerini ve nihayet hiçbir şey kalmayacağından korktukları içinde bu defa Firavunun şöyle dediğini nakleder:

“Ey Mûsâ! bizim için Rabbine dua et de bu sıkıntıyı kaldırsın, biz de sana iman edelim.”

Mûsâ’nın (as) dua etmesi ile Allah Teâlâ’nın bir rüzgâr gönderdiğini ve çekirgeleri denize döktüğünü fakat bu sefer de “Yağmur yağmıncaya kadar bize yetecek bir şeyler kaldı.” diyerek yine verdikleri sözleri yerine getirmediklerini ifade eden müfessir,

---

³⁴⁶ el-A‘râf 7/133.

³⁴⁷ ez-Zuhruf 43/49.

Allah Teâlâ'nın üzerlerine haşerat gönderdiğini bu haşeratın her şeyleri istila ettiklerini, yemedik bir ekin, bir bitki sapı dahi bırakmadıklarını nakletmektedir.

Firavunun Mûsâ'ya (as) “*Bizim için Rabbine dua et! Bizden bu sıkıntıyı gidersin o zaman sana iman ederiz*” demesi üzerine Mûsâ'nın tekrar dua ettiğini, bu dua neticesinde Allah Teâlâ'nın haşeratı öldürdüğünü fakat yine de “*Geriye az da olsa bir şeyler kaldı*” diyerek yine sözlerinde durmadıklarını ve “*Mûsâ! Rabbin bize bundan daha ağır bir sıkıntı verebilir mi?*” dediklerini aktaran müfessir, bu sefer de Allah Teâlâ'nın üzerlerine kurbağaları gönderdiğini nakleder. Bu kurbağalar Mukâtil'in anlatımına göre evlerini doldurdu, sırtlarına tırmandı, uykusundan uyanan kimse üzerinde pek çok kurbağa olduğunu görüyordu. Firavunun daha önce kimsenin kurbağa ile azap edilmemiş olduğundan dolayı Mûsâ'ya (as) “*Rabbine dua et de bunları helak etsin!*” dediğini bu dua neticesinde Allah'ın da kurbağaları öldürdüğünü ve bol bir yağmur gönderip kurbağaları denize döktüğünü nakleden müfessir, bu sefer de “*Bu kurbağalar yağın yağmurlardan dolayı idi, bize ebediyen benzeri bir şey isabet etmez*” deyip yine sözlerini tutmadıklarını ifade eder.

Mukâtil devamla şöyle anlatır:

Bunun üzerine Allah Teâlâ üzerlerine kan gönderdi. Öyle ki her daim tatlı su akıtan İsrâîloğullarının nehirleri ve dereleri kan aktı. Kıptilerden biri İsrâîloğullarının nehrinden su almak için nehre gittiğinde önündeki su hemen kana dönüşüyor, ötesi ise berrak bir su olarak kalmaya devam ediyordu. Berrak olan kısımdan su almak için gittiğinde orası da kana dönüşüyor, arkası berraklığını koruyordu. Üç gün boyunca su içemediler.

Etrafındakilerin Firavuna “*Biz hayvanlarımız ve çoluk çocuğumuzun susuzluktan helak olduk*” demesi üzerine Firavun Mûsâ'ya (as) “*Mûsâ! Bizim için Rabbine dua et de üzerimizdeki bu belayı gidersin. O takdirde sana iman edeceğimize ve İsrâîloğullarını seninle birlikte göndereceğimize söz veriyoruz*” dediğini nakleden müfessir, bunun üzerine Mûsâ'nın (as) dua ettiğini, Allah Teâlâ'nın üzerlerindeki bu azabı kaldırdığını fakat suya kavuşur kavuşmaz yine sözlerinde durmadıklarını ifade etmiştir.³⁴⁸

---

³⁴⁸ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 410-411.

Cenâb-ı Hakkın Kur'an-ı Kerimdeki ifadesiyle her bir mucize bir öncekinden daha büyüktür.³⁴⁹ Müfessirin her bir azap ile diğeri arasından otuz günlük bir süre geçtiğini bildirmektedir.³⁵⁰

2.4.14.6. Firavunun İmanı

Kur'an'ın haber verdiği göre tüm azap ve mucizelere rağmen Firavun ve etrafındakilerin inkâr ve zulümleri devam ettiğinden bir gece vakti Mûsâ'ya (as) İsrâîloğulları ile “yola çıkması” emredilir.³⁵¹ “Firavun ve adamları da onların peşine düşer.”³⁵² “Mûsâ asası ile denize vurur ve deniz yarılr.”³⁵³ “İsrâîloğulları denizi geçer, ancak Firavun ile askerleri boğulur.”³⁵⁴

Firavun, ordusuyla beraber denizde boğulacağını anladığında “*İman ettim*”³⁵⁵ demiştir. Mukâtil, Cibril'in (as) o esnada denizden avuçladığı çamur ile ağzını kapattığını ve “*Şimdi mi?*”³⁵⁶ dediğini nakletmektedir.

“*Bugün seni bedenle kurtaracağız ki haleflerine bir ayet olasın*”³⁵⁷

Müfessirin açıklamasına göre Mısırlılar suda boğuldukları halde İsrailoğulları, “*onlar suda boğulmadılar*” dediler. Bunun üzerine Allah, denize vahyetti de onları suyun yüzüne çıkardı. Firavunun da su üzerinde olduğunu gördüler. Suda boğulanlar, o günden itibaren su üzerine çıkıyor ve kıyamet gününe kadar da çıkacaklardır.³⁵⁸

---

³⁴⁹ ez-Zuhruf 43/48.

³⁵⁰ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 410.

³⁵¹ Tâhâ 20/77; eş-Şuarâ 26/52; ed-Duhân 44/23.

³⁵² Tâhâ 20/78; eş-Şuarâ 26/60.

³⁵³ eş-Şuarâ 26/63.

³⁵⁴ el-Bakara 2/50; el-A'râf 7/136; el-Enfâl 8/54; Yûnus 10/90, 92; el-İsrâ 17/103; el-Kasas 28/40; ez-Zâriyât 51/40.

³⁵⁵ Yûnus 10/90.

³⁵⁶ Yûnus 10/91.

³⁵⁷ Yûnus 10/92.

³⁵⁸ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 103.

2.4.14.7. Menn ve Selvâ

Mukâtil, İsrâiloğulları'nın, Tih çölünde iken Mûsâ'ya (as), yaşayışa uygun bakımlı bir yerden çıkıp bu kurak yere geldiklerini, güneşin sıcağından kendilerini korumak için nasıl bina yapacaklarını sorduklarını belirtir. Müfessir, Cenâb-ı Hakk'ın onları gölgelemek için beyaz bir bulut gönderdiğini ifade eder. Sonra Mûsâ'dan (as) yiyecek isteyen kavmine Allah Teâlâ -Kur'an-ı Kerim'de de ifade edildiği üzere- cennet yiyeceği olan “menn” ve “selvâ” indirdi.³⁵⁹ Müfessirin naklettiğine göre “menn” -ki bu yine müfessirin ifadesiyle kudret helvası olarak bilinen terencebin'dir- bal gibi tatlıydı ve gece vaktinde ağaçların üzerlerine kar gibi beyaz renkte inerdi. Herkes sabah olduğunda kendisine yetecek kadar ondan alır fakat ertesi güne bir şey saklamazdı. Cumartesi günü hiçbir iş yapmadıklarından dolayı cuma günleri iki günlük alırlardı. Bu nimetin kendilerine Tih çölünde verildiğini nakleden müfessir, ayrıca çocukları büyüdükçe elbiselerinin de büyüdüğünü, erkeklerin elbiselerinin ise eskimez, yırtılmaz ve kirlenmez olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁰

Selvâ'nın, Mısır'a giden yol üzerinde görülen kırmızı bir kuş türü olduğunu ifade eden müfessir, İsrailoğulları'nın Mûsâ'dan (as) Tih çölünde iken et istemeleri neticesinde verildiğini ifade etmiştir. Mûsâ'nın (as) da -kavmi kendisinden et istediği için- Rabbinden kendilerine et vermesini dilediğini ifade eden müfessir, Allah Teâlâ'nın “*Onlara eti en az olan kuşu vereceğim*” buyurduğunu ve göğe emrederek yağmur gibi “selvâ” indirdiğini nakletmektedir. Mukâtil, güneyden esen rüzgârın o kuşları bir araya getirip topladığını ve bu kuşların bir mil eninde ve bir mızrak boyunda yağdığını aktarır. Müfessirin anlatımına göre Allah Teâlâ onlara, “*Size rızık olarak verdiğimiz tayyibâtan*³⁶¹ *yyin*” buyurdu. “*Yiyin fakat bu hususta aşırıya kaçmayın* (yani size

---

³⁵⁹ el-Bakara 2/57.

³⁶⁰ Müfessirin naklettiğine göre İsrailoğulları, “*Ey Mûsâ nereden giyecek bulacağız*” diye sordular. Bunun üzerine elbiselerinin, çocukların büyümesine orantılı olarak büyümeye başladığını, büyüklerin elbiselerinin ise yırtılmadığını, eskimediğini ve kirlenmediğini nakleder. (Mukâtil, *A.g.e.*, C. I, S. 52).

³⁶¹ Buradaki “*tayyibât*” kelimesine helâl manası veren Mukâtil bu manayı Mâide suresi 6. ayette geçen “*tayyip toprağa yönelin*” ibaresindeki tayyip kelimesiyle benzerlik taşıdığını söyleyerek şöyle bir açıklama yapmıştır: Buradaki (el-Mâide 5/6) “*toprak*” su bulunduğu

ihlan ettiği rızık hususunda Yüce Allah'a karşı gelmeyin, ondan ertesini güne bir şey ayırmayın)”. Onların yine de tükenir korkusuyla ertesini güne saklamak niyetiyle eti kuruttuklarını ifade eden Mukâtil, kuruttukları eti kurtlandığını ve bozulduğunu belirtir. Böyle yapmamış olsalardı rızıklanmalarının devam edeceğini ifade eden müfessir, saklamalarından dolayı rablerine isyan etmiş olduklarını nakletmiştir.³⁶²

2.4.14.8. On İki Pınar

Bakara suresinde Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِمَصَّكَ الْحَجَرِ فَأَنْفَجَرْتُمْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ كَلُوا
وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعَثُّوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

“Ve bir vakit Mûsâ kavmi için su istedi. Bizde asan ile taşta vur dedik. Hemen ondan on iki pınar fişkırđı. İnsanların her biri içeceği yeri bildi. Allah'ın rızıkından yiye için ve yeryüzünde taşkınlık yaparak fesat çıkarmayın”³⁶³

Mukâtil, ayet-i kerimede ifade buyrulan bu taşın dörtken şeklinde hafif bir taş olduğunu, Mûsâ (as) yola koyulduğu zaman beraberinde bu taşı da götürdüğünü ve pınarların ondan her gittiği yerde aktığını nakletmektedir.³⁶⁴

2.4.14.9. Buzağıya Tapanlar ve Yetmiş Kişi

Mukâtil, Mûsâ'nın (as) Mısır'da iken İsrâîloğulları'na Mısır'dan çıktıktan sonra kendilerine bir kitap verileceğini bu kitapta kendilerine emredilen ve menedilen şeylerin yazılacak olduğunu haber verdiğini belirtir. Muharrem ayının onuncu günü denizi geçtikten sonra kavminin Mûsâ'ya (as) bu durumu hatırlattıklarını ve kendilerine verdiği “kitap” sözünü yerine getirmesini istediklerini ifade eden müfessir, bunun üzerine Mûsâ'nın (as) yola koyulduğunu ve onlara kırk gün sonra yanlarına

---

haram olur. Su olmadığı zaman helal olur. O zaman buradaki “tayyip” kelimesi “helal” anlamındadır.

³⁶² Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 50-51.

³⁶³ el-Bakara 2/60.

³⁶⁴ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 52.

döneceğini haber verdiğini belirtir. Mûsâ'nın (as) dağa yaklaşınca, seçmiş olduğu yetmiş kişiye³⁶⁵, “*Dağın eteğinde durun!*” diyerek kendisinin dağa çıktığını, Rabbi ile konuştuğunu ve Tevrat'ın yazılı olduğu levhalarını aldığını nakleden Mukâtil, aradan yirmi gün geçince İsrâîloğulları'nın, “*Mûsâ bize verdiği sözde durmadı*” demeye başladıklarını, otuz beşinci gün İsrâîloğulları'ndan olan Sâmirî'nin “*Ey Mısır halkı! Mûsâ size dönmeyecektir. Kadınlarınızın ve çocuklarınızın üzerinde bulunan -Firavun hanedanından aldığınız- süs eşyalarını ateşe atın. Çünkü onlar pisliğin ta kendisidir*” diyerek altın ve gümüşten oluşan tüm süs eşyalarını bir araya getirdiğini, 36, 37 ve 38. günlerde bu ziynet eşyalarını işleyerek buzağı şekline getirdiğini ifade eder.

Mukâtil, daha sonra “Cibril'in (as) atının toynağının izinden almış olduğu bir avuç toprağı” da buna kattığını, buzağının bir defaya mahsus olmak üzere böğürdüğünü, bu böğürmenin bir daha tekrarlanmadığını ve Samirî'nin 39. günde buzağıya tapınmalarını emrettiğini nakletmiştir.³⁶⁶ Mukâtil, buzağıya tapmayan kişilerin sayısının sadece 12.000 olduğunu ifade etmektedir.³⁶⁷ Allah Teâlâ'nın dağda bulunan Mûsâ'ya (as) kavminin durumunu haber verdiğini belirten müfessir, Mûsâ'nın (as) Cenâb-ı Hakk'a buzağıyı kimin yaptığını sorduğunu, Allah Teâlâ'nın da Sâmirî'nin ismini verdiğini nakleder. Mukâtil bu diyalogun devamında Mûsâ'nın (as) buzağıya üfleyen kim olduğunu sorması üzerine Allah'ın “*Ben*” diyerek cevap verdiğini, Mûsâ'nın (as) ise Samirî'nin bir buzağı yaparak kavmini dalâlete düşürdüğünü belirttikten sonra fitneyi Cenâb-ı Hakk'a isnat ederek şöyle söylediğini nakleder: “*Sen ise onda böğürmeyi yarattın ve kavmimi fitneye düşüren sen oldun*”³⁶⁸

---

³⁶⁵ Bu yetmiş kişi Cenab-ı Hakk'ın “*Mûsâ mîkâtımız için kavminden yetmiş adam seçti...*” (el-A'râf 7/155) âyetinde ifade buyrulan yetmiş kişidir. Mukâtil, Mûsâ'nın bu kişileri, beraberindeki on iki sıbt'ın her birinden 6'şar kişi çağırarak toplamda 72 kişi topladığını ve daha sonra “*Rabbim bana 70 kişiyle gelmemi emretti, kim benimle gelmeyip otursa ona cennet vardır*” dediğini, bunun üzerine Yûşa' b. Nûn ile Kâlip b. Yûkanâ'nın gitmeyip kaldığını nakletmiştir. (A.g.e., I, 417).

³⁶⁶ A.g.e., II, 337-338.

³⁶⁷ A.g.e., I, 417.

³⁶⁸ A.g.e., I, 47.

Bir peygamberin Cenâb-ı Hak ile bu şekilde bir diyaloga girmesi, Yüce Allah'a fitne isnat etmesi düşünülebiyecek bir şey değildir.

Müfessir, daha sonra Mûsâ'nın (as) yanında getirdiği yetmiş kişinin yanına indiğini ve olanları onlara bildirdiğini, fakat buzağının durumundan söz etmediğini aktarmıştır.

Mukâtil'in devamla o yetmiş kişinin Mûsâ'ya; kendilerinin onun ashâbı olduklarını, onunla geldiklerini, hiçbir emrinde ona karşı çıkmadıklarını, dolayısıyla üzerinde hakları olduğunu ve bu hak sebebiyle de kendisinin gördüğü gibi Allah Teâlâ'yı açık bir şekilde görmek istediklerini nakleder. Bunun üzerine Mûsâ (as) yemin ederek Allah Teâlâ'yı görmediğini, görmek istediğini fakat Yüce Allah'ın kabul etmediğini, dağa tecelli ettiğini ve dağı yerle bir ettiğini söyler.³⁶⁹

Ayet-i Kerime'de ifade buyrulan "*Hani siz, 'Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayız' demiştiniz. Bunun üzerine siz bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı.*"³⁷⁰ buyruğunun, Mûsâ (as) ile beraber dağa çıkan yetmiş kişinin kastedildiğini ifade eden Mukâtil, ceza olarak ayette belirtildiği gibi yıldırımın yakaladığını, bunun neticesinde öldüklerini aktarmaktadır.

Mukâtil, onların ölü olarak yere düşmesi neticesinde Mûsâ'nın (as) ağlamaya başladığını ve bütün bunların buzağıya tapanların günahları sebebiyle olduğunu zannettiğini ve "*Rabbim! Eğer dileseydin onları da beni de daha önce helak ederdin. İçimizdeki sefihlerin işledikleri yüzünden bizi helak mı edeceksin?*"³⁷¹ dediğini aktarır. Mukâtil, ayrıca Mûsâ'nın (as), "*Rabbim! İsrâîloğullarının en bilginlerini helak ettin.*

---

³⁶⁹ Mukâtil, "*Rabbi o dağa tecelli edince, onu paramparça etti*" (el-A'râf 7/143) ayet-i kerimesini izah ederken bu dağın altı parçaya bölündüğünü, Besîr (Sebîr), Sevr ve Hazen adındaki üç parçasının Mekke'ye; Radvâ, Verkân ve Uhud adındaki üç parçasının da Medine'ye düştüğünü nakletmektedir. Ayetin devamında "*Mûsâ bayılıp yere düştü*" diyerek çevirdiğimiz "ve harra mûsâ saigâ" ibaresini "Mûsâ'nın ölmesi" şeklinde tefsir etmiş, buna referans olarak da Zümer suresi 68. ayetindeki "fesaiga" kelimesinin "ölür" manasında kullanılmasını göstermiştir. "Felemmâ efâga" ibaresini de "tekrar can verilmesi" olarak tefsir etmiştir. (A.g.e., I, 414).

³⁷⁰ el-Bakara 2/55.

³⁷¹ el-A'râf 7/155.

Ben şimdi İsrâîloğulları'na ne diyeceğim?" dediğini, Allah Teâlâ'nın ise, Mûsâ'nın (as) onlar için çok üzüldüğünü görünce, o yetmiş kişiyi öldükleri gün dirilttiğini, "Sonra bunun arkasından şükredesiniz diye sizi affettik" buyruğunun bunu dile getirmekte olduğunu ifade etmektedir.³⁷²

Mûsâ'nın (as) Allah Teâlâ'yı görmediğini anlayan kavmi, bu sefer de sesini işitmek istediklerini dile getirirler. Müfessir, Mûsâ'nın (as) bunun için de Rabbine dua ettiğini ve Allah Teâlâ'nın, bu istekte bulunanların üç gün kadınlarına yaklaşmalarını, üçüncü günde guslettikten sonra yeni elbiseler giydikten sonra dağa gelmelerini, sesini duyuracağını vadettiğini nakletmektedir. Mukâtil onların denildiği gibi yaptıklarını, sonra Mûsâ (as) ile dağa gittiklerini, Mûsâ'nın (as) onlara: "*Bulutun etrafı kaplayıp da içinde bir nur olduğunu gördüğünüz ve ondan bir ses işittiğiniz vakit Rabbinize secde edin, size emrettiğine dikkat edin emredilene yapın*" dediğini, onların da: "*Tamam*" dediklerini nakleder. Mûsâ (as) dağa çıktığında kendisi ile diğerleri arasına bulut girdiğini, nûr görüp sûr sesine benzer bir ses duyduklarında ise secdeye kapandıklarını nakleden Mukâtil, secde halinde oldukları sırada Cenâb-ı Hakk'ın onlara, Kendisinin Rab olduğunu, Kendisinden başka ilah olmadığını, Hayy ve Kayyum olduğunu, şefkatli el ve güçlü bilekle onları Mısır'dan çıkartanın Kendisi olduğunu, bu sebeple de Kendisinden başka bir ilâha ibadet etmemelerini, hiçbir şeyi Kendisine ortak koşmamalarını, Kendisini kimseye benzetmemelerini emrettiğini, onların kendisini asla göremeyeceklerini sadece sözünü işitebileceklerini söylediğini nakleder. İşittikleri bu sesin dehşetinden kendilerinden geçtiklerini, daha sonra kendilerine gelerek Mûsâ'ya (as) Allah Teâlâ'nın kelamını işitmeye dahi takat getiremeyeceklerini, bundan dolayı kendisinin Allah Teâlâ ile aralarında bulunmasını, ondan aldıklarını kendilerine iletmelerini istediklerini nakleden müfessir, Mûsâ'nın (as) Cenâb-ı Hakk'a tekrar iltica ederek durumu belirttiğini, bunun üzerine de Allah'ın: "*İstedikleri gibi olsun*" buyurduğunu bildirmektedir. Mukâtil'in naklettiğine göre Allah Teâlâ Mûsâ'ya (as), o da diğerlerine söylüyordu, İsrailoğulları Mûsâ'dan (as) işittikten sonra da "*Rabbimizin buyruklarını işittik ve itaat ettik*" diyorlardı. Yüce Allah Teâlâ'nın emir ve nehiyleri bitince bulutun yükseldiğini ve sesin kesildiğini belirten müfessir, beraberindekilerin secdeden başını kaldırıp kavimlerinin yanına

---

³⁷² Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 48.

döndüklerini nakletmektedir. Döndüklerinde kendilerine “*Rabbiniz size neyi emretti ve neleri yasakladı*” diye soranlara: “*Bize şunları-şunları emretti şunları-şunları yasakladı*” dediklerini ifade eden müfessir, bazılarının da şunları ilave ettiğini aktarır: “*Şayet size yasakladıklarımı terk etmeyecek olursanız yapabildiğiniz kadarını yapın*”. İşte “*Artık bunların size iman edeceklerini mi ümit ediyorsunuz? Halbuki bunlardan bir fırka (yani İsrailoğulları’ndan bir kesim) vardır ki Allah’ın kelamını işitirlerdi*”³⁷³ buyruğu Mukâtil’e göre bunu anlatmaktadır.³⁷⁴

Müfessirin naklettiğine göre Mûsâ (as) ile beraberindekiler geri dönerlerken denizin kenarındaki konaklama yerine yaklaştıklarında buzağının etrafındaki gürültüyü işitip şöyle dediler: “*Bu oradaki bir savaşın sesidir*”. Mûsâ’nın (as): “*Hayır ortada bir savaş yok, bu fitnenin sesidir*” diyerek karşılık verdiğini nakleden müfessir, Yerleşme bölgelerine girdiklerinde Mûsâ’nın (as) buzağının etrafında neler yaptıklarını gördüğünü ve bunun üzerine öfkelenerek Tevrat levhalarını yere attığını, levhalardan ikisinin kırıldığını, bu sebeple de Allah Teâlâ’nın kelamının bir kısmının kaldırıldığını ifade eder. Mûsâ’nın (as) emriyle Samirî’nin, İsrâiloğullarının buldukları yerden çıkarıldığını bildiren Mukâtil, arkasından Mûsâ’nın (as) buzağıyı parçalayıp ufaladıktan sonra yaktığını ve külünü denize savurduğunu nakleder. Müfessir “*Biz onu yakacağız, sonra da külünü denize savunacağız*”³⁷⁵ buyruğunun bunu anlatmakta olduğunu belirtir.³⁷⁶

2.4.14.10. Buzağıya Tapınmalarının Cezası

Mûsâ’nın (as): “*Siz buzağıyı Allah’ın dışında ilah edinmekle kendinize zulmettiniz; hemen yaratana tevbe edin.*”³⁷⁷ demesi üzerine pişman olup, “*Ey Mûsâ! nasıl tevbe edebiliriz?*” diyerek sorduklarını nakleden Mukâtil, “*Nefislerinizi (birbirinizi)*

---

³⁷³ el-Bakara 2/75.

³⁷⁴ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 58.

³⁷⁵ Tâhâ 20/97.

³⁷⁶ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 48.

³⁷⁷ el-Bakara 2/54.

öldürün” şeklinde cevap veren Mûsâ’ya “*Biz bu işi yaparız.*” dediklerini nakletmektedir.

Mukâtil’in naklettiğine göre, sabah olduğunda Mûsâ (as), buzağıya tapmayan 12000 kişiye emrederek tapanları hançer ve kılıçlarla öldürmelerini emretmiştir. Babaların çocuklarıyla beraber evlerinden çıkıp avluya toplandıklarını belirten müfessir, birinin diğerine, kılıçlarını çekmiş olan kardeşlerinin kendilerine doğru gelmekte olduğunu, Allah’tan korkmalarını ve sabretmelerini, elleriyle ya da ayaklarıyla kendilerini korumaya çalışmamaları gerektiğini belirterek “*gözünü dahi kırpana Allah lanet etsin*” dediğini, orada bulunan herkesin de “*Âmin*” diyerek teslim olduklarını nakleder.

Cuma gününde güneşin doğuşundan bil itibar öğle vaktine kadar buzağıya tapmayanların, buzağıya tapanları öldürdüklerini, Cenâb- Hakk’ın üzerlerine birbirlerini tanımamaları için bir karanlık gönderdiğini nakleden müfessir öldürülenlerin sayısının 70.000’i bulunduğunu ifade etmiştir. Mukâtil’in anlatımına göre Allah Teâlâ merhametini indirdi de kılıç onlara işlemez oldu. Allah Teâlâ’nın Mûsâ’ya (as) rahmetinin indiğini haber verdiğini, Mûsâ’nın (as) da İsrâîloğulları’na “*Rahmet indi*” diyerek münâdiye “*Artık kardeşlerinize kılıç sallamayın*” diye seslenmesini emrettiğini nakleden müfessirin, Allah Teâlâ’nın öldürülenleri şehit saydığını; hayatta kalanların tevbelerini kabul ettiğini, öldürülmeye razı olup da öldürülmeyen kimseleri de affettiğini belirtir. Mukâtil, Mûsâ (as) dağda iken buzağıya tapan ve ölen kimselerin cehennemlik olduğunu, öldürülmekten kaçanları Allah Teâlâ’nın lanetlemiş olduğunu bu sebeple de zelil ve yoksul kaldıklarını ifade eder. Müfessir “*Kuşkusuz buzağıyı (ilah) edinenlere Rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir zillet erişecektir*”³⁷⁸ ayet-i kerimesinde ifade edilen hususun da bu olduğunu belirtmektedir.³⁷⁹

2.4.14.11. Levhalar

Kur’an-ı Kerim, Mûsâ’ya (as) Tevrat levhalarının verildiğini şu ayet-i kerime ile ifade eder:

---

³⁷⁸ el-Arâf 7/152.

³⁷⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, I, 48-49.

*“Ve onun için o levhalarda her şeyden, öğüt ve her şeyin tafsilini yazdık”*³⁸⁰

Müfessir sözü edilen bu levhaların dokuz tane olduğunu, üzerlerindeki yazıların da tıpkı yüzükteki nakış gibi oyma şeklinde olduğunu ve içerisinde emir, nehiy ve had cezalarının tafsilatlı bir şekilde yazılı olduğunu nakletmektedir. Mukâtil’in naklettiğine göre Allah, bu levhaları eliyle yazmıştı. Bu levhalarda şunlar yazılıydı: *“Kuşkusuz Ben, kendisinden başka ilah bulunmayan Allah ’ım, Rahman ve Rahimim, Bana hiçbir şeyi ortak koşmayın, cana kıymayın, zina etmeyin, yol kesmeyin, ana-babaya kötü söylemeyin.”* Bu hususta Allah onlara öğütler vermişti. Levhalar ise zümrüt ve yakuttan idi.³⁸¹

Daha önce de zikrettiğimiz gibi ayet-i kerimede de ifade edildiği üzere Mûsâ (as) kavminin yaptıklarından sonra sinirlenerek bu levhaları yere atmıştır.³⁸² Müfessir bu levhaların ikisinin kırıldığını ve kırılan bu levhalardaki bazı hükümlerin kaldırıldığını nakletmiştir.³⁸³

2.4.14.12. İsrâîloğulları’nın İbadet Günü Tayini

Mukâtil, Mûsâ’nın (as) İsrâîloğulları’na, günlerin her yedincisinde (cuma gününde) ibadetle meşgul olmalarını, onda dünyaları ile ilgili işleri bırakmalarını emrettiğini nakletmektedir. Müfessir, onların ise Mûsâ’ya (as): *“Bu iş için cumartesi gününü ayıralım. Çünkü Allah, cumartesi günü bir şey yaratmadı. Onun için sen bize cumartesi gününü, ibadete ayıracağımız bir bayram günü yap!”* dediğini Mûsâ’nın (as) da onlara: *“Bana emrolunan cuma günüdür.”* dediğini nakleder. Alimlerinin *“Nebîmiz’in size emrettiğine bakın, o’na uyun ve emrini gereğini yerine getirin.”* demesine rağmen cumartesi gününden başkasını kabul etmediklerini aktaran Mukâtil, Mûsâ’nın onların cumartesi gününde ısrar ve onun üzerinde ittifak ettiklerini gördüğü

---

³⁸⁰ el-A‘râf 7/145.

³⁸¹ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 414.

³⁸² el-A‘râf 7/150.

³⁸³ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 48.

için cumartesi/sebt gününün ibadet günü olduğunu nakletmektedir. Fakat onlar bugün de masiyet işlemeyi mubah gördüler.³⁸⁴

2.4.14.13. İsrâiloğulları'nın Mûsâ'ya Eziyet Etmesi

Konuyla ilgili olarak yüce Rabbimiz bir ayet-i kerimede şöyle buyurur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا

*“Ey iman edenler! Sizde Mûsâ'ya eziyet edenler gibi olmayın. Nihayet Allah onu onların dediklerinden temize çıkarmıştı. Mûsâ Allah katında itibarlı bir kimse idi.”*³⁸⁵

Mukâtil, İsrailoğulları'nın çıplak yıkandıklarını, Mûsâ'nın (as) ise herhangi bir yerde yıkandığı vakit mutlaka üzerinde peştamal olduğunu aktarır. Bu sebepten dolayı kavminin *“Mûsâ'nın bizim gibi çıplak yıkanmayışının sebebi hayalarının şişik olmasıdır”* dediklerini nakleder.

Mukâtil'in naklettiğine göre, Mûsâ (as) Şam topraklarında olduğu bir zamanda yıkanmak için bir kayanın arkasına geçip elbiselerini çıkarmıştır. Kayanın, üzerindeki elbiseleri de alıp kaçıp gittiğini ifade eden müfessir, Mûsâ'nın (as) da çıplak olarak arkasından koştuğunu ve sonunda taşa yetişip asası ile taşa vurduğunu nakleder. Mûsâ'nın (as) nerede olursa olsun asasını elinden bırakmadığını aktaran Mukâtil, hadisenin devamında taşa yerine dönmesini emrettiğini, taşın ise kendisine neden vurduğunu sorarak kendisinin de bir emir kulu olduğunu söylediğini ifade eder. Mûsâ'nın (as) da taşı eski yerine götürdüğünü belirten Mukâtil, Mûsâ'nın (as) yaratılışı itibari ile çok güzel bir surete sahip olduğunu, dengeli ve ölçülü bir yapıda olduğunu, düşündükleri gibi bir rahatsızlığa sahip olmadığını İsrâiloğulları'nın gördüklerini nakletmektedir. Müfessir yukarıda zikrettiğimiz ayetin devamındaki *“Allah onu dediklerinden temize çıkardı”* buyruğunun buna işaret ettiğini ifade etmiştir.³⁸⁶

Bu hadise sahih kaynaklarda da vardır. Ebû Hüreyre'den nakille Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

---

³⁸⁴ A.g.e., II, 243.

³⁸⁵ el-Ahzâb 33/69.

³⁸⁶ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 56.

“İsrâîloğulları çıplak olarak, birbirlerine baka baka yıkanurlardı. Mûsâ (as) ise yalnızca yıkanırđı. İsrail oğulları: Yüce Allah’a yemin olsun, Mûsâ’yı (as) bizimle yıkanmaktan meneden, ancak O’nun kasığının şişik olmasıdır, derlerdi. Mûsâ (as) bir defa yıkanmaya gitti, elbisesini de bir taşın üstüne koydu. Akabinde taş elbisesini alıp kaçtı. Mûsâ (as): Ey taş elbisemi, ey taş elbisemi! diyerek taşın arkasından koştu. Nihayet İsrâîloğulları onu (çırılçıplak) gördüler de: Vallahi Mûsâ’da hiçbir kusur yokmuş, dediler. Ve Mûsâ (as) elbisesini aldı da taşı dövmeye başladı. Ebû Hureyre: Vallâhî o taşta muhakkak altı yahut yedi dövme izi kalmıştır, dedi.”³⁸⁷

Tirmîzî’de yer alan rivayet ise zikrettiğimiz ayet-i kerimeyi tefsir eder;

“Resulullah (sav) buyurdular ki: Hz. Mûsâ (as) son derece haya sahibi ve sıkı örtünen birisi idi. Hayası sebebiyle bedeninden hiçbir yer görülmezdi. Benî İsrail`den bazıları ona eziyette bulundu. (Şöyle ki): ‘Onun bu şekilde sıkı giyinmesine bedenindeki bir kusur sebep olmasın? Muhakkak ki o ya abraştır ya da hayasında şişme vardır veya bir başka afete maruzdur’ diye dedikodu yaptılar. Allah azze ve celle Mûsâ’yı (as) onların bu söylediklerinden temize çıkarmak istedi. Yine bir gün Mûsâ (as) bir tenhada, elbiselerini bir taş üzerine bırakıp tek başına suya girmiş yıkanyordu. Yıkanması tamam olunca, giyinmek üzere çamaşırlarına doğru yürüdü. Tam bu sırada, üzerinde giyecekler olduğu halde taş yuvarlanmaya başladı. Mûsâ (as) değneğini eline alıp taşı yakalamaya çalıştı. Bu sırada ‘Elbisem ey kaya! Elbisem ey kaya!’ diye de bağırıyordu. (Taşın peşinden koşarken) Beni İsrail`den bir cemaatin yanına kadar vardı. Mûsâ’yı (as) çıplak vaziyette gördüler, yaratılış bakımından herkesten güzel (ve kusursuz) ve dedikodulardan beri idi. Kaya durdu. Mûsâ (as) çamaşırını alıp giydi. Sopasıyla taşla vurmaya başladı. (Ebû Hüreyre dedi ki): ‘Allah’a kasem olsun, o taşta sopa darbeleri sebebiyle üç, dört veya beş tane bere izi var. Şu ayet bu hadiseye işaret etmektedir: ‘Ey iman edenler, siz de Mûsâ’yı incitenler gibi olmayın.’ Nihayet Allah onu dedikleri şeyden temize çıkardı. O, Allah indinde itibarlı idi”³⁸⁸

---

³⁸⁷ Buhârî, Gusül, 20; Müslim, Fedâil, 42,156; Ahmed, Müsned, 13, 507.

³⁸⁸ Tirmîzî, Tefsîru’l-Kur’an, 34.

Müfessir, bu ayet-i kerimede anlatılmak istenen şeyin ve Peygamber Efendimiz'e eziyet olan şeyin Zeyd'e "*Muhammed'in oğlu Zeyd*" denilmesi olduğunu nakleder.³⁸⁹

2.4.14.14. Bakara (Sığır)

*"Bir vakit Mûsâ kavmine şöyle demişti: Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor. Bizimle alay mı ediyorsunuz dediler"*³⁹⁰

Mukâtil bu hadisenin İsrailoğulları'ndan iki kardeşin mirasını ele geçirmek için bir gece amca çocuklarını öldürmeleri hadisesini anlattığını belirtir. Bu iki kardeşin, öldürdükleri amca çocuklarının cesedini alıp iki kasabanın arasında kalan bir yere attıklarını nakleden müfessir, İbn-i Abbas'tan (ra) bir rivayetle cesedin bulunduğu yeri ölçtüklerini, iki kasabaya da eşit uzaklıkta olduğunu belirtir. Mukâtil, sabah olduğunda halka kimin öldürdüğü sorduklarını, halkın Allah'a yemin ederek kendilerinin öldürmediklerini ve kimin öldürdüğünü de bilmediklerini nakletmiştir.

İsrailoğulları'nın Mûsâ'ya (as): "*Ey Mûsâ bizim için Rabbine dua et de katilin kim olduğunu bize bildirsin.*³⁹¹ *Iddia ettiğin gibi bir nebi isen bunu yap!*" dediklerini, Mûsâ'nın (as) da Rabbine dua ettiğini nakleden Mukâtil, bunun üzerine Cebrâîl'in (as) gelerek ona bir sığır kestirmesini söylediğini, Mûsâ'nın (as) da onlara: "*Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor. Bu sığırın bir parçasıyla maktule vuracaksınız, o da canlanacak ve size katilin kim olduğunu bildirecek.*"³⁹² dediğini aktarır.

Müfessirin naklettiğine göre öldürülen kişinin adı Âmil'dir. İsrailoğulları'nın Mûsâ'nın (as) kendileri ile alay ettiğini zannettiklerinden: "*Biz sana katilin kim olduğunu soruyoruz, sen bize sığır kesmemizi söyleyerek bizimle alay ediyorsun!*" dediğini, Mûsâ'nın (as) ise: "*Cahillerden olmaktan Yüce Allah'a sığınırım*"³⁹³ dediğini ifade eder.

---

³⁸⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 56.

³⁹⁰ el-Bakara 2/67.

³⁹¹ el-Bakara 2/72.

³⁹² el-Bakara 2/73.

³⁹³ el-Bakara 2/67.

Ayet-i kerimelerde ifade edildiği üzere, İsrâîloğulları Mûsâ'ya (as), kesilmesi istenen bu sığırın mahiyetini³⁹⁴, renginin ne olduğunu³⁹⁵ ve teferruatını³⁹⁶ belirtmesini istemişlerdir. Daha sonra giderek kendilerine beyan edilen özellikteki ineği, Nuriye bt. Râm adında bir kadında bulduklarını belirten müfessir, ineği almak için kavmin o kadınla pazarlık ettiklerini, Mûsâ'ya (as) gelerek: “*Bu inek ancak, derisi dolusu altın karşılığında satın alınabilir*” dediklerini, Mûsâ'nın (as) da: “*Zulmetmeyin gidin ve aza-çoğa bakmadan satın alın*” dediğini nakleder. Bunun üzerine onların da söyledikleri kadar altın karşılığında o ineği satın alır ve Mûsâ'ya (as) gelerek: “*İneği boğazladık*” derler. Mûsâ'nın da (as): “*İneğin bir azasını alın ve onunla maktule vurun*”³⁹⁷ dediğini ifade eden müfessir, ineğin sağ bacağı ile maktule vurduklarını, bunun neticesinde maktulün kanı akar vaziyette kalkarak kendisini öldüren amcasının çocuklarının ismini zikrederek: “*Beni falan-falan kişi öldürdü*” dediği, sonra tekrar ölü olarak yere yıkıldığını nakleder. Mukâtil o iki kişinin yakalanıp kısas olarak öldürüldüklerini ifade ederek, yüce Allah'ın “*Nihayet o sığırı boğazladılar*”³⁹⁸ buyruğunun bunu anlatmakta olduğunu belirtir.³⁹⁹

2.4.14.15. Mûsâ'nın Kavminden Bir Grup

“*Mûsâ'nın kavminden de hakka hidayet eden ve onunla adalet yapan bir ümmet vardır.*”⁴⁰⁰

“*Onun ardından İsrâîloğulları'na dedik ki: 'O arza yerleşin!'*”⁴⁰¹

Bu iki ayet-i kerimede de aynı kavimden bahsedildiğini ifade eden Mukâtil, bu kavmin Çin'in ötesinde olduğunu nakletmektedir. Müfessirin anlatımına göre bir buçuk sene

---

³⁹⁴ el-Bakara 2/68.

³⁹⁵ el-Bakara 2/69.

³⁹⁶ el-Bakara 2/70.

³⁹⁷ el-Bakara 2/73.

³⁹⁸ el-Bakara 2/71.

³⁹⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 55-56.

⁴⁰⁰ el-Ârâf 7/159.

⁴⁰¹ el-İsrâ 17/104.

yerin altından yol yürütülerek Beytü'l-Makdis'ten 6.000 fersahlık yol kat ettiler. Kendileri ile diğer insanlar arasında *Urduf* adında akan kumdan bir nehir vardı. Bu nehir her cumartesi donuyordu. Çünkü İsrailoğulları Nebileri öldürmüş, putlara ibadet etmişlerdi. Aralarındaki iman edenler “*Allah'ım! Bizimle onların arasını ayır*” diye dua ettiler. Bunun üzerine Allah Beytü'l-Makdis'den Çin'in ötesine yerin altından bir dehliz var etti. O dehlizde yol aldıkça önleri açılıyor, arkaları kapanıyordu. Yine Allah onların önünde ateşten bir direk yarattı ve üzerine men ve selvâ indirdi. Bütün bunlar onların yolculukları esnasında olmuştu. Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya yürütüldüğü gece Nebi (as) bunların yanına uğrayıp onlara ezanı, namazı ve Kur'an'dan bazı sureleri öğretti de onlar Müslüman oldular. İşte bunlar günahları bulunmayan, geceleyin de hanımları ile birlikte olan Müminler topluluğudur. Nebi (as) ile birlikte onların yanına varan Cibrîl (as) onlara selam vermeden önce onlar ona selam verdiler. Nebî'ye (as) de “*Şayet ümmetin arasında işlenen günahlar olmasaydı melekler onlarla tokalaşacaktı*” dediler.⁴⁰²

2.4.14.16. Mûsâ'ya (as) Beddua

*“Onlara o kimsenin haberini tilavet et. Ona ayetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılıp çıktı, derken şeytan onu ardına taktı da azgınlardan oldu.”*⁴⁰³

Ayet-i Kerimede kastedilen kişinin, “Belâm b. Bâ'ûrâ b. Mâs ibn Harâz b. Âzer” olduğunu ifade eden Mukâtil, bu kişinin, Şam beldesindeki zorbarın bulunduğu el-Belkâ diye bilinen Amman halkından biri olduğunu, o beldeye el-Belkâ adının verilmiş sebebinin ise oraya Bâlek isimli bir kimsenin kral olmuş olmasından kaynaklandığını aktarmaktadır. Müfessirin nakline göre adı Bânûs ibn Şetşerûs olan kral, Bel'am'a şöyle demişti: “*Mûsâ'ya beddua et!*”. Bel'am “*O bir din mensubudur ona beddua edilmesi doğru olmaz.*” diyerek karşılık verir. Kralın kendisini asmak üzere bir bal ağacının yontulmasını emretmesi üzerine Bel'am, Mûsâ'ya (as) beddua etmek üzere bir dişi eşek üzerinde yola çıktı. Askerlerini görünce eşek durdu. O da ona vurunca eşek: “*Bana niye vuruyorsun? Burada alev-alev yanan bir ateş var. Benim ilerlememe engel oluyor. Onun için sen de geri dön!*” dedi. Bel'am b. Bâ'ûrâ b. Mâs ibn Harâz b.

---

⁴⁰² Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, II, 275.

⁴⁰³ el-A'râf 7/175

Âzer geri dönüp durumu hükümdara haber verince, hükümdar da “*Ya beddua edersin yahut seni asarım.*” dedi.

Müfessir naklettiğine göre Bel’am, Allah Teâlâ’nın ism-i azamını zikrederek Mûsâ’ya (as) -şehre girmemesi için- beddua etti. Allah Teâlâ da kabul etti. Durumu öğrenen Mûsâ (as) ismi azam bilgisinin ondan alınması için dua etti. Allah Teâlâ da ism-i azam bilgisini ondan çekip aldı. İşte Allah’ın “*Ondan sıyrılıp çıktı*” buyruğu bunu anlatmaktadır.⁴⁰⁴

2.4.14.17. Kârûn

Kur’an’ın bize haber verdiği göre Mûsâ’nın (as) kavminden olan Kârûn’a, Allah Teâlâ büyük bir zenginlik vermiştir.⁴⁰⁵ Ayet-i Kerime’de ziynetlerini takmış bir şekilde ihtişamla kavminin karşına çıktığından bahsedilir.⁴⁰⁶ Mukâtil altındaki bineğin beyaz bir katır olduğunu eyer takımının ise altından olduğunu belirtir. Beraberinde de -hem kendi üzerlerinde hem de binekleri üzerinde ziynet eşyaları bulunan- dört bin süvarinin olduğunu nakleden müfessir, yine beraberinde takılar takmış, kırmızı renkli elbiseler giyinmiş beyaz katırlar üzerinde üç yüz cariyesinin olduğunu aktarmıştır.

Allah Teâlâ’nın kendisine iyilik yaptığı gibi kendisinin de insanlara iyilik yapmasını isteyenlere⁴⁰⁷ karşı bu zenginliğin kendi bilgi ve becerisi sayesinde verildiğini iddia ederek⁴⁰⁸ haddi aşmıştır. Müfessir Allah Teâlâ’nın yeryüzüne hitaben Mûsâ’ya (as) itaat etmesini emrettiğini, Mûsâ’nın (as) da yere emrederek Kârûn’u yere çekmesini emrettiğini nakleder. Yerin Kârûn’u ayaklarına kadar içine çektiğini, Kârûn’un Mûsâ’ya (as) aralarındaki akrabalık bağına hatırlattığını yine de Mûsâ’nın (as) yere onu daha fazla içine çekmesini emrettiğini ifade eden müfessir devamla yerin onu, boynuna kadar içine çektiğini nakletmiştir. Mukâtil, Mûsâ’nın (as) yere -aralarındaki akrabalık bağına tekrar hatırlatan Kârûn’u- büsbütün yutmasını emrettiğini bundan

---

⁴⁰⁴ Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, I, 424-425.

⁴⁰⁵ el-Kasas 28/76.

⁴⁰⁶ el-Kasas 28/79.

⁴⁰⁷ el-Kasas 28/77.

⁴⁰⁸ el-Kasas 28/78.

dolayı da Kârûn'un her gün bir adam boyu yerin içine geçmeye devam edip durduğunu aktarmaktadır. Müfessire göre kıyamete kadar da bu böyle sürecektir. İsrailoğulları'nın “*Mûsâ evini ve malını ele geçirmek için Karun'un helak edilmesini istedi*” dediklerini nakleden müfessir, bunun üzerine Allah Teâlâ'nın Kârûn'u yere geçirmesinden üç gün sonra evini ve altın-gümüş tarzı bütün mallarını yerin dibine geçirdiğini ve dedikoduların kesildiğini aktarmıştır.⁴⁰⁹

2.4.15. Hârûn (as)

Kur'an-ı Kerîm'de Hârûn'un (as) ismi yirmi yerde geçmektedir. Hayatıyla ilgili çok fazla malumat bulunmamaktadır. Kur'an'da Hârûn (as) ismi umumiyetle kardeşi olan Mûsâ (as) ile birlikte zikredilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Hârûn'a (as) “vahiy geldiği”⁴¹⁰, “hidayete erdirildiği”⁴¹¹, “kendisine lütufta bulunulduğu”⁴¹², “konuşmasının düzgün ve güzel olduğu”⁴¹³, “Mûsâ ile beraber ona da Furkan verildiği”⁴¹⁴ bildirilmektedir. Hz. Mûsâ, Firavun'a gitmekle vazifelendirilince kardeşi Hârûn'un (as) kendisine yardımcı olarak verilmesini⁴¹⁵, vazifesine onun da ortak edilmesini Cenâb-ı Haktan niyaz etmiş, bu talebi kabul edilerek⁴¹⁶ ona nübüvvet verilmiştir.⁴¹⁷

Mukâtil, İsrâiloğullarının Hârûn'u (as) Mûsâ'dan (as) daha çok sevdiklerini bundan dolayı 70.000 çocuğa Hârûn ismini koyduklarını nakletmiştir.⁴¹⁸

---

⁴⁰⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 507.

⁴¹⁰ en-Nisâ 4/163.

⁴¹¹ el-En'âm 6/84.

⁴¹² es-Sâffât 37/114.

⁴¹³ el-Kasas 28/34.

⁴¹⁴ el-Enbiyâ 21/48.

⁴¹⁵ Tâhâ 20/29-30.

⁴¹⁶ el-Furkân 25/35.

⁴¹⁷ Meryem 19/53.

⁴¹⁸ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 339.

2.4.16. Dâvûd (as)

Cenâb-ı Hakkın Kur'an-ı Kerim'de "*Allah'a çok yönelen güçlü kulumuz*"⁴¹⁹ olarak ifade buyurduğu, kendisine, ilim⁴²⁰, hikmet ve hükümdarlık⁴²¹ verilen Dâvûd (as), hidayete erdirilmiş⁴²² ve kendisine Zebur verilmiş⁴²³ olan bir peygamberdir. Babasının isminin Aşi olduğunu nakleden müfessir, "*Mişa olduğu da söylenir*" dedikten sonra onun babasının Uveyd, onun babasının Fârid, onun babasının Yahûda onun babasının da Yakub (as) olduğunu ifade eder. Müfessir, bir zaman Dâvûd'un (as) Cenâb-ı Hakk'a şöyle dediğini nakleder: "*Rabbim! İbrâhim'i halil edindin, Mûsâ ile özel bir surette konuştun, onlara verdiğin gibi bana da şerefli bir hususiyet vermeni çok isterim*". Bu talep üzerine Cenâb-ı Hakk'ın "*Onları seni sınımadığım şeylerle sınıdım*" diyerek, dilediği takdirde kendisini de sınyarak onlara verdiği şan ve şeref benzerini vereceğini söylediğini nakletmektedir.

Mukâtil'in anlattığına göre bu teklifi kabul eden Dâvûd (as), bir gün mihrapta namaz kılarken, yanına renkli güzel bir kuş konuverir. Kuşu tutmak isterken kuşun pencereye kaçtığını, ardından da bahçeye düştüğünü nakleden müfessir, Dâvûd'un (as) yukarıdan kuşa bakarken yıkanmakta olan bir kadın gördüğünü, güzelliğinin çok hoşuna gittiğini belirtir. Kadının Dâvûd'un (as) gölgesini görünce saçları ile bedenini örttüğünü, bu halinin Dâvûd'un (as) daha da hoşuna gittiğini nakleden Mukâtil, sonrasında evine giden bu kadının kim olduğunu öğrenmesi için arkasından bir genç gönderdiğini ifade eder. Mukâtil, onun Hannan oğlu Adria'nın hanımı Beksama olduğunu öğrendiğini, bu kadının kocasının Şam taraflarında bulunan Dâvûd'un (as) kız kardeşinin oğlu olan Nevab b. Suriya'nın komutasındaki, askeri birlikte savaşan bir asker olduğunu öğrenmesi üzerine kız kardeşinin oğluna, Adria'yı öncü birliğinin içine koymasını ve savaşmasını, "Belka" fethedilinceye yahut Adria ölünceye kadar da dönmemesini emrettiğini nakleder. Müfessir komutanın Adria'yı öne sürdüğünü ve öldürüldüğünü,

---

⁴¹⁹ Sâd 38/17.

⁴²⁰ en-Neml 27/15.

⁴²¹ el-Bakara 2/251.

⁴²² el-Enâm 6/84.

⁴²³ en-Nisâ 4/163.

kadının iddeti sona erince de Dâvûd'un (as) onunla evlendiğini ve Süleyman'ın dünyaya geldiğini nakleder.⁴²⁴

Yüce Rabbimizin Kur'an-ı Kerim'de "*İşte o peygamberler, Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. Şu hâlde onların hidayetine uy!*"⁴²⁵ buyurmuştur. Dolayısıyla Kur'an'ın, resuller ve nebiler ile ilgili zikretmiş olduğu ilkelere aykırı olan bu gibi rivayetlere itibar etmek ve kabul etmek mümkün değildir. Zira onlar beşeriyetin hidayet önderleri ve güzel örnekleridir.

Dâvûd'un (as) 99 karısının olduğunu söyleyen Mukâtil'e göre, Ayet-i Kerime'de anlatılan ve Dâvûd'a gelen iki davacı, Allah Teâlâ'nın, tevbe etmesi için ona gönderdiği iki melektir.

Müfessirin anlatımına göre Dâvûd (as), mihrapta ibadet ediyor iken etrafında koruyucular olmasına rağmen iki kişi (melek) geldiler. Zira Dâvûd'u her gece İsrailoğulları'ndan otuz üç bin kişi korurdu. Dâvûd (as) onların duvarı aşip yanına geldiklerini görünce korktu ve "*Huzuruma birileri izinsiz girebiliyorsa, artık benim hükümdarlığım bitmiş demektir*" dedi. Ayette de ifade buyrulduğu üzere onlardan biri diğerini kastederek "*Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu benim ise bir koyunum vardır. O koyunu da bana ver dedi ve söz söylemede beni yendi*"⁴²⁶ dedi. Mukâtil burada "*koyun*" ile kastedilenin "*kadın*" olduğunu ifade etmekle birlikte, Dâvûd (as) doksan dokuz koyunu olanın bir koyunu olana karşı haksızlık ettiği yönündeki hükmünü verince meleklerin gözlerinin önünde göğe yükseldiğini ve Dâvûd'un (as) bu hadiseyle imtihan olduğunu nakletmektedir.⁴²⁷

2.4.16.1. Tâlût ve Tâbût

İsrailoğulları'nın Mûsâ'dan (as) sonraki bir dönemde düşmanlarıyla savaşacak hükümdarları olmadan kaldıklarını ifade eden Mukâtil, düşmanlarının Mısır ile Filistin arasında bulunan, Câlut komutasındaki Amalika'lar olduğunu aktarmıştır. O

---

⁴²⁴ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 115-116.

⁴²⁵ el-En'âm 6/90.

⁴²⁶ Sâd 38/23.

⁴²⁷ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 115-116.

dönemdeki Peygamberleri olan İsmâîl'e -ki bunun karşılığının Arapçada İsmâîl olduğunu belirtir- kendilerine bir kral çıkarmasını ve düşmanlarıyla savaşmak istediklerini dile getirirler. Bu hadise Kur'an'da peygamber ismi zikredilmeden ifade buyurulmaktadır.⁴²⁸ Annesinin isminin "Hanne" olduğunu aktaran müfessir, bu peygamberin Mûsâ'nın (as) kardeşi olan Hârûn b. İmran'ın (as) soyundan olduğunu belirtmektedir.⁴²⁹

Peygamberlerinin kendilerine Tâlût'u işaret etmesi üzerine bunu kabul etmeyen İsrâîloğulları, krallığa kendilerinin daha layık olduğunu ifade etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de de ifade buyrulan⁴³⁰ bu karşı çıkmanın sebebi olarak Mukâtil, Tâlût hem fakir olduğu için hem de peygamberliğin Yakûboğlu Levi'nin soyundan gelenler arasında, krallığın da Yakûboğlu Yahûda'nın soyundan gelenler arasında olduğu için buna itiraz ettiklerini öne sürmektedir. Zira Mukâtil, Tâlût'un, asıl adının Şârl b. Keys olduğunu, bu ismin Arapça karşılığının Tâlût b. Kays olduğunu ve Bünyamin soyundan geldiğini, uzun boylu olduğu için ona Tâlût adının verilmiş olduğunu ifade etmiştir.⁴³¹

Peygamberleri, Tâlût'un kendilerine Allah tarafından gönderildiğinin alameti olarak daha önce kendilerinden alınan ve çok kıymet verdikleri, Mûsâ'nın (as) Tih'de vefat etmeden önce, Yûşa b. Nûn'a bırakmış olduğu tâbûtun kendilerine geri verilmesi olduğunu açıklamıştır. Bu hadise Kur'an'da şu şekilde ifade buyrulur:

*"Nebileri onlara dedi ki: Onun krallığının alameti, size o tâbûtun gelmesi olacaktır ki onda Rabbinizden bir sekine ve Âl-i Mûsâ ve Âl-i İmran terekesinden bir bakiyye vardır. Onu melekler yüklenecektir"*⁴³²

Mukâtil'in anlatımına göre bu tâbut, nebilerin yanında bulunurdu. Savaşa katıldıkları zaman onu önlerinden geçirir ve böylece düşmanlarına karşı galip gelmeyi ümit

---

⁴²⁸ el-Bakara 2/246.

⁴²⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, I, 129.

⁴³⁰ el-Bakara 2/247.

⁴³¹ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, I, 130.

⁴³² el-Bakara 2/248.

ederlerdi. Müfessir, İsrâîloğulları'nın ihtilafa düşmeleri ve peygamberlerine karşı gelmeleri sebebiyle Allah Teâlâ'nın, düşmanlarını bunlara musallat etmiş olduğunu ve tâbûtu ellerinden almış olduğunu nakleder. Tâbûtu def-i hacetlerini yaptıkları bir yere gömdüklerini ifade eden Mukâtil, bunun üzerine Allah Teâlâ'nın onları basur ile müptela ettiğini, içlerinden birinin tâbûtun gömülü olduğu yere yakın bir yerde ihtiyacını giderirken basura yakalandığını ve bu hastalığın aralarında yayılması neticesinde ondan uzaklaştıklarını ve “*Bu hastalığa müptela oluşumuzun tek sebebi tâbûta yaptığımız bu uygulamadır*” dediklerini belirtir. Tâbût'u bulunduğu yerden çıkartarak bir inek üzerinde İsrâîloğulları'na geri gönderdiklerini aktaran müfessir, ineği Allah Teâlâ'nın gönderdiği meleklerin önüne katıp götürdüğünü ifade eder. Mukâtil, tâbûtun yapıldığı ağaç hakkında da malumat vermektedir. Müfessir tâbûtun sarı tarakların yapıldığı “şimşir ağacından” olduğunu ve altın kaplamalı olduğunu aktarmıştır. Mukâtilin naklettiğine göre tâbûtu gören İsrâîloğulları, Tâlût'a krallığın Allah Teâlâ tarafından verildiğini anladılar ve onun sözünü dinleyip emirlerine itaat ettiler.⁴³³

2.4.16.2. Tâlût ve Askerlerinin İmtihan Edilmesi

Ayet-i Kerime'de bu imtihan, şöyle ifade buyrulmuştur:

*“Ne zaman ki Tâlût ordusuyla hareket etti 'Allah sizi bir nehir ile imtihan edecek. Ondan içen benden değildir. Eliyle bir avuç alan müstesna ondan tatmayan bendendir' dedi”*⁴³⁴

Mukâtil, oldukça sıcak olan havada, Ürdün ile Filistin arasında bulunan bu nehir ile imtihana tabi tutulanların sayısının 100.000 olduğunu, fakat imtihanı geçenlerin sayısının 313 -ki bu sayı Bedir'deki ashabın sayısıdır- olduğunu ifade etmiştir. Müfessir, Tâlût'un, sudan içmeyen bu 313 kişi ile yoluna devam ettiğini, diğerlerini ise geri gönderdiğini aktarmıştır.⁴³⁵

---

⁴³³ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 130-131.

⁴³⁴ el-Bakara 2/249.

⁴³⁵ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 132.

2.4.16.3. Dâvûd'un (as) Câlût'u öldürmesi

Mukâtil'in naklettiğine göre, Tâlût'un, Câlût ile savaşmak için hazırlık yaptığı sırada nebileri İşmâvil, Tâlût'a, Yüce Allah'ın adamlarından birini Câlût'u öldürmek üzere göndereceğini haber verir. Ona bir zırh vererek ne uzun ne kısa, bu zırh kime tam olursa, Câlût'u onun öldüreceğini, Câlût'u öldürene sahip olduğu mülkünün ve malının yarısını vereceğini söylemesini emreder.

Dâvûd'un (as) dağda koyunlarını otlatırken bu haberi aldığını söyleyen müfessirin naklettiğine göre, Dâvûd (as), güttüğü koyunlarını Rabbe emanet ederek, haberin aslını araştırmak için yola çıkmıştır. Yolda giderken yanından geçtiği bir taşın *“Ey Dâvûd! Beni al, ben Hârûn'un (as) şunu-şunu öldürdüğü taşım. Beni zorba Câlût'a at, onun tam karnına isabet edeceğim ve öbür tarafından çıkacağım”* dediğini, Dâvûd da (as) o taşı dağarcığına koyarak yola devam ettiğini nakleden Mukâtil, sonrasında yanından geçtiği başka bir taşın da ona *“Ey Dâvûd! Beni al, ben Mûsâ'nın (as) şunu-şunu öldürdüğü taşım. Beni zorba Câlût'a at, onun tam kalbine isabet edeceğim ve öbür taraftan çıkacağım”* dediğini, Dâvûd'un (as) o taşı da alıp yola koyulduğunu belirtir. Sonrasında yanından geçtiği bir başka taşın: *“Ey Dâvûd (as)! Beni al, zorba Câlût'u öldürecek olan taş benim. Ben rüzgârın da yardımını isteyeceğim, rüzgâr Câlût'un başından miğferini düşürecek, ben de onun tam beynine isabet edip onu öldüreceğim”* dediğini, Dâvûd'un (as) onu da alıp dağarcığına koyduğunu, Sonra Tâlût'un yanına gittiğini ifade eden müfessir, Dâvûd'un Câlût'a: *“Allah Teâlâ'nın izniyle Câlût'u ben öldüreceğim”* dediğini nakleder. Tâlût'un Dâvûd'u (as) gördüğünü nakleden müfessir, kılık kıyafetinin perişan, görünüşünün de pejmürde olduğunu, bu nedenle Dâvûd'un Câlût'u öldürebileceğine pek ihtimal vermediğini nakletmektedir. Dâvûd'un (as) Tâlût'a *“Zorba Câlût'u öldürdüğüm takdirde hükümdarlığının ve malının yarısını bana verecek misin”* diye sorduğunu, Tâlût'un da *“Evet bunları sana vereceğimi taahhüt ettiğim gibi, seni kızımla da evlendireceğim. Eğer onu öldürecek olan kişi sen isen bu benim için gizli-saklı bir şey değildir”* diyerek karşılık verdiğini ve *“Kavmimin tümü yanıma geldi ve hepsi de Câlût'u öldüreceğini iddia etti. Ancak İşmâvil bana verdiği habere göre Allah ona benimle birlikte olanlardan birisini gönderecek ve o da onu öldürecektir. Şimdi al bu zırhı giy!”* diye eklediğini belirten Mukâtil, Dâvûd'un (as) zırhı giydiğini, fakat zırhın uzun geldiğini nakleder. Zırhın içinde biraz silkindikten sonra zırhın bir parça kısaldığını, Dâvûd'un Yüce Allah'a dua etmeye koyulduğunu belirten müfessir, sonrasında zırh üzerindeyken tekrar hareket ettiğini,

zırhın bir parça daha küçüldüğünü, üçüncü kere silkindiğinde ise zırhın ona tam geldiğini, böylece Tâlût'un, Câlût'u onun öldüreceğini anladığını nakleder.⁴³⁶

Câlût ve askerlerinin puta tapan kimseler olduğunu ifade eden müfessir, Tâlût'un askerlerinin az, Câlût'un askerlerinin ise çok olduğunu, iki ordu karşı karşıya geldiğinde, Dâvûd'un (as), Câlût'un tam karşısında yer aldığını aktarmıştır. Böyle bir yere ancak Câlût ile çarpışmak isteyen bir kimsenin durabileceğini ifade eden Mukâtil'in naklettiğine göre Câlût'un karşısında durduğu için Dâvûd (as) ile alay ettiler. Mukâtil, Âd kavminden olduğunu ifade ettiği Câlût'un üzerindeki miğferin üç yüz Rıtıl⁴³⁷ ağırlığında olduğunu nakletmektedir. Câlût, karşısına dikilen Dâvûd (as) için: *"Bu delikanlı da nereden çıktı, ne oluyor sana? Ben senin zayıf olduğunu, beraberinde silah bulunmadığını görüyorum. Haydi geri dön, sana acıdım."* Dediğini, Dâvûd'un (as) da: *"Allah Teâlâ'nın izniyle seni öldüreceğim."* diyerek karşılık verdiğini, belirten müfessir, Câlût'un: *"Beni neyle öldüreceksin? Sen bedbaht bir durumdasın, yanında bir sopadan başka silah görmüyorum. Haydi onunla bana istediğin kadar vur."* dediğini aktarır. Dâvûd'un (as) elindeki sopanın, koyun güderken kullandığı sopa olduğunu nakleden müfessir, Dâvûd'un (as) şöyle karşılık verdiğini belirtir: *"Allah'ın izniyle seni, Allah'ın dilediği şey ile öldüreceğim."*

Câlût'un küçük gördüğü Dâvûd'a (as) güç yetirebileceğini zannederek onu yakalamak üzere öne geçtiğini, Dâvûd'un (as) yolda gelirken yanına aldığı üç taşın, tek bir taş haline gelmiş olduğunu belirten Mukâtil, Câlût'un kendisine yaklaşması üzerine Dâvûd'un (as) dağarcığındaki taşı çıkardığını, rüzgârın da Câlût'un miğferini düşürdüğünü ve Dâvûd'un (as) attığı taşın, Câlût'un kafasına isabet ederek beynini delip geçtiğini ifade eder. Bunun neticesinde kâfirlerin de mağlup olduklarını, Tâlût ve beraberindekilerin buldukları yerden olup biteni izlediklerini belirten müfessir, *"Derken Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvûd da Câlût'u öldürdü"*⁴³⁸ buyruğunun bunu anlatmakta olduğunu ifade eder. Mukâtil, onunla birlikte 30.000

---

⁴³⁶ A.g.e., I, 131-132.

⁴³⁷ Arap dünyasındaki en yaygın ağırlık birimi olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte İslâmiyet'in ilk yıllarına ait Mekke rıtlı 480 dirheme eşittir. Bkz. Cengiz Kallek, "Rıtıl" Mad., *DİA*, C. XXXV, S. 52, TDV Yayınları, 2008.

⁴³⁸ el-Bakara 2/251.

kişinin daha öldürüldüğünü, Dâvûd'un (as), Tâlût'tan malının ve hükümdarlığının yarısını istediğini fakat Tâlût'un onu kıskandığı için sürgüne gönderdiğini aktarmaktadır. Daha sonra Dâvûd'un (as) gidip İsrâiloğulları'na ait bir kasabaya yerleştiğini aktaran müfessir, Tâlût'un yaptıklarından dolayı pişmanlık duyduğunu ve kendi-kendine *“Allah Teâlâ'nın, Câlût'u öldürmek üzere gönderdiği yeryüzündekilerin en hayırlısını sürgüne gönderdin ve ona verdiğin sözde durmadın”* dediğini nakletmektedir.⁴³⁹

İsrailoğulları'nın, Dâvûd'u (as) Tâlût'tan daha çok sevdiğini belirten müfessir, Tâlût'un Dâvûd'u (as) aramaya koyulduğunu, Geceleyin İsrailoğulları'ndan yaşlı bir kadının kapısını çaldığını nakleder. Mukâtil, Allah Teâlâ'nın ism-i âzamını bildiğini belirttiği bu kadının, kapı çaldığı sırada Dâvûd (as) için ağlamakta olduğunu ifade eder. Müfessir bu hadiseyi şöyle nakletmektedir: Kadın: *“Kim o?”* diye sordu. Tâlût *“Ben Tâlût'um.”* diyerek cevap verdi. Kadın karşılık verdi: *“Sen insanların en bedbahtı ve en kötüsüsün ne yaptığını biliyor musun sen? Sen nebi Dâvûd'u (as) kovdun. Halbuki Allah Teâlâ'nın ona emir vermesi, zırhın onun için küçülmesi, İsmâvil'in haber verdiği nitelikleri, Câlût'u öldürmesi, Allah'ın putperestleri yenilgiye uğraması gibi bütün hususlar, Dâvûd'u (as) tanıman için sana gösterilen alametlerdir. Fakat sen Dâvûd'a (as) verdiğin sözde durmadın, onu kovdun helak oldun ey bedbaht.”* Tâlût kadına dedi ki: *“Benim sana gelişimin sebebi, nasıl tevbe edeceğimi sormaktır”*. Kadın ona şu cevabı verdi: *“Tevbenin kabulü için Belka şehrine gideceksin ve tek başına oranın ahalisi ile savaşacaksın. Eğer o şehri fethedebilirsen tevben kabul oldu demektir.”* Tâlût kalkıp gitti, Belka'lılar ile tek başına savaştı ve neticede öldürüldü. Bunun üzerine İsrailoğulları Dâvûd'u (as) getirip kral yaptılar. Bütün İsrailoğulları Dâvûd'un (as) krallığında bir araya toplanmışlardı. Onlar, on iki sıbt idi, her sıbtın ayrı bir hükümdarı vardı. İşte *“Derken Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar, Dâvûd da Câlût'u öldürdü. Allah da ona mülk ve hikmet verdi ve daha dilediğinden ona öğretti”*⁴⁴⁰ buyruğu bunu anlatmaktadır.⁴⁴¹

---

⁴³⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 134.

⁴⁴⁰ el-Bakara 2/251.

⁴⁴¹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 133-134.

2.4.17. Süleyman (as)

Kur'an-ı Kerim'de "Dâvûd'un (as) oğlu ve vârisi olduğu"⁴⁴² beyan edilen Süleyman'ın (as) ismi on altı yerde geçmektedir. Kur'an'da Süleyman'ın (as) "üstün kılındığı"⁴⁴³, "şükreden", "sâlih"⁴⁴⁴, "hakîm", "anlayışlı bir kul" olduğu bildirilmekte, "keskin zekâsı, engin bilgisi"⁴⁴⁵ ve "hikmetiyle karmaşık meseleleri kolayca çözüme kavuşturma kabiliyetinden" söz edilmektedir.⁴⁴⁶ Cenâb-ı Hakk'ın diğer peygamberlere vahyettiği gibi Süleyman'a (as) da vahiyde bulunmuş⁴⁴⁷ ve onu da diğerleri gibi doğru yola iletmiştir.⁴⁴⁸ Allah Teâlâ'nın Kur'an'ında, daima kendisine yönelen güzel bir kul⁴⁴⁹ olarak nitelendirdiği Süleyman'ın (as), Allah Teâlâ katında büyük bir değere sahip olduğu belirtmektedir.⁴⁵⁰

2.4.17.1. Süleyman'a (as) Verilen İlim ve Davud'un (as) Mirası

Kur'an-ı Kerim'de yüce Rabbimiz: "*Andolsun! Biz Dâvûd'a ve Süleyman'a ilim verdik. 'Bizi mümin kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun!' dediler.*"⁴⁵¹ buyurmaktadır. Zikredilen bu nimetlerin; nübüvvet, kitap, saltanat ve hayvanların dilini bilmek olduğunu nakleden Mukâtil, babası Davut'tan (as) daha ince bir anlayışa sahip olan Süleyman'ın mülkünün daha büyük olduğunu fakat Davud'un (as) Süleyman'dan daha çok ibadet ettiğini nakletmiştir. Bir sonraki ayet-i kerimede Süleyman'ın (as) insanlara hitaben, büyük bir lütuf olarak kendilerine her şeyden

---

⁴⁴² en-Neml 27/16.

⁴⁴³ en-Neml 27/15.

⁴⁴⁴ en-Neml 27/19.

⁴⁴⁵ en-Neml 27/15.

⁴⁴⁶ el-Enbiyâ 21/79.

⁴⁴⁷ en-Nisâ 4/163.

⁴⁴⁸ el-En'âm 6/84.

⁴⁴⁹ Sâd 38/30.

⁴⁵⁰ Sâd 38/40.

⁴⁵¹ en-Neml 27/15.

verildiğini ifade ettiğinden haber verilir.⁴⁵² Müfessir yukarıda zikrettiğimiz nimetlere ilaveten yüksek binalar inşa etmek, büyük heykeller yapmak, büyük havuzları andıran çanaklar yapmak, yerlerinde sapaşağlam duran kazanlar yapmak, bakır pınarının verilmesi, rüzgârın ve şeytanların musahhar kılınışı olarak sıralamıştır.⁴⁵³

2.4.17.2. Rüzgârın Süleyman’ın (as) Emrine Verilmesi

Kur’an-ı Kerim’de yüce Rabbimiz rüzgârı, Süleyman’ın (as) emrine verdiğini buyuruyor.⁴⁵⁴ Bu ayet-i kerimelerin birinde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

*“Süleyman’ın emrine de sabah esişi bir ay, akşam esişi de bir ay olan rüzgârı verdik”*⁴⁵⁵

Rüzgârın onları Beytü’l-Makdis’ten alıp Iztahr’a götürdüğünü, akşamda Zabulistan’a götürdüğünü nakleden Mukâtil, bu yolculukta ne üstlerinden bir kuş ne de altlarından bir yaprak geçmediğini ve rüzgârın da yerdeki toprağı kaldırmadığını aktarmaktadır.⁴⁵⁶

2.4.17.3. Sebe Melike’si ve Hüdhüd’ün Elçiliği

Mukâtil, Sebe melikesinin isminin Ebu Serh kızı Belkıs olduğunu, annesinin ise Sahr kızı Fazime olduğunu ve cinlerden olduğunu nakletmiştir.⁴⁵⁷ Mensubu olduğu kavimle ilgili malumat veren Mukâtil, kadının (Belkıs’ın) “Tubba b. Ebî Şerâhil el-Himyeri kavminden bir Arap” olduğunu da belirtmiştir.⁴⁵⁸

Kur’an-ı Kerimde Süleyman’ın (as), Sebe melikesine yazdığı mektubu kuşun götürdüğü ifade buyrulur.⁴⁵⁹ Mukâtil’in anlattığına göre kuş kadının başında bir müddet uçtu, kadın kafasını kaldırıp kuşa baktığında kuş mektubu kadının kucağına

---

⁴⁵² en-Neml 27/16.

⁴⁵³ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, II, 471-472.

⁴⁵⁴ el-Enbiya 21/81; Sebe 34/12; Sâd 38/36.

⁴⁵⁵ Sebe 34/12.

⁴⁵⁶ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, III, 61.

⁴⁵⁷ *A.g.e.*, II, 473.

⁴⁵⁸ *A.g.e.*, II, 474.

⁴⁵⁹ en-Neml 27/27-28.

bıraktı. Süleyman'ın (as) mührüyle mühürlenmiş olan mektubu görünce titredi ve eğildi, onunla beraber orada bulunanlar da eğildi. Kadının “*Elçisi kuş olan bir hükümdarın elbette mülkü ve hükümdarlığı pek büyük olmalıdır*” dediğini nakleden müfessir mektubu bizzat kendisinin okuduğunu nakletmektedir.⁴⁶⁰

2.4.17.4. Sebe Melikesinin Hediyesi

Kur'an-ı Kerimde ifade buyrulduğu üzere Sebe melikesi, Süleyman'a (as) bir hediye göndereceğini söyler.⁴⁶¹ Mukâtil, Sebe melikesinin Süleyman'a (as), yüz erkek ve yüz kadın hizmetçiden oluşan bir heyet gönderdiğini bu heyetin başında el-Münzir b. Amr adında bir adam olduğunu nakletmektedir. Heyetteki kadın hizmetçilerin saçlarının önden ve arkadan birer bölük ayrılmış, erkek hizmetçilerin ise başlarının ön tarafından birer perçem orta tarafında da birer bölük saç bulunduğunu ifade eden Mukâtil hepsinin aynı elbiseyi giydiğini ve kendileriyle hediye olarak, içinde -biri delinmiş diğeri delinmemiş- iki mücevher bulunan bir hokka gönderdiğini, heyettekilere de “*Eğer o bir peygamber ise kadın cariyeler ile kölelerin arasında ayırım gözetecek, hokkada bulunanları haber verecek, hediye kabul etmeyip geri çevirecektir. Şayet bir kral ise hediye kabul edecek ve hokkada ne olduğunu bilemeyecektir*” dediğini nakletmektedir.⁴⁶²

Süleyman'ın (as) erkek ve kadın hizmetçileri daha evvel abdest almalarını emrettiği için abdest alış şekillerinden ayırt ettiğini bildiren müfessir, kadın hizmetçilerin suyu dirseklerinin iç tarafına, erkek hizmetçilerin ise üst tarafına döktüklerini ifade etmektedir.⁴⁶³

Mukâtil, heyettekilerin Süleyman'a (as) hokkanın içinde ne olduğunu bilmesini istemeleri üzerine hokkayı oynattığını ve Cebrâîl'in (as) kendisine içinde ne olduğunu haber verdiğini ifade eder. Daha sonra heyet Süleyman'a (as) -herhangi bir insanın veya cinin yardımı olmadan- delik olan mücevherin içinden ip geçirmesini diğer

---

⁴⁶⁰ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, II, 474.

⁴⁶¹ en-Naml 27/35.

⁴⁶² Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, II, 475.

⁴⁶³ A.g.e., II, 476.

mücevheri de delmesini istemeleri üzerine bir kurtçuğun bu istenilenleri yapmasını şöyle aktarır:

Delik olan mücevherin içi eğri idi. Arkasına bağladığı ip ile bir kurtçuk mücevherin deliğinin bir tarafından girip diğer tarafından çıktı. Böylece o kurtçuğun rızkı bu gibi boşluklarda takdir olundu. Ağaç kurdu gelip Süleyman'a "Benimde rızkımın ağaçların içinde, tavanlarda ve evlerde olmasını sağla" dedi. O da "Olur" dedi. Böylece herhangi bir insanın ya da cinin yardımı olmaksızın mücevheri deldi.⁴⁶⁴

Mukâtil, daha sonra elçilerin Süleyman'dan (as) gökten inmemiş yerin altında çıkmamış bir su istediklerini onun da atları terleyinceye kadar koşturduğunu, bir kaba koydurarak durulmasını beklediği teri cam bardaklarla heyete sunduğunu ve heyettekilerin de Süleyman'ın (as) ilmüne hayran kaldığını nakletmektedir.⁴⁶⁵

2.4.17.5. Sebe Melikesinin Tahtı

Kur'an-ı Kerim'de Süleyman'ın (as) etrafındaki ileri gelenlere, Sebe Melikesi kendisine gelmeden önce onun tahtını getirmek istediğini söylemesi haber verilir.⁴⁶⁶ Mukâtil, Sebe melikesinin tahtının seksene seksen zira olduğunu, mücevherlerle süslü olan bu tahtın yüksekliğinin de seksen zira olduğunu aktarmıştır.⁴⁶⁷ Müfessir, Sebe melikesinin, elçiler döndükten sonra Süleyman'a (as) gitmek üzere yola çıkarken tahtını Yemen'de biri diğerini kapsayacak şekilde üst üste kilitlenmiş yedi odanın içine demirlerle kilitlediğini, anahtarları da yanına aldığını belirtmektedir. Ayrıca müfessir, bu tahtı Süleyman'a getiren -Kur'an'da kitaptan ilmi olan bir kimse olarak nitelenen⁴⁶⁸- kişinin Asaf b. Berhiya b. Şeriya b. Danyal olduğunu aktarmaktadır.⁴⁶⁹

---

⁴⁶⁴ A.g.e., II, 476.

⁴⁶⁵ A.g.e., II, 476.

⁴⁶⁶ en-Neml 27/38-39-40.

⁴⁶⁷ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, II, 473.

⁴⁶⁸ en-Neml 27/40.

⁴⁶⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, II, 477.

2.4.17.6. Sebe Melikesinin Köşke Girmesi

Mukâtil, cinlerin Sebe melikesi ile Süleyman'ın (as) bir araya gelmesini istemediklerini kendi aralarında, Süleyman'ın kendilerini çok yordüğünü ve Süleyman'ın bu kadınla bir araya gelmesi halinde sahip olacakları güç sebebiyle helak olacaklarını konuştuklarını nakletmektedir. Kadının annesinin cin olduğunu söyleyen müfessir, cinlerin bu birlikteliğe mâni olmak için kadını Süleyman'a kötülme kararı aldıklarını, bunun içinde kadın hakkında, ayaklarının at ayağı gibi olduğunu söylediklerini ifade etmektedir. Süleyman'ın (as) da bu haberin doğruluğunu tespit edebilmek için suyun içinde sıradan bir köşk yaptırdığını, köşkün altına da bunu gerçekten su zannetmesi için balıklar koydurduğunu nakletmektedir. Bu sayede Belkıs ayaklarının üstünü açacak, Süleyman da (as) cinlerin kendisine doğru mu yoksa yalan mı söylediğini anlayacaktı. Mukâtil, kadının köşkün zeminini görünce onu derince bir su zannettiğini ve bacaklarını açtığını,⁴⁷⁰ Süleyman'ın (as) da onun insanların en güzel ayaklılarından olduğunu gördüğünü ifade etmektedir. Bu arada müfessir, kadının bacaklarındaki tüylerin çok olduğunu bu durumun Süleyman'ın (as) hoşuna gitmediğini buna mukabil durumu anlayan kadının “*Tadına bakmadıkça narın ne olduğu anlaşılmaz*” dediğini, Süleyman'ın da (as) cevaben “*Göze hoş gelmeyen ağza da tat vermez*” dediğini nakletmektedir.⁴⁷¹

2.4.17.7. Sebe Halkının Bahçeleri

“*Andolsun ki Sebeliler için kendi meskenlerinde bir ayet vardır. Sağında, solunda iki bahçe vardır.*”⁴⁷²

Sebelilerin atası Sebe'nin adının “Zücel b. Yeşhub b. Ya'rub b. Kahtan” olduğu bilgisini veren Mukâtil, Sebe topraklarının ve bahçelerinin verimliliğini şöyle anlatır; “*Bir kadın başının üzerinde bir zembille bahçeye girer elini bir şeye uzatmadan dolaşsa zembili türlü meyve ve mahsullerle dolardı.*” Mukâtil, çok uzak mesafelerden “*el-Arim*” vadisine sel sularının geldiğini, bunun için iki dağ arasındaki vadiye zift ve kayalarla bir set yaptıklarını ve nihayetinde vadini iki tarafında suların yükseldiğini,

---

⁴⁷⁰ en-Neml 27/44.

⁴⁷¹ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, II, 478.

⁴⁷² Sebe 34/15.

böylece vadilerde çeşitli meyvelerin ve üzüm bağlarının yetiştiğini aktarmaktadır. “Fakat onlar yüz çevirdiler. Bizde onlara Arim selini gönderdik”⁴⁷³ ayetindeki selden kastın bu olduğunu, Arimin de vadinin adı olduğunu ifade eden müfessir, Allah Teâlâ'nın *el-Huld* isimli bir fareyi musallat ettiğini, bu farenin yaptıkları seti oyduğunu ve suların boşalması neticesinde bahçelerinin kurduğunu nakletmektedir.⁴⁷⁴

2.4.17.8. Süleyman'ın (as) Atları

إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ رُدُّوهَا عَلَيَّ

فَطَفِقَ مَسْحًا بِالْسُوقِ وَالْأَعْنَاقِ

“Hani ona (Süleyman'a) öğleden sonra sâfinâtü'l-ciyâd⁴⁷⁵ arz edilmişti. Ve demişti ki: “Ben ancak hayır (atların) sevgisi ile meşgulken Rabbimin zikrinden (İkinci namazını kılmaktan) uzak kaldım. Onları bana getirin. Boyunlarını ve ayaklarını sıvazlamaya başladı (yani kılıçla boyunlarını ve ayaklarını kesti).”⁴⁷⁶

Mukâtil'in naklettiğine göre bir gün öğle namazını kıldıktan sonra Süleyman'a (as), babası tarafından Amâlîka'dan ele geçirilen 1.000 adet at arz edilmeye başlandı. 900 at arz edildiğinde güneş batmıştı, ikinci namazını⁴⁷⁷ kılmayı unutan Süleyman (as), atların getirilmesini emretti ve 900 atın ayaklarını ve boyunlarını kılıçla kopardı.

⁴⁷³ Sebe 34/16.

⁴⁷⁴ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 62.

⁴⁷⁵ Atın ön ayaklarından birini dikip üç ayağı üzerine durmasına “es-sufn” denir. “el-ciyâd” ise hızlı gidenler demektir. (A.g.e., III, 118).

⁴⁷⁶ Sâd 38/31-33.

⁴⁷⁷ “إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي” ibaresindeki “ذِكْرُ رَبِّي” kısmını ikinci namazı olarak anlamlandıran Mukâtil, bunu Nûr suresi 37. ayete benzeterek “رَجَالٌ لَا تُلْهِيمُ تِجَارَةً وَلَا بَيْعًا عَنْ” “ذِكْرُ اللَّهِ” ticaretin ve alışverişin kendilerini beş vakit namazı kılmaktan alıkoymayan yiğitler olarak çevirerek “zikir” kelimesinin namaz manasına geldiğini ifade etmiştir. (Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 118).

Müfessir, yeryüzünde bulunan bütün atların o gün Süleyman'ın (as) bıraktığı 100 atın soyundan geldiğini ifade etmektedir.⁴⁷⁸

2.4.17.9. Süleyman'ın (as) Mührü

Yüce Rabbimiz Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır;

*“Andolsun biz Süleyman'ı bir sınavdan geçirmiş, tahtının üstüne bir ceset koymuştuk; sonra o bize yöneldi”*⁴⁷⁹

Süleyman'ın (as) yirmi yıl hükümdarlık yaptıktan sonra bu imtihana tabi tutulduğunu ve bu imtihanın kırk gün devam ettiğini belirten müfessir, tahtın üzerine konulan cesedin Sa'd b. Ufeyr b. Amr b. Şurahbil adında cinlerden bir adama ait olduğunu ve bu adamın İblisin dedesi olduğunu, bazı rivayetlere göre de bu kişinin isminin “Esîd” olduğu bilgisini nakletmiştir.⁴⁸⁰

Süleyman'ın (as) Amâlikalılar üzerine bir savaş düzenlediğini ve hükümdarın kızı dahil bazı kadınları esir aldıklarını aktaran Mukâtil, anlatılamayacak derecede güzel olan bu kadını Süleyman'ın (as) kendisine ayırdığını fakat babasına duyduğu özlem sebebiyle bir müddet sonra zayıflayıp tanınmayacak hale geldiğini nakletmektedir. Müfessirin anlatımına göre kadının bu durumunu beğenmeyen Süleyman (as), kadının, babasına benzer bir heykel edinmesine müsaade etmiştir. Böylece her zaman o heykele bakıyor ve duyduğu üzüntüyü kendisinden uzaklaştırıyordu. Babasının bulunduğu odayı her gün süpüren ve güzel kokular serpen kadına vesvese veren şeytan, babasına ibadet etmesini güzel göstermiştir. O da Süleyman'dan (as) gizli bir şekilde babasının heykeline ibadet ediyordu.

Mukâtil, Süleyman'ın (as) tuvalete gideceği yahut hanımlarından birinin yanına gitmek istediği zaman yüzüğünü teslim ettiği ve çok güvendiği bir cariyesi olduğunu nakleder. Bir gün tuvalete gitmek için yüzüğünü çıkarıp cariyesine vereceği anda Süleyman (as) fark etmeden Sahr isimindeki şeytan yüzüğü alıp denize atar. Bunun üzerine Süleyman'ın (as) alıcı güzelliği ve nuru kaybolur. Saraydan çıkıp

---

⁴⁷⁸ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 118.

⁴⁷⁹ Sâd 38/34.

⁴⁸⁰ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 118-119.

İsrâiloğulları'nın kasabalarında gezip dolaşırken kimin yanına gitse taşlanıp kovulduğunu nakleden Mukâtil, yüzük parmağında olduğu zamanlarda cinlerden ve şeytanlardan Süleyman'ı (as) kim görse ona secde ettiklerini, kuşların ona gölge yaptığını nakletmektedir. Zilkade ayı ve zilhiccenin ilk on günü boyunca (40 gün) mülkünü kaybettiğini, Kurban Bayramı günü de mülküne kavuştuğunu ifade eden müfessir, Süleyman'ın (as) yüzüğüne kavuşmasını şöyle anlatır:

Süleyman'ın (as) denizin kıyısına gittiği bir sırada balık avladığını gördüğü bir balıkçıdan kendisine bir balık tasadduk edilmesini istediğini, balıkçının da ona bir balık bağışladığını söyleyen Mukâtil, Süleyman'ın (as) balığın karnını yarmasıyla yüzüğü bulup hemen taktığını, güzelliğinin ve nurunun geri geldiğini, onu gören herkesin de Süleyman'a (as) secde ettiğini nakleder. Sahr'ın hemen kaçıp denize gittiği, Süleyman'ın (as) onu yakalaması için şeytanları görevlendirdiğini fakat yakalayamadıklarını belirten müfessir, şeytanların Süleyman'dan (as) denizin kıyısında şarap pınarı gibi bir şey yapmasını istediğini, şeytanların bu şaraptan içip eğlenmeye başladıklarını, Sahr'ın onların gürültülerini işitip yanlarına çıktığını ve “*Bu oyun ve eğlence de ne oluyor?*” diye sorduğunu nakleder. Mukâtil devamla şeytanların: “*Dâvûd oğlu Süleyman öldü bizde ondan kurtulduk ve rahatladık. Bunun için içip eğleniyoruz*” dediklerini, Sahr'ın: “*Ben de sizinle içip eğleneyim*” diyerek içtiğini ve sarhoş olduğunu şeytanların da onu yakalayıp bağladıklarını ve Süleyman'a (as) götürdüklerini belirtir. Müfessir devamında Süleyman'ın (as) Sahr için bir kaya oydurduğunu, onu kayanın içine koyup başka bir kaya ile kapattığını, açık kalan yerleri de kurşun eritip döktürerek kapattığını ve o şeytanın hala o kayanın içinde olduğunu nakletmektedir.⁴⁸¹

2.4.17.10. Cinlerin Gayb Bilgisiyle İmtihanı ve Süleyman'ın (as) Ölümü

“*Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimizde, öldüğünü ancak asâsını kemiren ağaç kurdu sayesinde anlamışlardı. Süleyman'ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o aşağılayıcı eziyete katlanıp durmazlardı*”⁴⁸²

---

⁴⁸¹ A.g.e., III, 118-119.

⁴⁸² Sebe 34/14.

İnsanlara gelecekte ne olacağı ile ilgili gaybı bildiklerini söyleyen cinlerin, Beytü'l-Makdis'te Süleyman'ın (as) ölümü ile sınındıklarını belirten Mukâtil, Dâvûd'un (as), Beytü'l-Makdis'in temellerini, Mûsâ'nın (as) çadırını kurduğu yere atmış olduğunu fakat onu bitiremeden vefat ettiğini, Beytü'l-Makdis'i Süleyman'ın (as) inşa etmeye devam ettiğini, inşasında kullanılan malzemelerin ise kayalar, taşlar ve zift olduğunu nakleder. Süleyman'ın (as) ölüm zamanı yaklaşıncı, -binanın tamamlanması için bir yıllık daha çalışma gerektiğinden- ailesine Betü'l-Makdis'in inşası bitinceye kadar ölümünü cinlerden saklamalarını istediğini ifade eden müfessir, ölümün Süleyman'a (as) asası üzerine dayanmış iken geldiğini nakletmiştir. Süleyman'ın (as), cinlerin Beytü'l-Makdis'in inşasını yarıda bırakıp dağılmalarını engellemek için ölümünün saklı tutulmasını ve kendisi için bir yıl boyunca ağlamamalarını vasiyet etmiş olduğunu aktaran Mukâtil, yakınlarının bu vasiyete uygun hareket ettiklerini ve cinlerin bu sürede çalışarak Beytü'l-Makdis'in binasını bitirdiklerini nakletmektedir. Cenâb-ı Hakk'ın da sene bitiminde asasının alt tarafından bir ağaç kurdu musallat ettiğini, kurtçuğun da onun asasını yediğini belirten Mukâtil, Süleyman'ın o vakit ölmüş olarak yere yıkıldığını, bu durumu gören cinlerin de dağılıp gittiklerini nakletmektedir. Kur'an'da bu durum şöyle bildirilmektedir: “*Nihayet (Süleyman) yıkılıp yere düşünce açıkça anlaşıldı ki eğer onlar (Cinler) gaybı bilmiş olsa idiler, bu horlayıcı azap içinde (yani Beytü'l-Makdis'in yorucu inşasında çalışmaya) devam etmezlerdi.*”⁴⁸³ Ayrıca müfessir, cinlere bu ismin verilmesinin sebebi olarak, insanlardan gizlenip saklanmaları ve onlar tarafından görülmemeleri olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸⁴

2.4.17.11. Şeytanların Süleyman'a Sihir İsnat Etmeleri

“*Onlar, Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine uydular.*”⁴⁸⁵

Mukâtil bu ayeti izah ederken, şeytanlardan bir kesimin yazdıkları büyü kitabını Süleyman'ın (as) mülkünden ayrı kaldığı bir zamanda namaz kıldığı yere

---

⁴⁸³ Sebe 34/14.

⁴⁸⁴ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, III, 61-62.

⁴⁸⁵ el-Bakara 2/102.

gömdüklerini ve Süleyman'ın (as) vefatını müteakip o büyü kitabını çıkarıp etrafındakilere; Süleyman'ın bu kitap sayesinde onlara kral olduğunu, rüzgârların bu kitap sayesinde estiğini, şeytanların bu kitap sayesinde onun emri altında çalışıyor olduklarını söylediklerini nakleder.

Fakat Allah Teâlâ, Süleyman'ın (as) bu işten uzak olduğunu aynı ayet-i kerimenin devamında belirtmiştir:

“Gerçek şu ki Süleyman kâfir olmadı, fakat şeytanlar kâfir oldular; çünkü insanlara sihri, Bâbil’de iki meleğe, Hârût’la Mârût’a indirileni öğretiyorlardı.”

Müfessirin naklettiğine göre “Hârût” ile “Mârût” gökteki yerleri aynı olan iki melektir. “*Bi-bâbile*” ibaresinden kastedilen ise “Onlar Babil’de iken” demektir. Buraya “Bâbil” adının verilmesini müfessire göre İbrâhim’in (as) ateşe atıldığında dillerin burada birbirine karışmasındandır.⁴⁸⁶

Müfessir, “*Ebu Sâlih, El-Hasen’den rivayet etmiştir*” diyerek nakletmiş olduğu rivayette; Harut ve Marut’un Yüce Allah’a itaatkâr olduklarını, bunların Allah Teâlâ tarafından insanlara sihir öğretmek için yeryüzüne gönderildiklerini, Allah Teâlâ’nın onlara öncelikle “*Biz bir imtihan vesilesiyiz sakın küfretme!*” demedikçe kimseye sihir öğretmeyeceklerine dair söz aldıklarını, buna rağmen sihir öğrenme hususunda ısrar eden olursa ona: “*Falanca yere gider ve falanca işleri yaparsan sihirbaz olursun*” dediklerini belirtmiştir.⁴⁸⁷

2.4.18. Zülkifl (as)

Kur’an-ı Kerim’de Zülkifl ismi iki âyette geçmektedir.⁴⁸⁸ İlk âyette, “*İsmâil, İdrîs ve Zülkifl’i de an; çünkü onların hepsi sabreden kimselerdi*”; ikincisinde, “*İsmâil, Elyesa ve Zülkifl’i de zikret; çünkü onların hepsi çok hayırlı kimselerdi*” buyrulmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de hakkında başka malumat bulunmayan Zülkifl’in belli bir şahsın ismi yahut sıfat mı olduğu, şahıs adı ise bu şahsın kimliği, peygamber mi yoksa velî

---

⁴⁸⁶ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 67-68.

⁴⁸⁷ A.g.e., I, 69.

⁴⁸⁸ el-Enbiyâ 21/85; Sâd 38/48.

mi olduğu hususu tartışmalıdır.⁴⁸⁹ Mukâtil'in tefsirinde Zülkifl (as) ile ilgili herhangi bir malumat bulamadık.

2.4.19. İlyâs (as)

Kur'an-ı Kerimde İlyâs ismi iki defa geçmektedir.⁴⁹⁰ Bir defa da İlyâsîn şeklinde ismen zikredilmektedir.⁴⁹¹ Kur'an'ın bize haber verdiği göre İlyâs (as) Ba'l inancına sahip olan kavmiyle mücadele vermiştir. Kur'an-ı Kerim İlyâs'ın (as) kavmine: “*Yaratıcıların en güzelini, sizin ve geçmiş atalarınızın Rabbi olan Allah'ı bırakarak 'Ba'l'e mi tapıyorsunuz?'*”⁴⁹² dediğini bildirmektedir. Mukâtil, *Ba'l* isminin Yemen lehçesinde ilah demek olduğunu, bunun Şam topraklarında *Ba'le Bekke* denilen yerde bir putun adı olduğunu ve İlyâs'ın (as) -ki müfessir tam isminin İlyâs b. Fenhan olduğunu yazmıştır- bu putu kırdığını nakletmiştir.⁴⁹³

Müfessir, *İlyâsîn* kelimesiyle ilgili olarak Ferrâ'nın, Hayyan el-Kelbî'den aldığı bir bilgiye yer vermektedir. Buna göre “İlyâsîn” denildiğinde Hz. Muhammed kastedilir. ‘İlyâsîn’e selam’ olsun’ denildiği zaman Muhammed’in (as) âline selam olsun demek olur. Buna delil olarak “*Âl-i Firavn'ı en çetin azaba sokun*”⁴⁹⁴ ayetini delil getirmiştir.⁴⁹⁵

2.4.20. Elyesa' (as)

Kur'an-ı Kerim'de, “*İsmâil, Elyesa', Yûnus ve Lût'a da yol gösterdik; hepsini âlemlere üstün kıldık*”⁴⁹⁶ ve “*İsmâil'i, Elyesa'yi, Zülkifl'i de an. Hepsi de iyilerdendir*”⁴⁹⁷

---

⁴⁸⁹ Harman, “Zülkifl” Mad., *DİA*, C. XLIV, 569, TDV Yayınları, 2013.

⁴⁹⁰ el-En'âm 6/85; es-Sâffât 37/123.

⁴⁹¹ es-Sâffât 37/130.

⁴⁹² es-Sâffât 37/125.

⁴⁹³ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 106.

⁴⁹⁴ el-Mü'min 40/46.

⁴⁹⁵ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 106.

⁴⁹⁶ el-En'âm 6/86.

⁴⁹⁷ Sâd 38/48.

mealindeki iki ayette zikredilmiştir. Bunun haricinde Mukâtil, Elyesa' (as) ile ilgili herhangi bir malumata yer vermemiştir.

2.4.21. Yûnus (as)

Kur'an-ı Kerimde Cenâb-ı Hakkın ifadesiyle Yûnus (as), hidayete erdirilmiş,⁴⁹⁸ alemlere üstün kılınmış ve kendisine vahyedilmiş⁴⁹⁹ bir peygamberdir.⁵⁰⁰ Mukâtil Yûnus'un (as) Ninova halkından Metta'nın oğlu olduğunu ve İsrâîloğulları'ndan olduğunu nakletmiştir.

Ayet-i kerimede Yûnus'un (as) kıssası şöyle anlatılır:

*“Doğrusu Yûnus da gönderilen peygamberlerdendi. Hani o yüklü bir gemiye kaçmıştı. Kura çekilmişti de kaybedenlerden olmuştu. Böylece, Yûnus kendini kınayıp dururken balık onu yuttu”*⁵⁰¹ buyurmuştur. Müfessire göre bu hadise şöyle cereyan etmiştir:

Yûnus'un (as) gemiye bindiğini, başını sarmalayarak geminin bir tarafında uyuduğunu nakleden Mukâtil, Allah Teâlâ'nın onun için *“el-Lahn”* isminde bir balığı görevlendirdiğini belirtir. Gemilerinin, bir zaman sonra olduğu yerde kaldığını ve bir türlü yol alamadığını, gemidekilerin boğulmaktan korktuklarını ve birbirlerine: *“Muhakkak aramızda günahkâr bir kul vardır”* dediklerini ifade eden müfessir, ardından da geminin bir köşesine çekilmiş olan Yûnus'a (as): *“Ey Allah'ın kulu! Sen kimsin? Görmüyor musun neredeyse batıp boğulacağız?”* dediklerini aktarır. Yûnus'un (as): *“Aradığınız kişi benim, ben Yunus ibn Mettâ'yım beni denize atın!”* diyerek cevap verdiğini, onların ise: *“Ey Allah'ın Resulü! Seni denize atmaktan Allah'a sığınırız”* diye karşılık verdiğini belirten müfessir, bunun üzerine kura çektiklerini, çekilen kuraların üçünün de Yûnus'a (as) çıkması üzerine: *“Hayır! İsimlerimizi yazıp suya atalım”* dediklerini nakleder. Söyledikleri gibi yapan gemidekilerin akabinde: *“Allah'ım! Eğer takip ettiğin kişi bu ise onun adının yazılı olduğu nesne suyun altında bizim isimlerimizin yazılı olduğu nesne ise suyun üstünde*

---

⁴⁹⁸ es-Sâffât 37/148; el-Enâm 6/86.

⁴⁹⁹ en-Nisâ 4/163.

⁵⁰⁰ es-Sâffât 37/139.

⁵⁰¹ es-Sâffât 37/139-140-141-142.

kalsın” diye dua ettiklerini, Yûnus’un (as) adının yazılı olduğu nesnenin suya battığını diğerlerinin isimlerinin yazılı olduğu nesnenin ise su üzerinde kaldığını ifade eden Mukâtil, ikinci defa da: “*Allah’ım! Eğer peşinden gelinen kişi bu ise, bizim isimlerimiz batsın onun ismi su üzerinde kalsın*” şeklinde dua ettiklerini, bu sefer hepsinin isimlerinin suya battığını, Yûnus’un (as) isminin suyun üstünde kaldığını nakleder. Bunun üzerine üçüncü kez: “*Allah’ım! Eğer takip edilen kişi o ise onun ismi suya batsın, bizim isimlerimiz suyun üstünde kalsın*” diye dua ettiklerini belirten Mukâtil, Yûnus’un (as) isminin suya battığını, diğerlerinin isimleri suyun üzerinde kaldığını, bunun üzerine de onu gemiden attıklarını ifade eder.

Denize atılan Yûnus (as) ile su arasında iki karışık bir mesafe kalmışken, Allah Teâlâ’nın balığa; kulunu ona rızık için vermediğini, onunla bir işi olduğunu, karnını kulu için bir mescit yaptığını, dolayısıyla onun ne bir tel saçını ne de bedenini sıkıştırmamasını, kulunun yeme ve içmesini de engellememesini vahyettiğini ifade eden müfessir, devamla su ve rûzgârın Yûnus’a (as); yerde ve gökte bulunan her şeyin, kendisine ibadet ettiği Yüce Allah’tan kaçarak nereye gittiğini sorduklarını, Yüce Allah’a yemin ederek kendilerinin dahi ona ibadet ettiklerini ve onun kendilerini cezalandırmasından korktuklarını söylediklerini nakleder.

Mukâtil, balığın karnındaki Yûnus’un (as) Allah Teâlâ’yı zikretmeye koyulduğunu ve bu esnada Yüce Allah’a dua etmediği her şeyi hatırladığını, Allah Teâlâ’nın kalbine ilham etmesi neticesinde dua ettiğini, bu duanın denizleri ve bulutları yardığını, kendisine karşı gelip, isyan edilmemesi gerektiğini belirterek Rabbini tenzih ettiğini ve arkasından “*Senden başka ilah yoktur, Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Kuşkusuz ben zalimlerden oldum*”⁵⁰² diyerek itirafta bulunduğunu nakleder.⁵⁰³

---

⁵⁰² el-Enbiya 21/78.

⁵⁰³ Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, III, 107-108.

2.4.22. Zekeriyâ (as)

Kur'an-ı Kerim'de Zekeriyâ (as) ismi altı yerde geçmektedir.⁵⁰⁴ O, “duası kabul edilen”, “hayırlı işlere koşan”⁵⁰⁵, “namaz kılan”⁵⁰⁶, “Meryem’i himaye eden”⁵⁰⁷ bir kişi ve “Allah Teâlâ’nın kulu” olarak⁵⁰⁸ anlatılmaktadır. Meryem suresinde Zekeriyâ’nın (as) “gizli bir ses ile Cenâb-ı Haktan bir evlat istediği” haber verilir.⁵⁰⁹ Mukâtil, gizli olarak istemesinin sebebini insanların “*Şu ihtiyara bakın ihtiyarlığına bakmadan bir de çocuk istiyor*” demelerini istememesi olarak beyan etmiştir. Cenâb-ı Hakkın duasına icabet etmesi⁵¹⁰ neticesinde kendisine Yahya (as) isminde bir erkek evladı müjdelenmiştir. Müfessir Allah Teâlâ’nın *Yahya* ismini vermesinin sebebini onu oldukça yaşlı⁵¹¹ bir koca ve kısır bir kadından hayat vermiş olması olarak belirtmiştir.⁵¹²

2.4.23. Yahyâ (as)

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yahyâ’nın tarihî kişiliğinden ziyade, dünyaya gelişi ve şahsiyetinden bahsedilir.⁵¹³ Zekeriyâ’nın (as) duasının kabul edilmesi neticesinde kendisine Yahyâ (as), müjdelenir.⁵¹⁴ Kur'an-ı Kerim'de bu ismin daha önce hiç

---

⁵⁰⁴ Âl-i İmrân 3/37, 38; el-En’âm 6/85; Meryem 19/2, 7; el-Enbiyâ 21/89.

⁵⁰⁵ el-Enbiyâ 21/90.

⁵⁰⁶ Âl-i İmrân 3/39.

⁵⁰⁷ Âl-i İmrân 3/37.

⁵⁰⁸ Meryem 19/2.

⁵⁰⁹ Meryem 19/3.

⁵¹⁰ el-Enbiyâ 21/90.

⁵¹¹ Mukâtil, Yahya (as) dünyaya geldiğinde Zekeriyâ’nın (as) 75 yaşında olduğunu ve ihtiyarlıktan neredeyse kemiğinin üzerindeki derisinin bile kurduğunu bildirmektedir. (Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 307).

⁵¹² A.g.e., II, 307.

⁵¹³ Murat Kaya, “Kur'an-ı Kerim'de Bir Gençlik Modeli Olarak Hz. Yahyâ (a.s)”, <http://www.kuranvesunnetiyolunda.com/?p=15617>, [28.06.2018].

⁵¹⁴ Âl-i İmrân 3/39; Meryem 19/7.

kimseye verilmediği bildirilir.⁵¹⁵ Yahyâ (as) büyüdüğünde kendisine, “*Ey Yahyâ! Kitaba sım sıkı sarıl*”⁵¹⁶ diye öğüt verilip, nübüvvetle vazifelendirildiği belirtilmektedir. Kur’an’da ayrıca o daha “sabi iken hikmet, kalp yumuşaklığı ve ruh temizliği ihsan edildiği”⁵¹⁷, onun “Allah’tan sakınan”, “annesine ve babasına karşı iyi davranan” bir kişi olduğu belirtilmektedir.⁵¹⁸

Yahyâ’nın müjdelendiği Âl-i İmrân suresi 39. ayette “*Allah sana kendisinden bir kelimeyi doğrulayıcı olarak Yahyâ’yı müjdeliyor*” denilmektedir. Mukâtil, bu ayette “kelime” ile kastedilenin İsâ (as) olduğunu ve Yahyâ’nın (as) onu doğrulamasını şöyle anlatır:

İsâ’yı (as) ilk olarak henüz üç yaşındayken Yahyâ’nın tasdik ettiğini ifade eden Mukâtil, ilk sözünü ise altı aylıkken söylediğini aktarır. Üç yaşında olan Yahyâ (as), İsâ’nın (as) Allah Teâlâ’dan bir kelime olduğuna tanıklık edince, İsrâîloğullarının hayrete düştüğünü, Zekeriyâ’nın (as), onun bu tanıklığını işitince kalkıp henüz kundakta olan İsâ’yı (as) bağrına bastığını nakleder. Mukâtil, teyze oğulları olan Yahyâ’nın (as) İsâ’dan (as) üç yaş büyük olduğunu ifade etmektedir.⁵¹⁹

2.4.24. İsâ (as)

Kur’an-ı Kerîm’de İsâ’nın (as) ismi doksan üç yerde geçmektedir. Bazı ayetlerle ismi, bazı ayetlerde ise sıfatı zikredilmiştir. Âl-i İmrân, Mâide ve Meryem surelerinde; “doğumunun müjdenmesi”, “dünyaya gelişi”, “tebliği”, “mucizeleri”, “dünyevî hayatının sonu” ve “Allah Teâlâ katına yükseltilişiyle” ilgili olarak malumat verilmektedir. Kur’an’da “*Mesîh*” kelimesi ya tek başına⁵²⁰ veya “*Mesîh İbn*

---

⁵¹⁵ Meryem 19/7.

⁵¹⁶ Meryem 19/12.

⁵¹⁷ Meryem 19/13.

⁵¹⁸ Meryem 19/14.

⁵¹⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, I, 168.

⁵²⁰ en-Nisâ 4/172; el-Mâide 5/72; et-Tevbe 9/30.

*Meryem*⁵²¹ ya da “*Mesîh Îsâ İbn Meryem*”⁵²² şeklinde geçmektedir. Kur’an’daki “*Mesîh*” kelimesinin anlamıyla, Hristiyanların bu kelime ile kastettikleri mana aynı değildir. Zira Allah Teâlâ Hristiyanların Îsâ’ya (as) yüklemiş oldukları uluhiyet iddialarını reddetmiş, onun da “Yüce Allah’a ibadetle yükümlü bir kul” olduğunu bildirmiştir.⁵²³ Hz. Îsâ’ya verilen diğer isim ve vasıflar şunlardır: “Müeyyed”⁵²⁴, “rûhullah”⁵²⁵, “kelime”⁵²⁶, “vecîh”⁵²⁷, “sâlih”⁵²⁸, “resûl”⁵²⁹, “mübeşşir”⁵³⁰,

---

⁵²¹ el-Mâide 5/17, 72, 75; et-Tevbe 9/31.

⁵²² Âl-i İmrân 3/45; en-Nisâ 4/157, 171.

⁵²³ et-Tevbe 9/30-31.

⁵²⁴ el-Bakara 2/87.

⁵²⁵ en-Nisâ 4/171.

⁵²⁶ Âl-i İmrân 3/39.

⁵²⁷ Âl-i İmrân 3/45.

⁵²⁸ Âl-i İmrân 3/46.

⁵²⁹ Âl-i İmrân 3/49.

⁵³⁰ es-Saf 61/6.

“münebbi”⁵³¹, “musaddık”⁵³², “âyet”⁵³³, “merfû”⁵³⁴, “temizlenmiş”⁵³⁵, “göz aydınlığı”⁵³⁶, “abd”⁵³⁷, “nebi”⁵³⁸, “mübârek”⁵³⁹, “rahmet.”⁵⁴⁰

2.4.24.1. Annesi Hz. Meryem

Kur’an-ı Kerim’de annesi, Meryem’e hamileyken karnındaki Rabbine adadığı şu ayet-i kerime ile beyan edilmiştir:

“Bir zamanlar İmrân’ın karısı şöyle demişti: ‘Rabbim! Karnımdakini muharrar olarak sana nezrettim, benden kabul buyur’”

“Muharrar” kelimesinin dünyalık için değil sadece ahiret için çalışan, evlenmeyen ve mabette durarak Yüce Allah’a ibadetle meşgul olan kimse, olduğunu söyleyen müfessir, o dönemde sadece erkeklerin muharrar olmasından dolayı kocasının “*ya karnındaki kız olursa*” dediğini buna mukabil Hanne’nin üzülmeye şöyle dua ettiğini nakleder:

“...kuşkusuz sensin her şeyi işiten, her şeyi bilen”⁵⁴¹

Mukâtil, Hz. Meryem’in babasının isminin “İmran b. Mâsân” annesinin ise “Hanne bt. Fâkûz” olduğu bilgisini verir. İmran’ın babası Mâsân’ın, Dâvûd’un (as) neslinden gelen İsrâîloğulları krallarından biri olduğunu nakleder.

---

⁵³¹ Âl-i İmrân 3/49.

⁵³² Âl-i İmrân 3/50.

⁵³³ el-Mü’minûn 23/50; Meryem 19/21.

⁵³⁴ en-Nisâ 4/158.

⁵³⁵ Âl-i İmrân 3/55.

⁵³⁶ Meryem 19/26.

⁵³⁷ Meryem 19/30.

⁵³⁸ Meryem 19/30.

⁵³⁹ Meryem 19/31.

⁵⁴⁰ Meryem 19/21

⁵⁴¹ Âl-i İmrân 3/35.

“Derken onu doğurdu. ‘Rabbim!’ dedi, ‘Ben onu kız doğurdum’ -halbuki Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilir. Erkek ise kız gibi değildir-...”

Daha sonra Hanne sözlerine şöyle devam etti:

“...ve onun adını Meryem koydum onu ve zürriyetini (yani İsa’yı) şeytandan Sana sığındırırım”

Cenâb-ı Hakk’ın duasını kabul buyurduğunu bundan dolayı da şeytanın Meryem’e ve onun zürriyeti olan İsa’ya (as) yaklaşmadığını bildiren müfessir, Hanne’nin kız çocuğunun muharrer bir adak olarak kabul edilemeyeceğinden korktuğu için onu Beytü’l-Makdis’te Tevrat okuyucularının ders yaptıkları mihrabın yakınına bıraktığını ifade eder. Orada bulunanların Meryem’in bakımını üstlenmek için aralarında kura çekerler.⁵⁴² Meryem’in bakımını üstlenmek için yarışmalarının sebebini önderlerinin ve efendilerinin kızı olmasına bağlayan Mukâtil, kendilerinin de Hârûn (as) soyundan gelen Yahudi âlimler olduğunu bildirmektedir. Müfessir bu âlimlerin başı olan Zekeriya’nın (as) Meryem’in annesi olan Hanne’nin, karısının kız kardeşi olması sebebiyle *“Onu ben alacağım, aramızda buna en layık olan benim”* dediğini aktarmaktadır. Diğerleri ise *“Ya bunlar arasında buna senden daha layık kimse varsa ne olacak? Onun bakımını kimin üstleneceğini tespit etmek için kura çekelim kurada kim çıkarsa onun bakımı ona ait olsun”* dediklerini aktarmaktadır. Âyeti kerimede de ifade edildiği üzere Meryem’in bakımını kurayı kazanan Zekeriya (as) alır.⁵⁴³

Zekeriyyâ’nın, Meryem’i emzirmesi için bir sütanne tuttuğunu, Beytü’l-Makdis’de ona ait -sadece merdivenlerle çıkılabilen- bir mihrap yaptığını ve kapısını da -kimseye güvenmediği için- tam ortadan açtığını aktaran müfessir, Meryem’in üzerine her defasında kapıyı kilitlediğini, anahtarları da yanına aldığını, yiyecek ve ihtiyaçlarını da kendisinin gördüğünü ifade etmektedir. Mukâtil, Meryem hayız gördüğü vakit Zekeriyyâ’nın (as) onu kendi evine götürdüğünü böylece onun kız kardeşi İmran’ın bir diğer kızı Eyli Sefâ’nın yanında kaldığını, hayızdan temizlendikten sonra onu tekrar Beytü’l-Makdis’teki hususi yerine götürdüğünü nakletmektedir. Kışın Meryem’in yanında Cebrâil’in semadan getirdiği yaz meyvesi olan üzümleri gören

---

⁵⁴² Âl-i İmrân 3/44.

⁵⁴³ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 166.

Zekeriyyâ'da (as) çocuk sahibi olma arzusu belirlediğini ifade eden Mukâtil, Zekeriyyâ'nın, “*Meryem'e mevsimi olmayan bir meyveyi göndermeye gücü yeten Allah, karımın kısırlığını gidererek bana bir evlat ihsan etmeye de kâdirdir*” dediğini nakleder.⁵⁴⁴

Meryem suresi 16. ayet-i kerimede yüce Rabbimiz:

“*Kitap'ta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti*” buyurmaktadır. Mukâtil kış mevsimi olduğundan dolayı doğu tarafında bir yere çekildiğini, bir sonraki ayette zikredilen “*onlarla kendisi arasında bir hicâb edindi*”⁵⁴⁵ ibaresindeki “hicâb” kelimesinin “dağ” manasında kullanıldığını ve kastedilen bu dağın, Kâf dağının⁵⁴⁶ berisinde bulunan bir yıllık mesafe uzaklıkta olan ve güneşin arkasında battığı dağ olduğunu söylemiştir.⁵⁴⁷

---

⁵⁴⁴ A.g.e., I, 167.

⁵⁴⁵ Meryem 19/17.

⁵⁴⁶ Mukâtil, Kâf'ın yeşil bir zümrüitten dünyanın etrafını kuşatan bir dağ olduğunu, göğün ondan dolayı yeşil olduğunu, mahlukat arasında da ona benzer bir şey olmadığını ifade etmektedir. Müfessirin bu dağ ile ilgili şöyle bir malumat verir: “*Bu dağ, dağların tümünün ötesinde olup, bütün dağların kökü ondan çıkar, ona dayanır. Allah Teâlâ yerde bir zelzele olmasını murad ettiğinde, yanında bulunan meleğe dağdan bir kökü hareket ettirmesini vahyeder. Bunun üzerine arzın dilediği bölümü hareket eder. Yaratılan ilk dağ odur. Ondan sonra Safa'nın altında bulunan Ebû Kubeys dağı yaratılmıştır. Kaf dağından bir yıllık süre beride el-Hicâb diye bilinen ve güneşin kendisinde battığı bir dağ vardır.*” Mukâtil, “*Nihayet o el-Hicab'ın gerisine saklanınca*” ayet-i kerimesinde geçen dağın bu dağ olduğunu nakletmektedir. Yine müfessirin ifade ettiğine göre “*el-Hicab'ın gerisinde olan Kâf dağının insan gibi bir yüzü ve Yüce Allah'a karşı haşyet bakımından meleklerin kalpleri gibi bir kalbi vardır. O, güneşin arkasında battığı el-Hicab denilen dağında arkasındadır. El-Hicab, Kâf dağından bir yıllık süre daha geridedir. İki dağın arası karanlıktır. Güneş el-Hicab'ın arkasından ve Kaf dağının dibinden batar.*” (Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 267).

⁵⁴⁷ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 309.

Daha sonra “*ruhumuz*” olarak nitelendirdiği Cebrâil’i (as) beşer suretinde gönderen Cenâb-ı Hak⁵⁴⁸, Meryem’e bir erkek çocuğu bağışlandığını bildirir.⁵⁴⁹ Derken Hz. Meryem hamile kalır.⁵⁵⁰

O sırada Meryem’in 13 yaşında olduğunu aktaran Mukâtil, Haz. Meryem’in 33 sene Îsâ (as) ile birlikte, 6 senede Îsâ’nın (as) refedilmesinden sonra yaşadığını ve 52 yaşında vefat ettiğini bildirmektedir. Müfessir Meryem’in Îsâ’ya (as) bir anda hamile kaldığını, ona bir anda sûret verildiğini ve aynı gün güneşin zevale erdiği vakitte ona süt emzirdiğini nakleder. Ayrıca Mukâtil Hz. Meryem’in Îsâ’ya (as) hamile kalmadan önce iki defa hayız görmüş olduğunu aktarır.⁵⁵¹

Doğum sancısıyla bir hurma kütüğüne yaslanan Hz. Meryem, doğuracağı çocuğun babasız olmasından dolayı karşılaşacağı muameleden, ve duyacağı utançtan ötürü⁵⁵² “*ah keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!*” diyerek sıkıntısını ifade etmiştir.⁵⁵³ Bunun üzerine yüksekçe bir tepede oturan Meryem’e yerin altından seslenilerek üzülmemesi, Rabbinin yerin altından bir su arkı var ettiği,⁵⁵⁴ bu sudan içmesi, yaslandığı hurma ağacının dalını sallaması⁵⁵⁵ ve dökülen hurmalardan yemesi ve suyu içmesi emredilmiştir.⁵⁵⁶

Mukâtil, kurulmuş olan hurma ağacının, gözünün önünde yeşerdiğini, hemen taze hurma yüklendiğini ve ardından da hurmaların olgunlaştığını nakleder. Allah Teâlâ’nın Meryem’in altından akan su arkını Ürdün’den getirdiğini ifade eden müfessir, bu nehrin Cibrîl (as) ile arasından geçtiğini aktarmıştır. Cenâb-ı Hakkın

---

⁵⁴⁸ Meryem 19/17.

⁵⁴⁹ Meryem 19/19.

⁵⁵⁰ Meryem 19/22.

⁵⁵¹ Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, II, 310.

⁵⁵² *A.g.e.*, II, 310.

⁵⁵³ Meryem 19/23.

⁵⁵⁴ Meryem 19/24.

⁵⁵⁵ Meryem 19/25.

⁵⁵⁶ Meryem 19/26.

bütün bu olanları Meryem'in gözü önünde cereyan ettirme sebebini ise onun İsbâ'nın (as) durumuna iman etmesi ve şaşırması için olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵⁷

2.4.24.2. Doğumu ve Beşikte Konuşması

Kucağında bebekle kavmine giden Hz. Meryem'e "bize çok kötü bir işle geldin" karşılığı verilmiştir.⁵⁵⁸ Mukâtil'in naklettiğine göre kavmi ona amcasının oğlu olan Yûsuf b. Mâsân ile zina yaptığı iftirasında bulunmuştur.⁵⁵⁹ Yüce Allah Teâlâ bu iftirayı "büyük bir bühtan"⁵⁶⁰ olarak nitelemiştir. Kavmine beşikte bulunan bebeği (İsbâ aleyhisselâm) işaret eden Meryem'e "beşikteki bir sabi ile nasıl konuşalım" diyerek karşılık verirler.⁵⁶¹

Mukâtil, Meryem'in çocuğu işaret etmesi üzerine Zekeriyâ'nın (as) "Bir maruzatın varsa konuş ey çocuk" dediğini, çocuğun "Ben Allah'ın kuluym; O, bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı"⁵⁶² demesi üzerine de bağrına basarak "Şehadet ederim ki sen Allah'ın kulu ve resulüsün" dediğini ifade etmektedir.⁵⁶³

2.4.24.3. Göge Yükseltilmesi

İsrâîloğulları'ndan İsbâ'ya inanmayanların onu öldürmek istediklerini, bu sebepten dolayı bir adama gelerek İsbâ'yı gözetlemesini istediklerini nakleden Mukâtil, Allah Teâlâ'nın bu adamı -ki ismi Yahuda'dır- İsbâ'ya (as) benzetmesi neticesinde kendi arkadaşlarını asarak öldürdüklerini aktarmıştır. Müfessir yüce Allah Teâlâ'nın İsbâ'yı (as) Ramazan ayında, Kadir gecesinde, otuz üç yaşında diri olarak Beytü'l-Makdis'ten dünya semasına yükselttiğini⁵⁶⁴ ve Deccal döneminde onu öldürdükten sonra canını

---

⁵⁵⁷ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 311.

⁵⁵⁸ Meryem 19/27.

⁵⁵⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 269.

⁵⁶⁰ en-Nisâ 4/156.

⁵⁶¹ Meryem 19/29.

⁵⁶² Meryem 19/30.

⁵⁶³ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 312.

⁵⁶⁴ A.g.e., I, 269.

alacağını ifade eder.⁵⁶⁵ Mukâtil eserinde İsâ'nın (as) -göğe yükseltilmesinin ardından- "bir çift ayakkabı", "bir gömlek" ve "kuşlara attığı bir miktar çakıl taşı" bıraktığını yazmıştır.⁵⁶⁶

Mukâtil, "Doğrusu Ehl-i Kitab'tan (yani Yahudilerden) ölümünden evvel ona (yani İsâ'nın Nebi-Rasül olduğuna) iman etmeyen yoktur."⁵⁶⁷ ayet-i kerimesinde kastedilen imanın şu şekilde gerçekleşeceğini ifade etmiştir:

Ölüm anında melekler, yüzlerine ve arkalarına vurmak suretiyle Yahudilere "Ey Allah'ın düşmanı! Tekzip ettiğiniz İsâ Mesih, Allah'ın kulu ve hak bir Resuldür" der. Onların da İsâ'ya (as) iman edeceklerini fakat bu imanın kendilerine bir fayda sağlamayacağını belirten Mukâtil, İsâ (as) nüzul edeceği zaman hayatta olan Yahudilerin ona iman edeceklerini ifade etmiştir. İsâ'nın (as) saçları yağlı, kırmızı bir elbiseyle, 'Efik' adı verilen bir tepe üzerine ineceğini ifade eden müfessir, yanında kendisiyle Deccal'i öldüreceği "harbe" denilen kısa bir mızrak olduğu halde ineceğini nakletmektedir.⁵⁶⁸

2.4.24.4. Mâide (Sofra)

"Havâriiler 'Ey Meryem oğlu İsâ! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?' diye sormuşlardı. O da 'Eğer iman etmiş kimseler iseniz Allah'a saygılı olun' dedi'. Onlar 'İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz güvenle dolsun, bize doğru söylediğini bilelim ve buna tanık olalım' dediler"⁵⁶⁹

Mukâtil, indirilen bu sofranın üzerinde "taze balık", "yufka", "ekmek" ve "hurma" bulunduğu halde gökyüzünden indiğini ifade etmektedir. Müfessirin de "naklettiklerine göre" diyerek aktardığı hadise şöyle cereyan etmiştir:

Bahçede oturdukları bir sırada İsâ'nın (as) arkadaşlarına, "Sizden herhangi birinizin yanında bir şey var mı?" diye sorduğunu nakleden Mukâtil, Şemun'un, iki küçük balık

---

⁵⁶⁵ A.g.e., I, 172.

⁵⁶⁶ A.g.e., I, 269.

⁵⁶⁷ en-Nisâ 4/159.

⁵⁶⁸ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 270.

⁵⁶⁹ el-Mâide 5/112.

ile beş ekmek getirdiğini, bir diğèrinin de bir miktar yağda kavrulmuş un (Sevik) getirdiğini aktarır. İsâ'nın (as), balıkları ve ekmekleri küçük parçalara ayırdıktan sonra sevîki de ortaya koyduğunu, sonra abdest alıp iki rekât namaz kıldığını ve Rabbine dua ettiğini ifade eden Mukâtil, Allah Teâlâ'nın havarilere bir uyku ilkâ ettiğini, uykudan kalktıklarında yiyeceklerinin diz kapakları seviyesine kadar çoğaldığını gördüklerini aktarmaktadır. İsâ'nın (as) beraberindeki 5000 kişiye halka şeklinde oturmalarını, Allah Teâlâ'nın adını anarak yemelerini, fakat bir şey ayırmamalarını söylediğini, onların da doyuncaya kadar yediklerini fakat arda kalanları kaldırarak ayırdıklarını nakleder. Ayırdıkları yiyeceklerin yirmi dört zembili bulunduğunu ifade eden Mukâtil, o vakit İsâ'ya (as) iman edip tasdik ettiklerini daha sonra yanlarında ayırdıkları yiyecekler olduğu halde İsrailoğulları'ndan olan Yahudilerin yanlarına döndüklerini nihayet İslam'dan döndüklerini ve Allah'a küfrettiklerini aktarır. Maide'nin pazar günü cereyan ettiğini bildiren müfessir bu hadiseyi daha sonra inkâr ettikleri için Allah'ın onları uykuda oldukları bir sırada domuzlara dönüştürdüğünü, aralarında çocuk ve kadın olmadığını aktarır.⁵⁷⁰

2.4.24.5. İsâ'ya (as) ve Hz. Meryem'e Verilen Nimetler

Cenâb-ı Hak İsâ (as) ve annesine nimetler verdiğini şu ayet-i kerime ile ifade buyurmuştur:

“İşte o zaman Allah şöyle diyecek: ‘Ey Meryem oğlu İsâ! Sana ve annene lutfettiğim nimetleri hatırla! Seni Rûhu'l-Kudüs'le (Cebrâil) desteklemiştim de hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşuyordun. Sana yazmayı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan kuş biçiminde bir şey yapıp ona üflüyordun ve benim iznimle derhal kuş oluyordu. Benim iznimle körü ve cüzzamlıyı iyileştiriyordun. Yine benim iznimle ölüleri diriltiyordun. Onlara açık kanıtlar getirdiğin zaman buna karşı içlerinden inkâr edenler ‘Bu düpedüz bir büyü!’ dediklerinde İsrâilöğulları'nın sana zarar vermelerini önlemiştim”⁵⁷¹

---

⁵⁷⁰ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 331-332.

⁵⁷¹ el-Mâide 5/110.

Mukâtil, ayette ifade edilen “kuş şeklinde bir şey” ibaresinde kastedilenin “tüysüz bir et parçası olduğu halde uçan bir varlık”⁵⁷² olan yarasa olduğunu, kabrinden diri olarak çıkarttığı kişinin ise Nûh’un (as) oğlu Sam olduğunu ve insanlarla konuştuğundan sonra tekrar öldüğünü nakleder.⁵⁷³

Ayrıca müfessir Hz. Meryem’e verilen nimetlerin, onun seçilip günahlardan arındırılması, âlemlerin kadınlarından üstün kılınması ve Hz. Muhammed’e cennette eş kılınacak olması şeklinde ifade etmiştir.⁵⁷⁴

2.4.24.6. Antakya Halkı ve Gönderilen Elçiler

“Onlara mâlûm şehir halkını örnek göster. Oraya elçiler gelmişti. Hani biz onlara iki elçi göndermiştik de onları yalancı saymışlardı. Biz de onlara üçüncü bir elçi ile destek vermiştik. Onlar, ‘Şüphesiz biz size gönderilmiş elçileriz’ dediler”⁵⁷⁵

Ayet-i kerimede zikredilen iki elçinin isimlerinin *Tuman* ve *Yûnus* olduğunu nakleden Mukâtil, onlara destek olarak gönderilen üçüncüsü elçinin, İsâ’nın (as) vasisi olan, hükümdarın kızını diriltme hususunda verdiği sözü yerine getirmiş olan Şem’un olduğunu aktarır ki bu hadise Mukâtil’in kaleme aldığı şekliyle şöyle cereyan etmiştir:

Şem’un, kasabanın hükümdarına “*Ben şahitlik ederim ki her ikisini de semada bulunan Rabbin resul olarak göndermiştir*” dedi. Hükümdarın “*Bana bu söylediklerinin doğru olduğuna dair bir alamet göster*” demesi üzerine Şem’un’un “*Rabbim bana kızını senin için diriltmemi emretti*” dediğini nakleden müfessir, bunun üzerine kızın mezarına gittiklerini Şem’un’un ayağı ile kabre vurduğunu ve “*Semada bulunan ve bizi bu kasaba halkına gönderen ilahımızın izniyle kalk ve bizim lehimize babana karşı şahitlik et*” dediğini aktarır. Mukâtil kızın kabrinden çıktığını ve herkesin onu tanıdıklarını nakleder. Kız kasaba halkına: “*Ey kasaba halkı! Bu resullere iman edin. Ben şahadet ederim ki bunlar size resul olarak gönderilmiştir. Eğer İslam’a girerseniz Rabbiniz size mağfiret buyurur. Kabul etmeyecek olursanız Allah Teâlâ sizden intikam*

---

⁵⁷² Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, I, 170.

⁵⁷³ A.g.e., I, 330.

⁵⁷⁴ A.g.e., I, 331.

⁵⁷⁵ Yâsin 36/13-14.

alır” der. Mukâtil daha sonra kızın Şem’un’a dönüp “*Beni yerime iade et. Bunlar size asla iman etmeyeceklerdir*” dediğini, Şem’un’un da kızın mezarından almış olduğu bir avuç toprağı başının üzerine bıraktığını ve “*Yerine dön!*” dediğini nakleder. Müfessir o kavmin içinden İsrâîloğulları’ndan bir müşrik olan “Habib b. Ebriyâ (Habîbu’n-Neccâr)” dışında kimsenin iman etmediğini, Habîb’in ise resullerin gelişini haber alınca işini bırakarak koşarak geldiğini⁵⁷⁶ ve iman ettiğini⁵⁷⁷ ifade eder.⁵⁷⁸

Mukâtil, Habîb’in mağaralarda ibadet eden kör bir marangoz olduğunu ve kavminin onu, hükümdarlarının emriyle -bağırsakları dübüründen çıkıncaya kadar- ezerek öldürdüklerini, son nefesinde bile kavmini düşünerek “*Keşke kavmim bilseydi; Rabbimin bana mağfiret ettiğini ve beni ikram olunanlardan kıldığını*”⁵⁷⁹ dediğini nakletmektedir. Müfessirin daha sonra onu ve öldürdükleri üç elçiyi “er-Ress” denilen bir kuyuya attıklarını, Kur’an-ı Kerim’de ifade edilen “Ress ashabı”⁵⁸⁰ elçileri ve Habîb’i kuyuya atanlar olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸¹

2.4.25. Üzeyir (as)

Kur’an-ı Kerim’de sadece “*Yahudiler, ‘Üzeyir Allah’ın oğludur’ dediler*”⁵⁸² ayetiyle bir yerde zikredilen Üzeyir’in (as) kimliği tartışmalıdır. Bazı müfessirler Bakara suresinin 259. ayet-i kerimesinde “yüzyıl uyuduğu” ifade edilen kişinin Üzeyir (as) olduğunu naklederler.⁵⁸³ Müfessir Bakara suresindeki kişinin İsrâîloğulları alimlerinden Üzeyr b. Şerhiyâ olduğunu ifade eder. Tevbe suresindeki ayet-i kerimeyi izah ederken de Yahudilerin Mûsâ’dan (as) sonra gelen peygamberlerini katlettiklerini, bundan dolayı Allah Teâlâ’nın aralarından Tevrat’ı kaldırdığını ve

---

⁵⁷⁶ Yâsin 36/20.

⁵⁷⁷ Yâsin 36/25.

⁵⁷⁸ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, III, 83.

⁵⁷⁹ Yâsin 36/26-27.

⁵⁸⁰ el-Furkân 25/38; Kâf 50/12.

⁵⁸¹ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, III, 84-85.

⁵⁸² et-Tevbe 9/30.

⁵⁸³ Baki Adam, “Üzeyir” Mad., *DİA*, C. XLII, S. 401, TDV Yayınları, 2012.

kalplerinden de sildiğini aktaran Mukâtil, bu yüzden Üzeyir'in yeryüzünde dolaşmaya başladığını ve Cebrâîl'in (as) ona gelerek nereye gittiğini sorduğunu nakleder. Devamla Üzeyir'in (as) “*İlim öğrenmeye*” dediğini, bunun neticesinde de Cebrâîl'in (as) de kendisine Tevrat'ı öğrettiğini ifade eden müfessir, Yahudilerin “*Şayet Üzeyir Allah'ın oğlu olmasaydı bu ilmi bilemezdi*” dediklerini nakletmektedir.⁵⁸⁴ Mukâtil, Bakara suresinde anlatılan kişinin isminin “Üzeyir” olduğunu zikretmişse de bu kişinin Tevbe suresinde ismen zikredilen “Üzeyir” ile aynı kişi olup olmadığından bahsetmemiştir.

Bakara suresindeki “*Baksana duvarları, çatıları üstüne çökmüş bir kasabaya uğrayan kimseye! 'Bunu ölümünün ardından Allah nasıl diriltecek' dedi.*”⁵⁸⁵ Ayet-i kerimesinde anlatılan hadiseyi Mukâtil şu şekilde aktarmıştır:

Buhtu'n-Nassar'ın, -aralarında, İsrailoğulları alimlerinden Üzeyir b. Şerhiyâ'nın da bulunduğu- Babil halkını esir aldığını belirten müfessir, Bir gün Üzeyir'in, boz bir eşek üzerinde, Dicle nehrinin kenarında, “*Vâsıt*” ile “*Medaîn*” arasında “*Sâbûr*” diye bilinen bir yerden geçtiğini, eşeğini de bir ağaca bağladıktan sonra şehri dolaşmaya çıktığını, fakat hiç kimsenin olmadığını ifade eder. Mukâtil, şehirdeki bütün ağaçların meyveye durduğunu, üzümden ve incirden biraz aldıktan sonra eşeğinin yanına döndüğünü aktarır. Daha sonra oturup meyveden yiyen üzümü sıkıp suyundan içen Üzeyir (as), artan meyveyi bir sepete, artan suyu da bir kırbaya koymuştur. Kasabanın harap olduğunu, halkının da helak olduğunu görünce, “*Bunu (yani bu kasaba ahalisini) ölümünün ardından Allah nasıl diriltecek?*” dediğini nakleden Mukâtil, Üzeyir'in (as) bu soruyu dirilişten yana bir kuşku duyduğundan değil; tıpkı “*Rabbim ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster*”⁵⁸⁶ diyen İbrâhim (as) gibi, Rabbinden ölüleri nasıl dirilttiğini göstermesini talep etmesinden dolayı sorduğunu bildirmektedir. Müfessirin anlattığına göre Allah Teâlâ da Üzeyir'e (as), o kasabayı ve halkını ölümünden sonra nasıl dirilteceğini göstermek istedi. “*Bunun üzerine Allah onu (ve eşeğini) öldürdü. Yüz yıl*

---

⁵⁸⁴ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 44.

⁵⁸⁵ el-Bakara 2/259.

⁵⁸⁶ el-Bakara 2/260.

*sonra onu diriltti*⁵⁸⁷ Mukâtil, bu hadisenin günün sonuna doğru gerçekleştiğini, Cenâb-ı Hakk'ın Üzeyir'i dirilttiğinde, meyvenin ve üzüm suyunun yanı başında bozulmamış bir şekilde durduğunu nakleder. Bunun üzerine gökten: “(Ey Üzeyir!) *Ne kadar* (yani ölü olarak ne kadar) *kaldın?*” diye seslenildiğini, Onun da “*Bir gün*” cevabını verdiğini, sonra güneşe bakarak bu sefer: “*Yahut bir günden eksik kaldım*” dediğini belirten Mukâtil, Allah Teâlâ'nın: “*Hayır yüz yıl kaldın*” buyurduğunu ve Cenâb-ı Hakk'ın ibret alması için ona durumunu haber verdiğini ve “*Yiyeceğine* (yani sepetteki meyveye) *ve içeceğine* (yani üzüm suyuna) *bak, hiç bozulmamış*” dediğini nakleder. Mukâtil hadisenin devamında Üzeyir'in şaşkınlık içerisinde eşeğinin kemiklerinin çürümüş ve dağılmış olduğu halde yiyecek ve içeceğinin bozulmadığını görünce “*Sübhânâllah! Bu nasıl olur?*” dediğini nakleder. Müfessir daha sonra semadan şöyle seslenildiğini nakleder: “*Ey çürümüş kemikler! bir araya gelin, Allah üzerinize bir ruh indirecektir*”. Semadan gelen bu emir üzerine çürümüş ve dağılmış olan kemiklerin birbirine yaklaştıklarını, kolların omuzların, dizlerin, diz kapaklarının, uylukların vb. her parçanın kendi yerlerine geçtiklerini ve baş kısmının da cesedin üst kısmına oturduğunu nakleden Mukâtil, daha sonra damarların ve sinirlerin eklendiğini, arkasından kılların ve tüylerin ilave edildiğini ve en nihayetinde burun tarafından ruhun üflendiğini ifade eder. Müfessirin belirttiğine göre eşek ayağa kalkar ve bütün bu olup bitenleri kenardan izleyen Üzeyir'in yanında anırmaya başlar. Cenâb-ı Hakk'ın bu surette helaklerinden sonra kabirdeki insanları nasıl dirilteceğini Üzeyir'e öğrettiğini ifade eden müfessir, Allah Teâlâ'nın ayet-i kerimedeki “*Yiyeceğine ve içeceğine bak hiç bozulmamış*”⁵⁸⁸ buyruğuyla bunu anlattığını ifade etmiştir. Ehlinin yanına dönen Üzeyir'in, onların vefat ettiğini, evinin satılıp yerine başka bir bina yapıldığını gördüğünü nakleden müfessir, evini geri verdiklerini, çocuklarını da araştırıp bulduğunu, onların da babalarını tanıdığını ve Yüce Allah'ın Üzeyir'e ilim verdiğini aktarmıştır.⁵⁸⁹

---

⁵⁸⁷ el-Bakara 2/259.

⁵⁸⁸ el-Bakara 2/259.

⁵⁸⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, I, 139-140.

2.4.26. Lokman (as)

Kur'an'da Lokman (as), Lokman suresinde, iki defa ismen zikredilmiştir.⁵⁹⁰ Bu surede oğluna verdiği bazı nasihatlerden bahsedilmiştir. Yüce Allah Teâlâ Lokman suresi 12. ayet-i kerimesinde “*Andolsun biz Lokman'a hikmet verdik*” buyurmaktadır. Mukâtil “*Nübüvvet olmaksızın*” notunu düşerek peygamber değil bir ilim ve anlayış manasında bir hikmet olduğunu ifade etmiştir. İddia edildiğine göre Yûnus'un (as) teyzesinin oğlu olduğunu nakleden müfessir, oğlunun -ki adı En'um'dur- ve hanımının kâfir olduklarını Müslüman oluncaya kadar onların peşlerini bırakmadığını bildirir.⁵⁹¹

Bir gün Lokman'ın oğlu babasına “*Babacığım! Kimsenin beni göremeyeceği bir yerde günah işleyecek olursam Allah Teâlâ onu nasıl bilir?*” diye sorunca Lokman (as) şu cevabı verir: “*Yaptığın iş bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa, bir kayanın içinde saklansa veya göklerde yahut yerin dibinde bulunsa yine de Allah onu açığa çıkarır. Kuşkusuz Allah her şeyi bütün gizlilikleriyle bilir, O her şeyden haberdardır*”⁵⁹²

Mukâtil, ayet-i kerimede geçen “*bir kaya içinde de olsa*” ibaresindeki kayanın yerin en altındaki kaya olduğunu, içi oyuk olan bu kayanın yeşil renkte olduğunu ve semanın renginde üç şubesi olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹³

2.4.27. Zülkarneyn (as)

Kur'an-ı Kerim'de Zülkarneyn'in (as) kıssası, Kehf suresi 83-98 ayetleri arasında anlatılmaktadır. Mukâtil, Kâf dağına ele geçiren kral olarak tanımladığı Zülkarneyn'in asıl isminin Kayser İskender olduğunu nakletmektedir. Müfessirin ifadesine göre “*Kâf*”, dünyanın etrafını kuşatan bir dağdır. Mukâtil ona “*Zülkarneyn*” (iki boynuz sahibi) denilmesinin sebebini, “*doğu ve batıda güneşin iki karn'ına (boynuzuna) ulaşmış olması*” şeklinde izah etmiştir.⁵⁹⁴

---

⁵⁹⁰ Lokmân 31/12-19.

⁵⁹¹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 20.

⁵⁹² Lokmân 31/16.

⁵⁹³ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 20.

⁵⁹⁴ A.g.e., II, 299.

Mukâtil, İbn-i Abbas'tan (r.a.) rivayetle, güneşin “*Câbelka*” denilen ve 1000 kapısı olan bir şehrin yakınında doğup battığını, şehrin kapılarından her birinin üzerinde 1000 bekçisi olduğunu ve bunların, Allah Teâlâ'nın Kur'an'da “*Güneşe karşı kendilerine hiçbir siper kalmadığımız bir kavmin üzerine doğduğunu gördü*”⁵⁹⁵ buyruğunda söz konusu ettiği kimseler olduğunu aktarmaktadır. Güneşten dolayı korku ile bağırıp çağırdıklarını nakleden müfessir devamla eğer onların bağırıp çağırmaları olmasaydı, batışı esnasında düştüğü vakit gürültüsünü herkesin duyacağını ifade etmiştir.⁵⁹⁶

Mukâtil, Ebû Zer el-Gıfârî'den merfu' olarak güneşin battığı yer ile alakalı şöyle bir hadis nakletmektedir; “*Ebû Zer el-Gıfârî dedi: Bir gün güneş battı, Nebî (as)'a sordum nereye batıyor diye, o da dedi ki: Kara balçıklı bir su kaynağından batıyor sonra arşın altında secdeye varır ve izin ister ona izin verilir ve sanki battığın yere geri dön denilir dedi.*”⁵⁹⁷ Bu rivayetdeki güneşin arşın altında secdeye varması kısmı Buhari rivayetlerinde yer almaktadır.⁵⁹⁸

“*Dediler ki: Ey Zülkarneyn! Gerçekten Ye'cûc ve Me'cûc arzda müfsitlik ediyorlar onlarla bizim aramıza bir set yapman şartıyla sana bir harç verelim mi?*”⁵⁹⁹ Müfessir bu ayet-i kerimede zikri geçen “Ye'cûc” ve “Me'cûc”ün Yasef b. Nûh'un çocuklarında iki kardeş olduklarını bildirmiştir.⁶⁰⁰ “*Artık ne ona zâhir olmaya (yani üstünden geçip onu aşmaya) ne de onu delmeye güç yetirebildiler*”⁶⁰¹ Mukâtil, bu ayet-i kerimenin izahında Ali b. Ebû Tâlib'e isnatla şu bilgiyi nakletmektedir:

Onlar o seddin arka tarafındadırlar. 1.000 erkek çocuk doğmadıkça onlardan bir erkek ölmez. Her sabah bu sette gelir ve onu delmeye uğraşırlar. Akşam olunca 'Yarın dönüp burayı açarız' der ve giderler, fakat 'inşallah' demezler.

---

⁵⁹⁵ el-Kehf 18/90.

⁵⁹⁶ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 410.

⁵⁹⁷ *A.g.e.*, III, 86.

⁵⁹⁸ Buhârî, *Bedi'l-Halk*, 59, (3199), *Tefsîru'l-Kur'an*, 65, (4802)

⁵⁹⁹ el-Kehf 18/94.

⁶⁰⁰ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 300-301.

⁶⁰¹ el-Kehf 18/97.

Nihayet aralarında Müslüman bir adam dünyaya gelir de bu sette gittikleri vakit bu Müslüman onlara 'Bismillah deyin' der. Nihayet onlar seddi bir yumurta kabuğu kadar inceltirler ve güneşin ışığını görürler. Sabah olunca tekrar sette giderler. O Müslüman onlara 'İnşallah yarın buraya döner ve onu açarız deyin' der. Sabah olunca da o Müslüman onlara 'Bismillah deyin' der. Onlar da 'Bismillah' diyerek orayı delip setten dışarıya çıkarlar. Yeryüzünü dolaşır Fırat'ın suyunu içip tüketirler. Sonuncuları gelerek, 'bir zamanlar burada bir su vardı' der. Ağaçlar dâhil rastladıkları her şeyi yiyip tüketirler.⁶⁰²

Yine Hz. Ali'nin, Türklerin Ye'cûc ve Me'cûc'den çıkmış bir asker güruhu olduğunu, bunların insanlara baskın düzenlediklerini, Zülkarneyn'in seddi onların önünde bulunduğu için orada kalmış olduklarını söylediğini naklettikten sonra, Türk adının verilmesinin de settin arkasına terk edilmesinden dolayı olduğunu ifade etmektedir.⁶⁰³ Mukâtil, settin arkasında bulunan bu toplum settin dışına çıktıklarında, Şam ahalisinin üçte birinin kaçacağını, üçte birinin onlarla savaşaacağını üçte birinin de onlara teslim olacağını bildirmektedir.⁶⁰⁴

2.4.28. Muhammed (as)

Âlemlere rahmet olarak gönderilen⁶⁰⁵ enbiyanın sonuncusu Hz. Muhammed (sav) ve hayatı Kur'an'da oldukça önemli bir yer oluşturmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber 171 defa "resul" kelimesi ile, 39 defa "nebi" kelimesi ile tekrarlanmaktadır. 25 ayette ise "irsal" vezninden türeyen fiillerle ona "risâlet" görevi nispet edilmektedir. Bununla beraber 13 ayette "yâ eyyühe'n-nebî", 2 defa da "yâ eyyühe'r-resûl" ifadesiyle hitap olunmaktadır.⁶⁰⁶ "Muhammed" ismi Kur'an-ı

---

⁶⁰² Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 301-302.

⁶⁰³ A.g.e., II, 348.

⁶⁰⁴ A.g.e., II, 302.

⁶⁰⁵ el-Enbiya 21/107.

⁶⁰⁶ Bekir Topaloğlu, "Hz. Muhammed" Mad., *DİA*, C. XXX S. 439, TDV Yayınları, 2005.

Kerim’de 4 defa yer alırken, bunların ikisinde “resûlullah” ifadesi geçmektedir.⁶⁰⁷ Bu ifadelerin birinde resul olduğu⁶⁰⁸, diğerinde ise dünya ve ahiret saadetine nail olmak için Muhammed’e (sav) indirilene iman etmenin şart koşulmasından bahsetmektedir.⁶⁰⁹ Başka bir ayette ise Hz. İsa’nın kendisinden sonra gelecek peygamberi müjdelerken isminin “Ahmed” olacağını söylediğinden bahsetmektedir.⁶¹⁰

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Muhammed’in bir beşer olduğundan⁶¹¹, yetimliğinden⁶¹² ve fakirliğinden⁶¹³ bahsedilir. Kendisine vahiy gönderildiği⁶¹⁴ ve peygamber olarak vazifelendirildiği bildirilir.⁶¹⁵ O peygamberlik silsilesinin son halkasıdır.⁶¹⁶ Ona iman ve itaat edilmesi⁶¹⁷ emredilir. İnsanlık için örnek şahsiyet olduğu, onda uyulması gereken çok güzel ölçüler bulunduğu bildirilir.⁶¹⁸

Mukâtil, Peygamber Efendimiz’in (sav) nübüvvet döneminde yaşanmış hadiseleri aktarırken de İsrâilî rivayetlere yer verdiği görülür. Hz. Peygambere nübüvvet verildiğinde İblisin: “*Tihame topraklarında ortaya çıkan bu nebinin hakkından kim gelir?*” diye sorduğunu peygamberlerle uğraşmakla görevli olan *el-Ebyaz* adındaki şeytanın da: “*Onun hakkından ben gelirim*” dediğini nakleden Mukâtil, Safa’daki

---

⁶⁰⁷ el-Ahzâb 33/40; el-Feth 48/29.

⁶⁰⁸ Âl-i İmrân 3/144.

⁶⁰⁹ Muhammed 47/2.

⁶¹⁰ es-Saff 61/6.

⁶¹¹ el-İsrâ 17/93; el-Kehf 18/110.

⁶¹² ed-Duhâ 93/6.

⁶¹³ ed-Duhâ 93/8.

⁶¹⁴ en-Nisâ 4/163; Yûsuf 12/3; er-Râd 13/30; en-Nahl 16/123; el-İsrâ 17/73; Fâtır 35/31; Şûrâ 42/7-13-52.

⁶¹⁵ Âl-i İmrân 3/144; el-A’râf 7/158; et-Tevbe 9/128; el-Ahzâb 33/40; el-Feth 48/29

⁶¹⁶ el-Ahzâb 33/40.

⁶¹⁷ Âl-i İmrân 3/32; en-Nisâ 4/59; el-Enfâl 8/20; en-Nûr 24/54; Muhammed 47/33.

⁶¹⁸ el-Ahzâb 33/21.

evinde olan peygamberimizin yanına Cibrîl (as) kılığında giderek vahiy vermek istediğini, fakat Cebrâil'in (as) inerek onunla peygamberimizin arasına girdiğini ve şeytanı eliyle hafifçe ittiğini nakleder. Müfessirin göre el-Ebyaz denilen o şeytanın, korkusundan Mekke'den gidip Hind'in en uzak yerine düştüğünü aktarır.⁶¹⁹

2.4.28.1. İsrâ Hadisesi

İsrâ suresinin ilk ayet-i kerimesinde Cenâb-ı Hak “*Bir gece, kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir*” buyurmaktadır.

Hz. Peygamber'e beş vakit namazın bu gecede farz kılındığı gibi yine ona biri süttün biri baldan biri de şaraptan olmak üzere üç nehrin de bu gecede arz edildiğini ifade eden Mukâtil, Hz. Peygamberin (as) şaraptan içmediğini, Cebrâil'in (as) de “*Allah onu ümmetine haram kılmıştır*” dediğini nakletmektedir. Resulullah'ın (sav) Mekke'den yürütüldüğü gecenin sabahında Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî'ye: “*Bu gece hayret edilecek bir şeyler gördüm*” dediğini, Ümmü Hânî'nin: “*Anam babam sana feda olsun ne gördün?*” diye sorduğunu ifade eden müfessir, Peygamber Efendimizim başından geçen hadiseyi şu şekilde naklettiğini bildirmiştir: “*Bulduğum yerde yatsı namazı ile sabah namazını kıldım. Aradaki zaman zarfında ise Beytü'l-Makdis'te namaz kıldım.*” Ümmü Hânî: “*Bunu nasıl yaptın?*” diye sordu. Rasul-u Ekrem (sav):

Yatağıma yatmış fakat henüz uyumamıştım ki Cibril gelerek elimden tuttu ve beni kapıdan dışarıya çıkardı. Mikail de kapıdaydı beraberinde eşekten yüksek katırdan alçak yüzü insan yüzüne yanağı at yanağına yelesi at yelesine benzeyen ablak, hızlı, iki kanatlı, hilkatı değişik, kuyruğu inek kuyruğunu, toynakları inek toynaklarını andıran, adımını gözünün gördüğü en son noktaya atan bir binek vardı. Süleyman b. Dâvûd (as) bunun üzerinde bir aylık mesafeyi sabah vaktinde giderdi. Cebrâil ve Mikail beni o binaya bindirdiler ve beni kısa zamanda Beytü'l-Makdis'e götürdüler sonra bana nebiler gösterildi. Onlara namaz kıldırıldım. Şunları-şunları gördüm...

---

⁶¹⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 456.

Peygamberimiz (as) kalkıp çıkmak isteyince Ümmü Hânî'nin onun ridasını tutarak nereye gitmek istediğini sorması üzerine Peygamber Efendimizin: “*Kureyş'in yanına çıkacağım ve onlara gördüklerimi anlatacağım*” dediğini nakleden müfessir, Ümmü Hânî'nin “*Hayır yapma! Allah'a yemin ederim ki o vakit seni yalanlayan sana karşı daha bir cesaretlenecek, seni tasdik eden de senden kuşkulandırmaya başlayacak*” dediğini bildirir. Bunun üzerine Allah Resûlü'nün “*Beni yalanlasalar da çıkacağım*” dediğini nakleden Mukâtil, Hz. Peygamberin Mescid-i Haram'a gitmek üzere yola çıktığını, Kureyş'in yaşlılarından bazılarının Hicr'de oturmakta olduklarını gördüğünü ve yanlarına varıp “*Size hayret verecek şeyler anlatayım mı?*” dediğini nakleder. Müfessirin aktarmasına göre onlar şöyle karşılık verdiler: “*Anlat! Zaten senin bütün hallerin hayret vericidir*”. Hz. Peygamber: “*Şu vadide yatsı ve sabah namazlarını kıldım. İkisi arasındaki vakitte ise Beytü'l-Makdis'te namaz kıldım. Bana nebiler gösterildi, onlara namaz kıldırıldım, bazıları ile de konuştum*” demiştir. Mukâtil, Mut'im b. Adî'nin Peygamber Efendimiz'in (as) yakasına yapışarak: “*Ben bu yalancının yakasından elimi çekmeyeceğim. Bugün asla yapmam gerekeni yapmaktan usanmayacağım. Şimdi sen bize Beytü'l-Makdis'te namaz kıldığını ve aynı gece döndüğünü söylüyorsun. Oysa biz oraya ancak canımızın yarısı tükendikten sonra kırk günde ulaşabiliyoruz. Tanıklık ederim ki sen bir yalancı bir büyücüsün*” dediğini, bu esnada oraya gelen Ebubekir'e (ra) Kureyş müşriklerinin: “*Arkadaşının ne söylediğini duydun mu? O yatsı namazını ve sabah namazını Mekke'de kıldığını, ikisi arasındaki vakitte ise Beytü'l-Makdis'te namaz kıldığını iddia ediyor*” demeleri üzerine Ebubekir'in (ra) şöyle karşılık verdiğini nakleder: “*Eğer o böyle demişse doğru söylemiştir. Ebubekir (ra) ardından Hz. Peygambere: “Anam babam sana feda olsun bana Beytü'l-Makdis'in kapısını, Beyt'in kendisini, direklerini, kayasını, bütün bunları anlat!” dediğini, Hz. Peygamberinde her şeyi anlattığını aktaran müfessir Ebubekir'in (ra): “Şehadet ederim ki sen doğrusun” dediğini ve o gün kendisine “es-Sıddîk” sıfatının verildiğini bildirmektedir.*⁶²⁰

Orada bulunan Müslümanların “*Ey Allah'ın Resulü peygamberleri nasıl gördün?*” diye sormaları üzerine Peygamberimizin (as): “*İsa İbn-i Meryem'i beyaz tenli, orta boydan biraz uzun, yüzü kırmızıya yakın, geniş omuzlu, saçları dalgalı ve kızıla yakın*

---

⁶²⁰ A.g.e., II, 247.

-insanlar arasında en çok Urve b. Mu'attib es-Sekafi'ye⁶²¹ benzer- olarak gördüm. Mûsâ'yı uzun boylu, oldukça esmer, sıkı etli, düz saçlı ve çok kılı -Ezd-i Şeune adamlarına benzer- olarak gördüm. O kadar ki üst üste iki elbise dahi giyecek olsa vücudundaki kıllar görülebilir. İbrâhim'i yaratılış ve ahlak itibariyle en çok bana benzer olarak gördüm. Öncelikle o bana selam verdi. Benimle musâfahalaştı ve bana rahmet diledi. Deccal'i de iri yarı bol etli, siyah saçlı, dalgalı gür sakallı, bir gözü kör, dişleri parlak, alnının ortasında kafir yazılı olarak gördüm. Amr b. Rabî'a b. Yahyâ b. Kam'a b. Hindîf el-Huzâ'i ile el-Hâris b. Ka'b b. Amr'ı da saçları kulaklarına kadar varmış, cehennem ateşinde bağırsaklarını sürüklüyor vaziyette gördüm” dediğini nakleden Mukâtil, o ikisinin neden cehennemde olduklarını sormaları üzerine Peygamberimizin: “Çünkü o ikisi Sâibe'yi ilk serbest bırakanlar⁶²² Bâhire'yi⁶²³, Vasîle'yi⁶²⁴ ve Hâm'i⁶²⁵ ilk icat edenler; Lât ve Uzzâ'ya ilk olarak bu isimleri verip onlara ibadet edilmesini emredenler; İbrâhim'in hanîf dinini değiştirip Kâbe'nin etrafına put dikenlerdir” dediğini nakleder.⁶²⁶

---

⁶²¹ Urve b. Mu'attib es-Sekafi ismini sadece Mukâtil söylemiştir. Bu isim Urve b. Mesûd es-Sekafi'dir. (Bkz. Müslim, İmân, 271).

⁶²² Sâibe, Arapların cahiliye döneminde, hastalıklarından kurtulmak, yolculukları esnasında herhangi bir sıkıntıya uğramamak yahut herhangi bir nimete şükretmek niyetiyle ilahları için bir deve salıvermeleridir. (Muhammed Aruçi, “Sâibe” Mad., *DİA*, C. XXXV, S. 542, TDV Yayınları, 2008.)

⁶²³ Câhiliye döneminde, kadınların doğurganlıkları ile ilgili olarak dişi bir devenin kulağının yarılması ve hiçbir şekilde o deveden istifade edilmemek suretiyle salıverilmesine Bâhire denir. (İshak Yazıcı, “Bâhire” Mad., *DİA*, C. IV, S. 487, TDV Yayınları, 1991).

⁶²⁴ Câhiliye döneminde belli özellikleri sebebiyle tanrılara adanan, ancak belirli kimselerin yararlandığı koyun veya dişi deveyi yahut onların yavrusunu ifade eder. (Câsim Avcı, “Vasîle” Mad., *DİA*, C. XLII, S. 550, TDV Yayınları, 2012).

⁶²⁵ Hâmî, Arapların cahiliye döneminde İlahlarına adadıkları ve ölünceye kadar herhangi bir iş yüklemedikleri yaşlı ve erkek deveyi ifade eder. (Muhammed Eroğlu, “Hâmî” Mad., *DİA*, C. XIV, S. 457, TDV Yayınları, 1997).

⁶²⁶ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 247-248.

Müfessir ayrıca Tekvîr suresi 21. ayet-i kerimeyi tefsir ederken miraçta yaşamış olduğu bir hadiseyi şöyle nakleder: Cibrîl'in (as) Peygamber Efendimizi semadaki meleklerin yanına götürdüğünü, semadakilerin de Peygamberimizi gördükleri için sevindikleri ve tokalaştıklarını nakleden Mukâtil, cehennemin bekçisi Mâlik'i de gördüğünü fakat onunla tokalaşmadığını ve ona selam vermediğini ifade eder. Müfessir daha sonra Hz. Peygamberin (as): *"Bu kimdir?"* diye sorduğunu, Cebrâil'in (as) de; onun Malik olduğunu, cehennemin bekçisi olduğunu ve asla konuşmadığını, etrafındakilerin de cehennemin diğer bekçileri olduklarını, onlardan şefkat ve merhametin alınmış olduğunu, kendilerine asık surat ve cehennemliklere karşı gazap verilmiş olduğunu belirttikten sonra *"Eğer yaratılmış oldukları zamandan beri biriyle konuşacak olsalardı şüphesiz senin Allah Teâlâ nezdindeki değerinden dolayı seninle konuşurlardı"* dediğini nakleder. Mukâtil, Peygamberimizin (sav) Cebrâil'e: *"Ona söyle de cehennemin kapılarından birini açsın"* dediğini, onun ise cehennemden öküzün burun deliklerinden biri kadar bir yer açtığını nakleder. Müfessir, deliğin açılmasıyla büyük bir hal olduğunu bundan dolayı Peygamberimizin (sav) kıyametin koptuğunu zannettiğini ve Cebrâil'e (as): *"Ona emret kapatsın dediğini aktarır."*⁶²⁷

Mukâtil b. Süleyman'ın tefsirinin, hicri 4 ile 13. asırlar arasında yazılmış birden fazla nüshası vardır. *Elif* nüshası, *Hamidiye* nüshası ve *Emanet* nüshalarında İsrâ suresinin başında fazlalık olarak İsrâ hadisesinin bir ayağını oluşturan Beytü'l-Makdis ile alakalı şöyle bir ibare vardır:

Kuşkusuz yeryüzünde mabet kurulan ilk yer Beytü'l-Makdis'teki kayanın bulunduğu yerdir. Burası semaya 18.000 mil daha yakındır. Beytü'l-Makdis kayası Allah Teâlâ'nın Kur'an'da sözünü ettiği kaya ile bitişiktir. Allah Teâlâ, Beytü'l-Makdis'te bulunanlara mal elde edemeseler bile rızık teminatı vermiştir. Kim ecrini bekleyerek Beytü'l-Makdis'te ikamet ederken ölürse semada ölmüş gibi olur. Beytü'l-Makdis etrafındaki yerlerden birinde ölen de Beytü'l-Makdis'te ölmüş gibidir. Yerlerden eksilen Beytü'l-Makdis etrafındaki yerlere ilave edilir. Bütün tatlı sular Beytü'l-Makdis altındaki kayadan çıkar. Allah'ın bereketlendirdiği ilk yer, Beytü'l-Makdis'in bulunduğu yerdir. Şanı yüce ve mübarek Rabbimiz,

---

⁶²⁷ A.g.e., III, 457.

Beytü'l-Makdis'i kıyamet günü duracağı yer olarak tespit etmiş, bütün yerler arasında Beytü'l-Makdis'in yerini seçkin kılmıştır. Beytü'l-Makdis'in bulunduğu yer Allah Teâlâ'nın Kur'an'da 'Âlemler için bereketlendirdiğimiz arza'⁶²⁸ buyurarak zikrettiği yerdir. Allah Teâlâ Mûsâ b. İmran'a, 'Beytü'l-Makdis'in bulunduğu arza git. Çünkü benim nârım da nûrum da tennurum da oradadır' buyurmuştur. Yine Allah Teâlâ, Mûsâ (as) ile Beytü'l-Makdis topraklarında konuşmuş, Mûsâ (as) âlemlerin Rabbinin nûrunu Beytü'l-Makdis topraklarında görmüş ve Beytü'l-Makdis topraklarındaki dağa tecelli etmiştir. Beytü'l-Makdis'teki kaya yeryüzünün ortasıdır. Bir kimse diğerine 'Haydi Beytü'l-Makdis'e gidelim' dese de bunu yapsalar, Allah Teâlâ bu sözü söyleyene de kendisine söylenene de Tûba (ne mutlu) der. Allah Dâvûd (as) ve Süleyman'ın (as) tevbelerini Beytü'l-Makdis'te kabul buyurarak günahlarını bağışlamıştır. İsrâiloğulları'nın günahlarını da Beytü'l-Makdis'te bağışlamış, İbrâhim'e (as) ve Sara'ya İshak'ın (as) doğacağı müjdesini de Beytü'l-Makdis'te vermiştir. Süleyman'a (as) hükmü Beytü'l-Makdis'te kavratmış, ilmi orada öğretmiş, kendisinden sonra kimseye verilmeyecek olan mülkü Beytü'l-Makdis'te vermiş, rüzgârı ve şeytanları Beytü'l-Makdis de musahhar kılmıştır. Melekler Dâvûd'un (as) yanına Beytü'l-Makdis'teki mihrabında ibadet ederken duvarı aşmışlardır. Nebiler kurbanını Beytü'l-Makdis'e sunmuşlardır. Melekler de her gece Beytü'l-Makdis'e inerler. Meryem'e -selam ona- kış mevsiminde yaz meyvesi, yaz mevsiminde kış meyvesi de Beytü'l-Makdis'te ihsan edilmiştir. Allah Teâlâ onun için Ürdün'den Beytü'l-Makdis'e bir nehir akıtmış, hurma ağacını Beytü'l-Makdis'te halketmiştir. İsâ (as) Beytü'l-Makdis'te doğmuş, beşikteyken insanlarla Beytü'l-Makdis'te konuşmuş ve Beytü'l-Makdis'ten semaya yükseltilmiştir. Sema'dan da Beytü'l-Makdis arzına inecektir. Mâide (sofra) Beytü'l-Makdis'te inmiştir. Ye'cüc ve Me'cüc bütün yeryüzünü ele geçirecek ama Beytü'l-Makdis'e giremeyecektir. Allah Teâlâ onları Beytü'l-Makdis de helak edecektir.

---

⁶²⁸ el-Enbiya 21/71.

Allah Teâlâ, Beytü'l-Makdis'e her gün hayır nazarıyla bakar. Süleyman'a (as) Burak'ı Beytü'l-Makdis topraklarında vermiştir. Hint topraklarında vefat eden Âdem, Beytü'l-Makdis'e defnedilmesini vasiyet ettiği gibi, İbrâhim, İshak, Yakûb ve Yûsuf (aleyhimüsselâm), Beytü'l-Makdis'e defnedilmelerini vasiyet etmiştir. İbrâhim (as) Kûsâ'dan Beytü'l-Makdis'e hicret ettiği gibi ahir zamanda da Beytü'l-Makdis'e hicret edilecektir. Tâbût ve sekine, Beytü'l-Makdis arzından semaya kaldırılmıştır. Nebi (as) ve ashabı da bir süre Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kılmışlardır. Nebi (as), cehennem ateşinin bekçisi Malik'i Beytü'l-Makdis'te görmüş, Burak'a Beytü'l-Makdis'e gitmek için binmiş, Mekke'den Beytü'l-Makdis'e geceleyin yürütülmüş, misalleri gösterilen bütün nebilere Beytü'l-Makdis'te namaz kaldırmıştır. Mahşer yeri ile amel defterlerinin verileceği yer Beytü'l-Makdis topraklarındadır. Allah Teâlâ melekler ile birlikte bulutlardan gölgeler içerisinde Beytü'l-Makdis arzına gelecektir. Cennet ve cehennem arasında kurulacak sırat, Beytü'l-Makdis toprağından başlayarak kurulacaktır. Mizanlar Beytü'l-Makdis'te kurulacak, cennet ve cehenneme oradan gidilecektir. Kıyamet günü mizanlar Beytü'l-Makdis'te kurulduğunda melekler orada saf-saf olacaklar, cinler ve insanlar dışındaki mahlûkatın tümü Beytü'l-Makdis'te toprak olacaktır. Amellerin arzı ve hesap da Beytü'l-Makdis'te gerçekleşecektir. Orada iki rekât namaz kılmak amacıyla Beytü'l-Makdis'e giden kimselere ne mutlu! Çünkü Süleyman b. Dâvût (as) Rabbinden, ecrini Yüce Allah'tan umarak namaz kılmak için Beytü'l-Makdis'e gelenlere mağfiret dilemiştir. Beyt-i Haram ve Hacer-i Esved de Beytü'l-Makdis'e katılacaktır. İhlasla oraya istilam edenin vefalı olduğuna dair şahitlik edilecektir. İhramlılar kabirlerinden telbiye getirerek Beytü'l-Makdis'e doğru çıkacaklardır. İsrâfil (as) sûra Beytü'l-Makdis'teki kayadan üfleyecektir. 'Ey çürümüş kemikler, dağılmış etler, dökülmüş saçlar, parçalanmış deriler, kopmuş damarlar! Haydi, Rabbinizin hesabı için ruhlarınıza üflenmesi ve amellerinizin karşılığının

*verilmesi için çıkın!’ diye seslenilmesi orada olacağı gibi insanlar cennete ve cehenneme de Beytü'l-Makdis'ten dağılacaklardır.*⁶²⁹

2.4.28.2. Bedir Gazvesi

Bedir, Peygamber Efendimiz'in Mekkeli müşriklerle olan mücadelelerinde mühim bir yer teşkil eder. Bedir gazvesi de İslam tarihinde büyük bir öneme sahiptir. Müslümanların bu savaşta “meleklerin yardımıyla” desteklendiği Kur'an-ı Kerim'de açıkça ifade edilmektedir.⁶³⁰ Mukâtil o gün Allah'ın yardımının ne şekilde tecelli ettiğini şu şekilde izah etmiştir: O gün (Bedir) Nebi (as) ile birlikte 313 piyade ile birlikte, Mümin olanlarından 70 cin ve 1000 melek bulunuyordu. Cibril (as), başlarında bulunduğu 500 melek, Hz. Ebû Bekir'in de yer aldığı Müslüman ordusunun sağ kanadında, Mikail (as) ise başlarında bulunduğu 500 melek, aralarında Hz. Ömer'in de bulunduğu sol kanadında yerini aldı. Bedir günü dışında meleklerin asla fiilen savaşmadıklarını ifade eden müfessir bu melekleri de şu şekilde anlatmaktadır: O gün ablak atlara binen melekler, erkek suretinde olup, bir erkek gücüne sahiplerdi. Aynı durumda bulunan Cebrâîl (as) Müslümanların safının önünden yürüyor ve “*Size müjdeler olsun, zafer sizin olacaktır*” diyordu. Müslümanları ise Cebrâîl'i (as) kendilerinden biri sanıyorlardı.⁶³¹ Mukâtil'in naklettiğine göre melekler, beyaz elbiseli beyaz sarıklı adamlar suretinde idi.⁶³²

2.4.28.3. Uhut Gazvesi

Âl-i İmran suresi 124 ve 125. ayet-i kerimelerde Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “*O zaman inananlara şöyle diyordun: ‘Rabbinizin, indirilen üç bin melek size yardım etmesi sizin için yeterli değil mi?’ Evet, eğer siz sabır gösterip itaatsizlikten sakınırsanız, onlar şu anda süratle üzerinize gelseler bile Rabbiniz size nişanlı beş bin melek yardım edecektir.*”

---

⁶²⁹ Mukâtil, *Tefsîr-i Kebîr*, (Trc. M. Beşir Eryarsoy) (İstanbul: İşaret Yayınları, 2. Baskı,2017), C. II, 429-431.

⁶³⁰ el-Enfâl 8/9-12, 17.

⁶³¹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 22.

⁶³² A.g.e., II, 7.

Mukâtil atlarda bulunan nişandan kastın, atlarının perçemlerinde beyaz yün, kuyruklarında beyaz renkler olduğu, meleklerin nişanlarının da uçlarını omuzları arasından sarkıtmış beyaz sarıklar olduğunu aktarmıştır. Fakat Müminlerin sabredemeyip yerlerini terk etmeleri ve emre itaat etmemeleri sebebiyle yardımın kesildiğini ve bozguna uğradıklarını aktarmaktadır.⁶³³

2.4.28.4. Garânîk Meselesi

İslâmî literatürde “garânîk” meselesi, Peygamber Efendimiz’in (sav) müşriklerin de bulunduğu bir mekânda, Necm suresini okurken şeytanın müdahalesi ile vahye, Allah Teâlâ’nın kelâmı olmayan bazı ifadeler kullandığı ve daha sonra Cebrâil’in (as) ikazıyla bundan vazgeçtiği iddiasıdır.⁶³⁴ Cenâb-ı Hak Necm suresi 24. ayet-i kerimede “*Yoksa insana temenni ettiğini her şey var mı?*” buyurmaktadır. Müfessir bu ayet-i kerimenin tefsirinde Hz. peygamberin Necm ve Leyl surelerini Mekke’de açık bir şekilde okuduğunu, “*Şimdi haber verin Lât ve Uzzâ’dan ve diğer üçüncüleri olan Menât’tan*”⁶³⁵ ayetlerini okuyunca uyukladığını ve şeytanın onun sözü üzerine “*Diğer üçüncüleri olan var ya işte onlar “garânîkü’l-ulâ” onların şefaati umulur*” sözlerini kattığını rivayet eder. Bunun üzerine Mekke kafirlerinin buna çok sevindiğini ve meleklerin şefaati edecekleri ümidine kapılarak surenin sonunda Müminlerle beraber secdeye kapıldıklarını ifade eden Mukâtil, çok yaşlı olması sebebiyle Velîd el-Müğîre’nin yerden toprak alarak alına sürmesi suretiyle secde ettiğini nakleder.⁶³⁶

---

⁶³³ A.g.e., I, 190.

⁶³⁴ Cerrahoğlu, “Garânîk” Mad., *DİA*, C. XIII, S. 361, TDV Yayınları, 1996.

⁶³⁵ en-Necm 53/19-20.

⁶³⁶ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, III, 291.

Mukâtil gibi bu rivayeti kabul eden âlimlerin⁶³⁷ yanı sıra, bunu reddeden⁶³⁸ yahut böyle bir hadisenin yaşandığını, fakat mevcut rivayet ve delillerin yetersiz ve tutarsız olduğu için tutarlı bir şekilde tevil edilmesi gerektiğini düşünenler⁶³⁹ de vardır.⁶⁴⁰ Sahih hadis kaynaklarında, Resûl-i Ekrem'in Necm suresini okuduğunda orada bulunan herkesin secde ettiğini belirten hadisler vardır fakat bunların hiçbirinde şeytanın müdahale etmesiyle “garânîk” ifadesini ayet olarak tilavet ettiğine dair herhangi bir bilgi yoktur.⁶⁴¹

2.4.28.5. Cibrîl'in (as) Peygamber Düşmanlarını Öldürmesi

Mukâtil, Peygamber Efendimiz'in nübüvvetini iki yıl sakladığını da sonra “*Sen, sana buyurulanı açıkça duyur, müşriklere aldırış etme!*”⁶⁴² ayetinin inzaliyle Rabbinden aldıklarını tebliğ etmeye başladığını, bunun üzerine de Mekke kafirlerinin onu yalanladıklarını ve ona eziyet ettiklerini ifade etmiştir. Cenâb-ı Hak bir sonraki ayette “*Biz alaycılara karşı sana yeteriz*”⁶⁴³ buyurmaktadır. Müfessir bu ayet-i kerimenin izahında şöyle bir rivayette bulunmuştur:

Velid b. Muğire el-Mahzûmî, hac mevsiminde şöyle seslendi: “*Ey Kureyşliler! Muhammed'in ünü çevredeki şehirlere yayılmış bulunuyor. Ben insanların onunla karşılaşmadan geri dönmeyeceklerini düşünüyorum O sözü tatlı biridir. Biriyle*

---

⁶³⁷ Bu şekilde düşünen meşhur âlimlerin bazıları şunlardır: “Taberî”, “Zemahşerî”, “İbn Atıyye el-Endelüsî”, “İbn Teymiyye”, “İbrâhim el-Kûrânî”, “Râsim Avni Efendi”, “Mahmud Esad Efendi”, “Muhammed Hamîdullah”.

⁶³⁸ Bu şekilde düşünen meşhur âlimlerin bazıları şunlardır: “Ebû Mansûr el-Mâtürîdî”, “Ebû Bekir İbnü'l-Arabî”, “Kâdî İyâz”, “Fahreddin er-Râzî”, “Kurtubî”, “Kirmânî”, “Aynî”, “Şevkânî”, “Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî”.

⁶³⁹ Bu şekilde düşünen meşhur âlimlerin bazıları şunlardır: “Ferrâ el-Begavî”, “Kastallânî”, “İbn Hacer el-Askalânî”, “Ebü'l-Fidâ”, “İbn Kesîr”, “Süyûtî”.

⁶⁴⁰ Bkz., Cerrahoğlu, *DİA*, XIII, 361-366.

⁶⁴¹ Buhârî, *Tefsîrü'l-Çur'ân*, 53/4; Müslim, *Mesâcid*, 105; Ahmed, *Müsned*, I, 388; Dârimî, *Salât*, 160.

⁶⁴² el-Hicr 15/94.

⁶⁴³ el-Hicr 15/95.

konuştuğunda aklını başından alır. Bu sebeple kimlerinin onu tasdik edip etmeyeceğinden emin değilim. Onun için akıl sahibi birtakım kimseleri gönderin de Mekke'ye gelen yolların ağzında bir-iki gecelik mesafe uzaklıkta otursunlar ve Muhammed'e dair soru soranlara bir grup 'O bir sihirbazdır. İki kişiyi ayırıp birbirine düşürür' diğer grup O bir kahindir. Yarın ne olacağını haber verir" bir başka grup da 'Onunla görüşmemeniz görüşmenizden hayırlıdır' desinler."

Bunun üzerine onların da her yol ağzına Kureş'ten dört kişi gönderdiklerini, Velid b. Muğire'nin de farklı yollardan Mekke'ye girerek peygamberimizle görüşmek isteyen olursa *"O bir yalancı, şair ve kâhindir"* diyerek onları engellemek için Mekke'de kaldığını belirten Mukâtil, onların bu propagandası neticesinde insanların dağıldıklarını, bunun da Peygamberimize çok ağır geldiğini nakletmiştir. Peygamberimizin (as) Kâbe'nin etrafında olduğu bir anda Cibrîl'in (as) indiğini, bu esnada Velîd b. Muğire b. Abdullah'ın da oradan geçtiğini nakleden müfessir, Cibrîl'in (as) Hz. peygambere (as): *"Bunu nasıl buluyorsun?"* diye sorduğunu, Peygamberimizin (as): *"Bu Allah'ın kötü bir kuludur"* demesi üzerine Cibrîl'in (as) eliyle onu topuğunun üstünden yakalayarak *"Senin yerine onun hakkından geldim"* dediğini nakletmektedir. Mukâtil'in anlatımına göre Velîd b. Muğîre, Huzaalılarının bir kolu olan Mustalikoğulları'nın oklarının bulunduğu bir bahçeden böbürlenerek geçerken ridasına bir ok takıldı, oku ayağıyla silkeleyince ok topuğunun üzerindeki atar damara isabet edip damarı kopardı. Geceleyin de yarısından kaybettiği kan sebebiyle öldü. Yine Cibril'in (as) oradan geçmekte olan Âs b. Vâil için: *"Bu nasıl birisidir?"* diyerek sorduğunu, Peygamberimizin (as) de: *"Bu adam Allah'ın kötü bir kuludur"* dediğini, Cibrîl'in (as) de eliyle onun ayağının iç tarafına dokunarak: *"Senin adına onun hakkından geldim"* dediğini aktaran Mukâtil, Âs b. Vâil'in Mekke'den Tâif'e gitmek amacıyla bindiği eşeğin dikenli bir yere çökmesi neticesinde el-Âs'ın ayağının iç tarafına bir diken battığını ve ayağının şiştiğini ve o gece Allah Teâlâ'nın onun canını aldığı nakletmektedir.

Müfessir daha sonra oradan Hâris b. Kays b. Amr b. Rabîa b. Sehm'in geçtiğini, Cibrîl'in: *"Bunu nasıl buluyorsun?"* diye sorması üzerine Peygamberimizin (as): *"Bu da Allah'ın kötü bir kuludur"* dediğini, bu sefer de Cibrîl'in onu başından yakaladığını, bu yüzden başının şişip öldüğünü ifade eder. Daha sonra oradan el-Esved b. Abdu'l-Uzza b. Vehb b. Abdi Menaf b. Zühre geçtiğini, Cibrîl'in (as): *"Bu nasıl birisidir?"* diye sorması üzerine Hz. Peygamberin (as): *"Bu Allah'ın kötü bir kuludur, ancak"*

dayımın oğludur” demesi üzerine Cibril’in (as) eliyle onun kanına dokunduğunu ve: “*Senin adına onun hakkından geldim*” dediğini rivayet eden Mukâtil, Esved b. Abdu’l-Uzza’ın susuzluk illetine tutulduğunu, ne kadar su içerse içsin kanmadığını ve nihayet öldüğünü aktarmıştır. Daha sonra oradan el-Esved b. Abdu’l-Muttalib b. el-Munzir b. Abdu’l-Uzza b. Kusay geçtiğini aynı şekilde Cibril’in (as): “*Bunu nasıl buluyorsun?*” diye sorduğunu Nebî’nin (as): “*Bu da Allah’ın kötü bir kuludur*” demesi üzerine Cibril’in (as): “*Senin adına onun hakkından geldim*” dediğini bildiren müfessir, Cibril’in (as) topraklı bir yere vurduğunu, toprağın el-Esved b. Abdu’l-Muttalib’in yüzüne isabet ettiğini, gözleri kör olduğunu ve bundan dolayı öldüğünü rivayet eder. Mukâtil, yine aynı şekilde Cibril’in (as) Ba’kek ile Ehram adındaki iki kardeşi yakaladığını, yakalandığı hastalıklar sebebiyle her ikisinin de öldüğünü, bunun üzerine Allah Teâlâ’nın “*Doğrusu müstehzilere karşı sana kâfiyiz*”⁶⁴⁴ buyruğunu indirdiğini nakleder.⁶⁴⁵

2.4.28.6. İfk Hadisesi

Adını, olaya ilişkin ayetlerde geçen⁶⁴⁶ ifk kelimesinden alır. İfk “iftira, en kötü ve en çirkin yalan” demektir. İfk, Kur’an’da ayrıca iki yerde sözlük anlamında geçmektedir.⁶⁴⁷

“*O olmadık iftirada bulunanlar sizden bir topluluktur...*”⁶⁴⁸ ayet-i kerimesinin izahında Mukâtil bu hadiseyi şöyle anlatmaktadır:

Hiz. Peygamberin gazaya giderken yanına hanımı Hiz. Âişe’yi de aldığını belirten Mukâtil’in anlatımına göre, bir gece yola çıkılacağına dair bir nida edilir. Deveye binen Hiz. Âişe -altını, gümüşü ve mücevheratı bulunmayan zafâr boncuğundan- bir süs eşyasını konakladığı yerde unuttuğunu hatırlar. Bunun üzerine ziynetini almak için devesinden inen Hiz. Âişe’nin fark edilmediğini, bu yüzden de devenin kaldırılarak

---

⁶⁴⁴ el-Hicr 15/95.

⁶⁴⁵ Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, II, 211-212.

⁶⁴⁶ en-Nûr 24/11, 12.

⁶⁴⁷ el-Furkân 25/4; Sebe’ 34/43.

⁶⁴⁸ en-Nûr 24/11.

ordunun yola koyulduğunu aktaran müfessir, geri döndüğünde ordunun gittiğini fark eden Hz. Âişe'nin ağlayarak ordunun izini takibe koyulduğunu nakleder. Orduya artçılık yapan Süleymanoğullarından Safvan b. el-Muattal'ın peygamberimiz yola koyulduğunda sabaha kadar konakladığını, sabah yola çıkıp Müslümanların geride kalan eşyalarını alıp karargâha götürdüğünü ve sahiplerine teslim ettiğini ifade eden Mukâtil, Safvan'ın konaklama yerinde sabahladıktan sonra ashabın izinden yola koyulduğunu, yolda karşılaştığı Hz. Âişe'ye: *Sen kimsin?* Diye sorduğunu Hz. Âişe'nin de: *Ben Âişe'yim* dediğini nakleder. Bunun üzerine Safvan *“Ey mü'minlerin annesi! Bu halin ne?”* diye sorar ve durumu anlatan Hz. Âişe'yi devesine alarak hareket eder.

Bu esnada ordu bir yerde konaklayınca peygamber Efendimiz Hz. Âişe'yi aramaya koyulduğunu fakat bulamadığını nakleden Mukâtil, Hz. Âişe'yi Safvan'ın devesiyle beraber geldiklerini görünce “Abdullah b. Übey”, “Hasan b Sâbit”, “Mıstah b. Usâse b. Abbad b. el-Muttalib b. Abdi Menâf” ile Abdullah b. Cahş el-Esedi'nin kız kardeşi “Hanne bt. Cahş'ın” ona iftirada bulduklarını ifade eder. Bunun üzerine *“O iftirayı atanlar içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için kötü sanmayın, aksine bu hakkınızda hayırlıdır. Onların her biri işlediği günahı yüklenecektir. İçlerinden günahın büyüğünü üstlenen için ise büyük bir azap vardır”*⁶⁴⁹ ayet-i kerimesinin inzal olmasıyla onların masum oldukları ifade edilmiştir.⁶⁵⁰

2.4.28.7. Zeyd-Zeynep Meselesi

Hz. Peygamberin (as) Zeyneb bt. Cahş'ı (rah) Zeyd b. Hârise'ye istemesinden itibaren anlatan Mukâtil, ilk etapta Zeyneb'in *“Onu kendime denk görmüyorum. Ben Kureyş kadınları arasında en mükemmellerindenim”* dediğini, erkek kardeşi Abdullah'ın da bu evliliğe karşı çıktığını nakleder. Fakat Rasûl-ü Ekrem'in (sav) *“Ben onu senin için eş olarak beğendim”* demesi, ardından da *“Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur”*⁶⁵¹ ayetinin

---

⁶⁴⁹ en-Nûr 24/11.

⁶⁵⁰ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 411.

⁶⁵¹ el-Ahzâb 33/36.

nazil olmasıyla evliliğe razı olurlar. Peygamber Efendimizin (sav) Zeyd'e, Zeyneb'in pek güzel olduğunu ve herhangi bir davranışla incitilmemesi gerektiğini söylediğini nakleden müfessir, mihir olarak peygamberimizin (as) kendisine verdiği 10 dinar, 60 dirhem, 1 başörtüsü, 1 üst elbise, 1 alt elbise, 1 gömlek, 50 müd buğday ve 10 müd hurma verdiğini nakleder. Aradan çok kısa bir zaman geçtikten sonra Zeyd'in Zeyneb'den çektiklerinden dolayı şikâyet etmeye başladığını aktaran müfessirin anlatımına göre Hz. Peygamber (as) Zeyneb'e öğüt vermek için yanına gider, fakat güzelliği, kılık ve kıyafeti hoşuna gider. Bundan dolayı da Allah Teâlâ'nın dileği ile kalbinde başka duygular beslemeye başlar. Buna rağmen Efendimizin (as) Zeyd'e "Allah'tan kork! Hanımını nikahında tut!" telkininde bulunduğunu ifade eden Mukâtil, kalbindeki duyguları sakladığını ifade etmiştir. Zeyd'i Zeyneb'e nikahladıktan sonra Hz. Peygamberin (as) Kureyş'in en güzel kadınlarından biri olan Zeyneb'i ayakta gördüğünü, kalbinin ona meylettğini, "Kalpleri evirip çeviren Allah'ı tenzih ederim" demesi üzerine Zeyd'in durumu anladığını ifade eden müfessir, Zeyd'in Hz. Peygambere Zeyneb'i şikâyet, ederek onun kibirli olduğunu, kendisine karşı kibirlendiğini ve sözleriyle rahatsız ettiğini, müsaadesiyle hanımını boşamak istediğini, Peygamberimizin'in (as) ise Allah Teâlâ'dan korkmasını ve hanımını boşamamasını söylediğini ifade eder. Müfessir buna rağmen kısa bir zaman sonra Zeyd'in Zeyneb'i boşadığını nakleder.⁶⁵²

2.4.28.8. Peygamber Efendimizin (as) Mucizeleri

Hz. peygamberin gönderilmesinin, dumanın ve ayın yarılmasının kıyamet alametlerinden olduğunu ifade eden Mukâtil, Kamer suresinin ilk ayetinde ifade eden şakk-ı kamer hadisesini şöyle nakletmektedir:

Mekke kafirlerinin Peygamberimizden mucize getirmelerini istemesi üzerine Hz. peygamberin (as) işaretiyle ayın ikiye yarıldığını ve daha sonra tekrar bir araya geldiğini nakleden müfessir, buna rağmen Mekkelilerin inanmadıklarını ve "bu sihirbazların yaptığı işlerdendir" dediklerini belirtmiştir.⁶⁵³

---

⁶⁵² Bkz. Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 46-47.

⁶⁵³ A.g.e., III, 296.

Mukâtil'in bir başka kıyamet alâmeti olarak ifade ettiği “*duman*”, ed-Duhân suresi 10. ayette ifade buyrulan dumandır. Ayet-i kerimede Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır;

“*O halde gökyüzünde besbelli bir dumanın geleceği günü bekle!*”⁶⁵⁴

Mukâtil, Peygamber Efendimiz'in (as) Kureyş kafirlerini kastederek “*Allah'ım! Yûsuf dönemindeki kıtlık seneleri gibi yedi kıtlık yılıyla onlara karşı bana yardım et*” diye yalvardığını nakletmektedir. Bunun neticesinde ağır bir kıtlık musibetine uğradıklarını ifade eden Mukâtil, açlıktan dolayı kemik, köpek ve leş yediklerini nakleder. Müfessir açlığın etkisiyle kendileri ile gökyüzü arasında bir duman görecekle hale geldiklerini, ayet-i kerimede ifade edilenin de bu olduğunu nakletmektedir.⁶⁵⁵

---

⁶⁵⁴ ed-Duhân 44/10.

⁶⁵⁵ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 202.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUKÂTİL'İN PEYGAMBER KISSALARINI TEFSİR METODU

3.1. *Tefsîr-i Mukâtil*'de Sahih Olmayan Rivayetler

Kur'an'ın, Kur'an'la veya sahih hadislerle tefsir edilmesi yahut merfû hadis hükmündeki sahabe sözleriyle tefsir edilmesi, rivayet tefsiri açışınan güvenilir kabul edilmiştir.⁶⁵⁶ Bununla beraber uydurma rivayetlerin tefsire sokulması, rivayetlerin senedlerinin zikredilmemesi ve İsrâîlî rivayetlere yer verilmesi, rivayet tefsirinin zaafı olarak sayılmaktadır.⁶⁵⁷

Uydurma rivayetlerin tefsir ilmine sokulmasının birden fazla sebebi olabilir. Cerrahoğlu, bu sebeplerin başında başka dinlere mensup olan bazı inkârcıların, bir takım uydurma rivayetler üreterek ve bu rivayetleri tefsir ilmine sokarak dini temelden sarsmak istemeleri olduğunu belirtmiştir.⁶⁵⁸ Amaçları bu olmasa bile uydurularak dine sokulan her rivayetin aynı neticeyi doğuracağı muhakkaktır. Rivayet metodunun bir diğer problemi de bazı rivayetlerin sıhhatine ve senedine bakmaksızın nakledilmesidir. Bu sebeptir ki tefsir kitaplarının önemli bir kısmı zayıf ve uydurma rivayetlerle doludur.⁶⁵⁹

Rivayetle tefsir metodunun problemlerinden olduğunu ifade ettiğimiz İsrâîliyât, “İsrâîliyye” kelimesinin çoğuludur. Terim olarak, Yahudi kültüründen menkul kıssa ve hadiseler anlamına gelir.⁶⁶⁰ Hristiyan kültüründen nakledilenler de buna dahildir.

---

⁶⁵⁶ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 121-122; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, (Ankara: AÜİF Yayınları, 1971), 225.

⁶⁵⁷ Bkz. Muhammed Abdü'l-Azîm ez-Zürkânî, *Menâhil'ü-İrfân fi ulûmi'l-Kur'an* I-II (Kahire: İsa el-Bâbî Matb.,1980), 10-11.

⁶⁵⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 246.

⁶⁵⁹ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 123.

⁶⁶⁰ ez-Zehebî, *el-İsrâîliyyât*, 13-14.

İslâm âlimleri bu terimi daha geniş manada mütalaa edip İslam dinine sokulan bütün asılsız haber ve rivayetleri de İsrâiliyyât'tan kabul etmişlerdir.⁶⁶¹

Kaynakların belirttiğine göre İsrâilî rivayetler tefsir ilmine ilk defa, daha önce Yahudi veya Hristiyan iken İslamiyet'i kabul eden, Tevrat ve İncil'i çok iyi bilen âlimler vasıtasıyla girmiştir. Bunların önde gelenleri; Abdullah b. Selâm, Ka'b el-Ahbâr, Vehb b. Münebbih ve İbn Cüreyc'dir.⁶⁶² İlk zamanlar sahabe, Kur'an'da kısaca temas edilen kıssaların teferruatı hakkında malumat edinmek için bu zatlara sormuşlar, onlardan öğrendikleri bilgileri de ilave ederek tabiîne aktarmışlardır.⁶⁶³ Tabiîn döneminde ehl-i kitaptan Müslüman olanların sayısının artması bu rivayetlerin çoğalmasına sebep olmuş, etbeu't-tabiîn döneminde ise Kur'an kelime-kelime tefsir edilmeye başlanıldığında her boşluk bu rivayetlerle doldurulmaya başlanılmıştır.⁶⁶⁴

Peygamber Efendimizden (sav), İsrâilî rivayetleri nakletmeye ilişkin iki hadis rivayet edilmiştir. Nakledilmesine cevaz veren Hadis-i Şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Bir ayet de olsa benden (başkasına) ulaştırın. İsrâiloğulları'ndan da nakledin, bunda bir beis yoktur. Kim kasten benim adıma yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın.*”⁶⁶⁵ Meneden hadiste ise şöyle buyurmaktadır: “*Ehl-i Kitabı tasdik de etmeyin yalanlamayın da. 'Allah'a, bize indirilene, İbrâhim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Yâkûb'a, onun torunlarına indirilene, Mûsâ'ya ve İsâ'ya verilene ve diğer nebilere verilene inandık*”⁶⁶⁶ *deyin.*”⁶⁶⁷

Bu iki hadis birbirine ters düşmemektedir. Zira hakkında bilgi sahibi olunmayan, Kur'an ve sünnete ters düşen İsrâilî rivayetleri nakletmek yerine, “*Bize indirilene iman*

---

⁶⁶¹ Ertuğrul Döner, *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, (Ankara: AO Yayınları, 2017), 22.

⁶⁶² Bkz. Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, (İstanbul, 2015), 84-101.

⁶⁶³ Bkz. Demirci, *Tefsir Tarihi*, 129.

⁶⁶⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 248.

⁶⁶⁵ Buhari, *Kitabü'l-Ehâdisi'l-Enbiyâ*, 6, 309.

⁶⁶⁶ el-Bakara 2/136.

⁶⁶⁷ Buhari, *Kitâbu't-Tefsîr*, 8, 120.

ettik” demek daha isabetli olacaktır. Bununla beraber Kur’an ve sünnete aykırılık teşkil etmeyen İsrâîlî rivayetlerin naklinde bir beis olmayacağı da önceki hadis-i şeriften anlaşılmaktadır. Mukâtil’in, bu tarz rivayetleri nakledeken bu hususa dikkat etmediği söylenebilir. Bu durumu bazı örneklerle netleştirmeye çalışacağız.

Göstermeye çalışacağımız bu örnekler, Mukâtil’in tefsirinde yer alan İsrâîlî rivayetlerin çok küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Müfessir en çok eleştirilme sebebi olan bu tarz rivayetleri tefsirinde çokça kullanmıştır. Mukâtil, Peygamber kıssalarının yanı sıra, mahşer, mizan, cennet, cehennem gibi birçok hususta İsrâîlî rivayetlere yer vermiştir. Biz burada sadece konumuzla ilgili olarak peygamber kıssalarına dair yapmış olduğu İsrâîlî rivayetlere örnek vereceğiz.

3.1.1. İnsanoğlu Yaratılmadan Önceki Durum

Mukâtil, İlk insan yaratılmadan 21.000 sene önce meleklerin ve cinlerin yaratıldığını, cinlerin yeryüzünde meleklerin de semada ikamet ettiklerini ifade eder. Yeryüzünde fitne çıkartmış olmaları sebebiyle cinlerin kendi içlerinde savaşa tutuştuklarını ve bunun üzerine Allah Teâlâ’nın dünya semasındaki ordulardan biri olan “*el-Cinn*” adındaki orduyu yeryüzüne gönderdiğini nakleder. Bu ordunun, fitne çıkaran cinleri “*el Hicab*” isimindeki bir dağın arkasındaki karanlığa kovaladıklarını belirten müfessir, bu dağın Kaf dağına uzaklığının bir yıllık mesafe olduğunu nakleder.⁶⁶⁸

3.1.2. Âdem’in (as) Yaratılışı

Müfessir; Âdem’in (as) yaratılması, ona ruh verilmesi, Âdem’e secde emrinin verilmesi, Hz. Havvâ’nın yaratılması gibi birçok meselede İsrâîlî rivayetlere yer vermiştir. Cenâb-ı Hakk’ın, Âdem’i (as) yaratmayı murat ettiğinde, Cebrâîl’e: “*Bana toprak getir!*” dediğini, onun da Kâbe’nin altından toprak alıp ona su dökmek suretiyle çamur ettiğini, çamuru kokuncaya kadar beklettiğini, bunun neticesinde onun üstü sıcak, altı kokuşmuş bir çamur olduğunu⁶⁶⁹ nakleden Mukâtil, çamurdan sureti ortaya çıkan varlığı (Âdem’i) kıskanan şeytan ile beraberindeki melekler arasında geçen konuşmaları nakleder. Şeytanın beraberindeki meleklerle, daha öce yaratılmış olanlara benzemeyen bu varlığın kendilerine üstün kılınması halinde ne yapacaklarını

---

⁶⁶⁸ Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, III, 425.

⁶⁶⁹ *A.g.e.*, III, 425.

sorduğunu, meleklerin ise Allah'ın emrettiğine itaat edeceklerini belirttiğini ifade eden müfessir, Âdem'in (as) kendisine üstün kılınması durumunda şeytanın, Yüce Allah'a itaat etmeyeceğine ve Âdem'i (as) azdırmaya çalışacağına dair karar aldığını nakleder.

Mukâtil; Âdem'e (as) ruhun verilmesi sürecini anlatırken, öncelikle Âdem'in (as) kırk yıl sûreti şekillenmiş çamur halinde bırakıldığını, İblisin, Âdem'in dübüründen girip ağzında çıktığını ve: “*Ben ateştenim bu ise içi boş bir çamurdur. Ateş ise çamurdan üstündür. Andolsun ki onu yeneceğim, ona üstün geleceğim*” dediğini nakleder. Daha sonra Allah Teâlâ'nın ruha, Âdem'in çamur şeklindeki halini göstererek: “*Bu cesede gir!*” dediğini, ruhun da: “*Rabbim bu karanlık cesedin neresine beni sokacaksın?*” diye sorduğunu, Allah Teâlâ'nın da: “*Hoşuna gitmese de gir içine*” dediğini nakleden müfessir, ruhun istemeyerek Âdem'in içine girdiğini ve bundan dolayı da insandan yine istemeyerek çıktığını ifade eder.⁶⁷⁰

Âdem'e (as) ruhun baş tarafından üflendiğini söyleyen Mukâtil, ruhun, cesedin içerisinde gidip geldiğini, göbek kısmına ulaşınca da acele edip hemen oturmak istediğini nakleder. “*İnsan çok acelecidir*”⁶⁷¹ buyruğunun da insanın bu durumunu ifade etmekte olduğunu söylemektedir.⁶⁷²

Âdem'in (as) yaratılması, ona ruh verilmesi, Hz. Havvâ'nın onun kaburga kemiğinden yaratılması, Hz. Havvâ'nın hamileliği, hamilelik esnasında “*Hâris*” ismindeki şeytanın onu kandırması, ilk çocuklarının ölmesi gibi -ki bu sayılanların çok küçük bir kısmı Kur'an ve hadislerde bildirilmiştir- birçok meselede İsrâîlî rivayete yer vermiştir. Bu gibi gaybî meselelerde gerçekleşen konuşmaları ya Allah Teâlâ'nın bildirmesi yahut da Hz. Peygamberin (sav) haber vermesiyle öğrenebiliriz. Bu iki kaynakta da yer almayan bu tarz rivayetlerin hiçbir dînî bağlayıcılığı olmadığı gibi, insan zihninin, verilmek istenen temel mesajı kaçırmamasına da sebep olmaktadır.

3.1.3. Dâvûd'a (as) İsnat Edilen Günah

Mukâtil'in anlattığına göre Dâvûd (as), bir gün mihrapta namaz kılarken, yanına renkli güzel bir kuş konuverir. Kuşu tutmak isterken kuşun pencereye kaçtığını, ardından da

---

⁶⁷⁰ A.g.e., I, 40.

⁶⁷¹ el-İsra 17/11.

⁶⁷² Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 41.

bahçeye düştüğünü nakleden müfessir, Dâvûd'un (as) yukarıdan kuşa bakarken yıkanmakta olan bir kadın gördüğünü, güzelliğinin çok hoşuna gittiğini belirtir. Kadının Dâvûd'un (as) gölgesini görünce saçları ile bedenini örttüğünü, bu halinin Dâvûd'un (as) daha da hoşuna gittiğini nakleden Mukâtil, sonrasında evine giden bu kadının kim olduğunu öğrenmesi için arkasından bir genç gönderdiğini ifade eder. Mukâtil, onun Hannan oğlu Adria'nın hanımı Beksama olduğunu öğrendiğini, bu kadının kocasının Şam taraflarında bulunan Dâvûd'un (as) kız kardeşinin oğlu olan Nevab b. Suriya'nın komutasındaki, askeri birlikte savaşan bir asker olduğunu öğrenmesi üzerine kız kardeşinin oğluna, Adria'yı öncü birliğin içine koymasını ve savaşmasını, "Belka" fethedilinceye yahut Adria ölünceye kadar da dönmemesini emrettiğini nakleder. Müfessir komutanın Adria'yı öne sürdüğünü ve öldürüldüğünü, kadının iddeti sona erince de Dâvûd'un (as) onunla evlendiğini ve Süleyman'ın dünyaya geldiğini nakleder.⁶⁷³

Bu rivayet Kitab-ı Mukaddes'ten menkuldür. Bu hadise orada şu şekilde nakledilmiştir:

2. Semuel 11. Bab;

(1) İlbaharda, kralların savaşa gittiği dönemde, Davut kendi subaylarıyla birlikte Yoav'ı ve bütün İsrail ordusunu savaşa gönderdi. Onlar Ammonlular'ı yenilgiye uğratıp Rabba Kenti'ni kuşatırken, Davut Yerusâlim'de kalıyordu. (2) Bir akşamüstü Davut yatağından kalktı, sarayın damına çıkıp gezinmeye başladı. Damdan yıkanan bir kadın gördü. Kadın çok güzeldi. (3) Davut onun kim olduğunu öğrenmek için birini gönderdi. Adam, "Kadın Eliam'ın kızı Hititli Uriya'nın karısı Bat-Şeva'dır" dedi. (4) Davut kadını getirmeleri için ulaklar gönderdi. Kadın Davut'un yanına geldi. Davut aybaşı kirliliğinden yeni arınmış olan kadınla yattı. Sonra kadın evine döndü. (5) Gebe kalan kadın Davut'a, "Gebeyim" diye haber gönderdi. (6) Bunun üzerine Davut Hititli Uriya'yı kendisine göndermesi için Yoav'a haber yolladı. Yoav da Uriya'yı Davut'a gönderdi.

(14) Sabahleyin Davut Yoav'a bir mektup yazıp Uriya aracılığıyla gönderdi.

(15) Mektupta şöyle yazdı: "Uriya'yı savaşın en şiddetli olduğu cepheye yerleştir ve

---

⁶⁷³ A.g.e., III, 115-116.

yanından çekil ki, vurulup ölsün." (16) Böylece Yoav kenti kuşatırken Uriya'yı yiğit adamların bulunduğu yere yerleştirdi. (17) Kent halkı çıkıp Yoav'ın askerleriyle savaştı. Davut'un askerlerinden ölenler oldu. Hititli Uriya da ölenler arasındaydı.

Bab 12;

(24-25) Davut karısı Bat-Şeva'yı avuttu. Yanına girip onunla yattı. Bat-Şeva bir oğul doğurdu. Çocuğun adını Süleyman koydu.⁶⁷⁴

Görüldüğü gibi Mukâtil'in naklettiği ile Kitâb-ı Mukaddes'te anlatılanlar birebir aynıdır. Bir peygamberin, birinin ölümünü planlaması anlamına gelen bu tarz rivayetleri kabul etmek mümkün değildir.

3.1.4. Âd Kavminin Helâkı

Müfessir tefsirinde Âd kavminin helak olma şeklini izah ederken yine İsrâîlî rivayetlere yer vermiştir. Âd kavminin helak olma zamanları yaklaşıncı, Allah Teâlâ'nın vazifeli meleklerle: *"Üzerlerine öküzün burun deliği kadar bir rüzgâr salın"* buyurduğunu, vazifeli meleğin ise: *"Rabbim! O takdirde rüzgâr, yeri ve üzerindeki siler süpürür"* dediğini nakleden müfessir, Allah Teâlâ'nın: *"O halde üzerlerine bir yüzük boşluğu kadar rüzgâr salın"* buyurduğunu, Meleklerin de emredileni yerine getirdiklerini nakleder. Meleklerin kum tepelerinin arka taraflarından "Debûr" diye isimlendirilen çok soğuk bir rüzgâr estirdiğini bildiren Mukâtil, yağın yağmurlar hep o cihetten geldiği için kavmin: *"Bu bize yağmur yağdıracak bir buluttur"* dediklerini nakleder. Daha sonra Hûd'un (as), bir ağacın dibinde kendisinin ve müminlerin etrafında bir çizgi çizdiğini, bu çizgiden dolayı gökle yer arasındaki her şeyi kırıp geçirecek kadar şiddetli olan rüzgârın onlara tatlı bir esinti gibi geldiğini, bunu gören kavminin: *"Ey Hûd! Senin bu rüzgârın ayaklarımızı yerinden oynatamaz. Bizden yakalayışı itibarıyla daha güçlü kim vardır?"* dediklerini aktaran Mukâtil, Âd kavminin ayağa kalkıp saf-saf dizildiklerini ve esen rüzgâra göğüslerini siper ettiklerini fakat rüzgârın ayaklarını yerden kestiğini nakleder. Devamında: *"Ey Hûd! Senin bu rüzgârın ayaklarımızı yerden kesiyor"* dediklerini nakleden müfessir, rüzgârın onları yüzüstü yere yıktığını ve üzerlerini kumla örttüğünü, iniltilerinin

---

⁶⁷⁴ 2. Samuel, 11. Bab 1-6, 14,15; 12. Bab 24-25.

kumların altından duyulduğunu ifade eder ve şöyle bitirir: “*Rüzgâr üzerlerine sabah vakti esti sekizinci gün akşam vakti güneş batarken dindi. Sonra da Allah Teâlâ'nın gönderdiği siyah kuşlar onları alıp denize attı.*”⁶⁷⁵

Kendilerine rüzgârın yedi gün sekiz gece boyunca gönderildiği ayet-i kerimede ifade edilmektedir.⁶⁷⁶ Fakat Mukâtil'in rüzgârın miktarıyla alakalı olarak önce “*öküzün burun deliği kadar*” sonra da “*yüzük boşluğu kadar*” tabirini kullanması, Allah Teâlâ'nın birinci emirde rüzgârın şiddetini bilememesi, meleklerin ikazıyla emrini düzeltmesi gibi Cenâb-ı Hakk'ın ilm-i ezelîsine ters bir anlayış ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple bu rivayet de kabul edilemeyecek unsurlar taşımaktadır.

3.1.5. Semûd Kavmi ve Dişi Devenin Yavrusu

Semûd kavmi, Sâlih'in (as) nübüvvetinin bir delili olarak gönderilen dişi deveyi kesmeleri sebebiyle helak olmuşlardır. Mukâtil dişi deve kesildikten sonra devenin yavrusunun dağa çıkmak üzere oradan uzaklaştığını ve üç defa: “*Ey Sâlih! Annem öldürüldü*” diye feryat ettiğini nakleder. Bunun üzerine şehir halkının Sâlih'e (as) giderek: “*Çaremiz nedir?*” diye sual ettiklerini, Sâlih'in (as) de çare olarak yavruyu yakalamalarını, bu sebeple Allah'ın kendilerini affedebileceğini söylediğini ifade eden müfessir, kavmin yavruyu bulamadıklarını ve Sâlih'e: “*Ey Sâlih! Allah bize ne yapar?*” diye sorduklarını aktarır. Mukâtil bunun üzerine Sâlih'in (as) yavrunu bağırma sayısını sorduğunu, kavminin “*Üç defa*” demesi üzerine, Sâlih'in (as) onlara üç gün boyunca yurtlarında faydalanabileceklerini, sonra ise helak olacaklarını belirttiğini nakleder. Mukâtil'in nakletmesine göre kavmi: “*Bunun alameti nedir?*” diye sordu. Sâlih'in (as): “*Birinci gün yüzleriniz sararacak, ikinci gün kızaracak, üçüncü gün kararacak*” diyerek cevap verdiğini nakleden Mukâtil, devamla birinci gün yüzlerinin sarardığını fakat: “*Bu korku ve dehşettendir*” dediklerini, ikinci gün yüzlerinin kızardığını, bundan dolayı da artık azabın geleceğinden emin olduklarını ve kalkıp kendileri için kabirler kazdıklarını belirtir. “Nar” ve “sabr” kokularıyla kokulanarak kefenlendiklerini ifade eden müfessir, üçüncü günde yüzlerinin birbirlerini tanıyamayacak kadar çok karardığını, dördüncü günün (cumartesi)

---

⁶⁷⁵ A.g.e., III, 226-227.

⁶⁷⁶ el-Hâkka 69/7.

sabahında da kazdıkları kabirlere girdiklerini nakleder. Güneş doğup yükseldiği halde kendilerine azap gelmediği için kendilerine merhamet edileceğini zannederek kabirlerinden çıktıklarını, birbirlerini çağırdıklarını belirten Mukâtil, tam bu esnada Cebrâil'in (as) indiğini, güneşin ışığını örttüğünü ve atmış olduğu çığlık neticesinde ruhlarının cesetlerinden fırladığını, evlerinin sarsıldığını, kazdıkları kabirlerine düştüklerini ve kıyamete kadar böyle kalacaklarını nakletmektedir.⁶⁷⁷

3.1.6. Lût Kavminin Helâkı

Mukâtil, Lût kavminin helak edilişinden bahsederken Cebrâil'in (as) kanadını bu kasabanın altına sokup kasabayı göğe yükselttiğini ifade eder. Öyle ki bu kasabanın horozlarının ötüşünü ve köpeklerinin havlamasını gökyüzündeki melekelerin işittiklerini, daha sonra da kasabayı ters yüz ederek semadan aşağı bırakarak helak ettiğini nakleder.⁶⁷⁸

Kur'an'da "*Emrimiz gelince oranın altını üstüne çevirdik*"⁶⁷⁹ hitâb-ı celîli varsa da ayet-i kerimelerde vurgulanan şey, Allah Teâlâ'nın menettiği -gayrı fitrî- bir işe tevessül etmenin, insanın helâkına sebep teşkil edeceğidir. Allah Teâlâ ve Resulünün bildirmediği bu tür rivayetleri, -gerek üslubuyla gerekse de özlü anlatımıyla- vermek istediği mesajı sağlam bir zeminde ifade eden ayet-i kerimelerin açıklaması olarak nakletmek doğru değildir.

3.1.7. Yakûb'un Kendine Haram Ettiği Yiyecekler

Yakûb'un (as) bir gece tarlasını sulamak için dışarı çıktığını nakleden müfessir, karşısına bir meleğin çıktığını fakat Yakûb'un (as) onu, yolunu kesmek isteyen bir hırsız zannettiğini belirtir. Onunla Arz-ı Mukaddes'e yakın bir yerde itişmeye başladığını, meleğin ondan ayrılmak istediğini, fakat dilediği takdirde onu yere yıkabileceğini göstermek için de ayağıyla Yakûb'un (as) uyluğuna vurduğunu ifade eden Mukâtil, daha sonra meleğin Yakûb'un (as) gözleri önünde gökyüzüne yükseldiği, son darbeden dolayı da onda bel ağrısı zuhur ettiğini nakleder. Yakûb'un (as) bel ağrısından dolayı çok sıkıntı çektiğini, ağrısından geceleri uyuyamadığı halde

---

⁶⁷⁷ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 489.

⁶⁷⁸ A.g.e., III, 295.

⁶⁷⁹ Hûd 11/82.

gündüz bir ağrı hissetmediğini belirten müfessir, bunun üzerine Yakûb'un (as) yemeyi ve içmeyi en çok sevdiği deve eti ile deve sütünü -Allah Teâlâ'nın kendisine şifa vermesi halinde- kendisine haram kılacağını vadettiğini belirtmektedir. Mukâtil, Yahudilerin, deve eti ve sütünün, Tevrat'ta Allah Teâlâ tarafından hem Yâkûb'a (as) hem de onun neslinden gelenlere haram kılındığını iddia ettiklerini nakleder.⁶⁸⁰

Bu anlatılanların çıkış yeri Tevrat'tır. Orada yazılanlar da şöyledir:

“Ve Yakûb yalnız başına kaldı ve seher sökünceye kadar bir adam onunla güreşti. Ve onu yenmediğini görünce uyluğunun başına dokundu ve onunla güreşirken Yakûb'un uyluk başı incindi. Ve dedi: ‘Bırak gideyim çünkü seher vakti oluyor’.⁶⁸¹ Bunun için İsrâîloğulları uyluk başı üzerindeki kalça adalesini yemezler. Çünkü Yakûb'un uyluk başına kalça adalesine dokundu.”⁶⁸²

3.1.8. Eyyûb'un (as) Hastalık Süresi

Mukâtil, Eyyûb'un (as) hastalığından dolayı, yedi sene, yedi ay, yedi gün ve yedi saat boyunca kesintisiz olarak vücudunu kurtların yediğini aktarmıştır. Ayet-i kerimede Cenâb-ı Hakk'ın Eyyûb'a (as) şifa bulması için *“Ayağını (yere) vur! Bu hem yıkanacak hem içilecek soğuk bir sudur”⁶⁸³* buyurduğu ifade olunur. Müfessir buranın Şam topraklarında olduğunu, bir ayağını vurunca oradan su çıktığını, bu su ile yıkanıp sağlığına kavuştuğunu, sonra kırk adım atıp diğer ayağını vurduğunu, oradan da tatlı ve soğuk başka bir su çıktığını, ondan da içtiğini aktarmaktadır.⁶⁸⁴

3.1.9. Türkler

Mukâtil'in Zülkarneyn kıssasının bir bölümünde naklettiği ve Hz. Ali'ye atfettiği rivayette, Türklerin Ye'cûc ve Me'cûc'den çıkmış bir asker güruhu olduğunu, bunların insanlara baskın düzenlediklerini, Zülkarneyn'in seddi onların önünde bulunduğu için orada kalmış olduklarını bildirir. Türk adının verilmesinin de settin arkasına terk

---

⁶⁸⁰ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, I, 182.

⁶⁸¹ Tekvin 32/22-25.

⁶⁸² Tekvin 32/32.

⁶⁸³ Sâd 38/42.

⁶⁸⁴ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, III, 120-121.

edilmesinden dolayı olduğunu ifade etmektedir.⁶⁸⁵ Mukâtil, settin arkasında bulunan bu toplum settin dışına çıktıklarında, Şam ahalisinin üçte birinin kaçacağını, üçte birinin onlarla savaşacağını üçte birinin de onlara teslim olacağını bildirmektedir.⁶⁸⁶

3.1.10. Garânîk Meselesi

İlgili başlık altında naklettiğimiz bu rivayet, Peygamber Efendimiz'in (sav) Necm suresini okurken şeytanın müdahalesi ile vahye, Allah Teâlâ'nın kelâmı olmayan bazı ifadeler kullandığı ve daha sonra Cebrâil'in (as) ikazıyla bundan vazgeçtiği iddiasıdır.⁶⁸⁷ Cenâb-ı Hak Necm suresi 24. ayet-i kerimede “*Yoksa insana temenni ettiğini her şey var mı?*” buyurmaktadır. Müfessir bu ayet-i kerimenin tefsirinde Hz. peygamberin Necm ve Leyl surelerini Mekke'de açık bir şekilde okuduğunu, “*Şimdi haber verin Lât ve Uzzâ'dan ve diğer üçüncüleri olan Menât'tan*”⁶⁸⁸ ayetlerini okuyunca uyukladığını ve şeytanın onun sözü üzerine “*Diğer üçüncüleri olan var ya işte onlar “garânîkü'l-ulâ” onların şefaathleri umulur*” sözlerini kattığını rivayet eder. Bunun üzerine Mekke kafirlerinin buna çok sevindiğini ve meleklerin şefaathedecekleri ümidine kapılarak surenin sonunda Müminlerle beraber secdeye kapıldıklarını ifade eden Mukâtil, çok yaşlı olması sebebiyle Velîd el-Müğîre'nin yerden toprak alarak alnına sürmesi suretiyle secde ettiğini nakleder.⁶⁸⁹

Mukâtil gibi bu rivayeti kabul eden âlimlerin⁶⁹⁰ yanı sıra, bunu reddeden⁶⁹¹ yahut böyle bir hadisenin yaşandığını, fakat mevcut rivayet ve delillerin yetersiz ve tutarsız

---

⁶⁸⁵ A.g.e., II, 348.

⁶⁸⁶ A.g.e., II, 302.

⁶⁸⁷ Cerrahoğlu, *DİA*, C. XIII, 361.

⁶⁸⁸ en-Necm 53/19-20.

⁶⁸⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 291.

⁶⁹⁰ Bu şekilde düşünen meşhur âlimlerin bazıları şunlardır: “Taberî”, “Zemahşerî”, “İbn Atıyye el-Endelüsî”, “İbn Teymiyye”, “İbrâhim el-Kûrânî”, “Râsim Avni Efendi”, “Mahmud Esad Efendi”, “Muhammed Hamîdullah”.

⁶⁹¹ Bu şekilde düşünen meşhur âlimlerin bazıları şunlardır: “Ebû Mansûr el-Mâtürîdî”, “Ebû Bekir İbnü'l-Arabî”, “Kâdî İyâz”, “Fahreddin er-Râzî”, “Kurtubî”, “Kirmânî”, “Aynî”, “Şevkânî”, “Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî”.

olduğu için tutarlı bir şekilde tevil edilmesi gerektiğini düşünenler⁶⁹² de vardır.⁶⁹³ Sahih hadis kaynaklarında, Resûl-i Ekrem'in Necm suresini okuduğunda orada bulunan herkesin secde ettiğini belirten hadisler vardır fakat bunların hiçbirinde şeytanın müdahale etmesiyle “garânîk” ifadesini ayet olarak tilavet ettiğine dair herhangi bir bilgi yoktur.⁶⁹⁴ Zehebî'ye göre bu aslı olmayan sakat rivayet, İslam düşmanı Yahudiler yahut başkalarınca İslam'a sokuşturulmuş bir desisedir.⁶⁹⁵

3.1.11. Kâf Dağı

Mukâtil, Kâf dağının; yeşil zümrülden dünyanın etrafını kuşatmış bir dağ olduğunu, göğün onun sebebiyle yeşil olduğunu, yaratılanlar içinde ona benzer bir şey olmadığını ifade etmektedir. Müfessirin bu dağ ile ilgili vermiş olduğu malumata göre bu dağ; bütün dağların ötesindedir. Bütün dağlar ona dayanır, kökü de ondan çıkar. Allah Teâlâ yeryüzünde bir zelzele olmasını istediğinde, yanındaki meleğe dağın bir kökünü hareket ettirmesini emreder, böylece yeryüzünde istediği yeri hareket ettirir. Dağlar içerisinde ilk yaratılan odur. Ondan sonra yaratılan dağ ise “Ebû Kubey's” dağıdır ki bu dağ Safa'nın alt tarafındadır. Kaf dağının bir yıllık mesafe berisinde ismi “el-Hicâb” olan ve güneşin ardına battığı bir dağ vardır. Mukâtil, “*Nihayet o el-Hicab'ın gerisine saklanınca*”⁶⁹⁶ ayet-i kerimesinde geçen dağın bu dağ olduğunu nakletmektedir. Yine müfessirin ifade ettiğine göre el-Hicab'ın gerisinde olan Kâf dağının, insana benzer bir sureti ve meleklerin kalbi gibi Allah Teâlâ'dan korkan bir kalbi vardır. O, güneşin arkasında battığı el-Hicab denilen dağın da arkasındadır. El-Hicab dağının Kâf dağından bir yıllık süre daha gerisinde olduğunu ifade eden

---

⁶⁹² Bu şekilde düşünen meşhur âlimlerin bazıları şunlardır: “Ferrâ el-Begavî”, “Kastallânî”, “İbn Hacer el-Askalânî”, “Ebû'l-Fidâ”, “İbn Kesîr”, “Süyûtî”.

⁶⁹³ Bkz., Cerrahoğlu, *DİA*, XIII, 361-366.

⁶⁹⁴ Buhârî, *Tefsîrü'l-Çur'ân*, 53/4; Müslim, *Mesâcid*, 105; Ahmed, *Müsned*, I, 388; Dârimî, *Salât*, 160.

⁶⁹⁵ Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, 121.

⁶⁹⁶ Sâd 38/32.

Mukâtil, bu iki dağın arasının karanlık olduğunu ve güneşin el-Hicab'ın arkasına ve Kaf dağının dibine battığını nakletmektedir.⁶⁹⁷

Bu İsrâilî rivayet, bazı müfessirler tarafından tevil edilmeye çalışılmış olsa da çoğu müfessir tarafından sahih görülmemiş ve Kur'an ayetlerini tefsir etme unsuru olarak kabul edilmemiştir.⁶⁹⁸

3.1.12. Süleyman'ın (as) Mührü

Süleyman'ın (as) Amâlikalılar üzerine bir savaş düzenlediğini ve hükümdarın kızı dahil bazı kadınları esir aldıklarını aktaran Mukâtil, anlatılamayacak derecede güzel olan bu kadını Süleyman'ın (as) kendisine ayırdığını fakat babasına duyduğu özlem sebebiyle bir müddet sonra zayıflayıp tanınmayacak hale geldiğini nakletmektedir. Müfessirin anlatımına göre kadının bu durumunu beğenmeyen Süleyman (as), kadının, babasına benzer bir heykel edinmesine müsaade etmiştir. Böylece her zaman o heykele bakıyor ve duyduğu üzüntüyü kendisinden uzaklaştırıyordu. Babasının bulunduğu odayı her gün süpüren ve güzel kokular serpen kadına vesvese veren şeytan, babasına ibadet etmesini güzel göstermiştir. O da Süleyman'dan (as) gizli bir şekilde babasının heykeline ibadet ediyordu.

Mukâtil, Süleyman'ın (as) tuvalete gideceği yahut hanımlarından birinin yanına gitmek istediği zaman yüzüğünü teslim ettiği ve çok güvendiği bir cariyesi olduğunu nakleder. Bir gün tuvalete gitmek için yüzüğünü çıkarıp cariyesine vereceği anda Süleyman (as) fark etmeden Sahr isimindeki şeytan yüzüğü alıp denize atar. Bunun üzerine Süleyman'ın (as) alıcı güzelliği ve nuru kaybolur. Saraydan çıkıp İsrâiloğulları'nın kasabalarında gezip dolaşırken kimin yanına gitse taşlanıp kovulduğunu nakleden Mukâtil, yüzük parmağında olduğu zamanlarda cinlerden ve şeytanlardan Süleyman'ı (as) kim görse ona secde ettiklerini, kuşların ona gölge yaptığını nakletmektedir. Zilkade ayı ve zilhiccenin ilk on günü boyunca (40 gün) mülkünü kaybettiğini, Kurban Bayramı günü de mülküne kavuştuğunu ifade eden müfessir, Süleyman'ın (as) yüzüğüne kavuşmasını şöyle anlatır:

---

⁶⁹⁷ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 267.

⁶⁹⁸ Bkz. Kürşat Demirci, "Kafdağı" Mad., *DİA*, C. XXIV, S. 144-145, TDV Yayınları, 2001.

Süleyman'ın (as) denizin kıyısına gittiği bir sırada, balık avladığını gördüğü bir balıkçıdan kendisine bir balık tasadduk edilmesini istediğini, balıkçının da ona bir balık bağışladığını söyleyen Mukâtil, Süleyman'ın (as) balığın karnını yarmasıyla yüzüğü bulup hemen taktığını, güzelliğinin ve nurunun geri geldiğini, onu gören herkesin de Süleyman'a (as) secde ettiğini nakleder. Sahr'ın hemen kaçıp denize gittiği, Süleyman'ın (as) onu yakalaması için şeytanları görevlendirdiğini fakat yakalayamadıklarını belirten müfessir, şeytanların Süleyman'dan (as) denizin kıyısında şarap pınarı gibi bir şey yapmasını istediğini, şeytanların bu şaraptan içip eğlenmeye başladıklarını, Sahr'ın onların gürültülerini işitip yanlarına çıktığını ve “*Bu oyun ve eğlence de ne oluyor?*” diye sorduğunu nakleder. Mukâtil devamla şeytanların: “*Dâvûd oğlu Süleyman öldü bizde ondan kurtulduk ve rahatladık. Bunun için içip eğleniyoruz*” dediklerini, Sahr'ın: “*Ben de sizinle içip eğleneyim*” diyerek içtiğini ve sarhoş olduğunu şeytanların da onu yakalayıp bağladıklarını ve Süleyman'a (as) götürdüklerini belirtir. Müfessir devamında Süleyman'ın (as) Sahr için bir kaya oydurduğunu, onu kayanın içine koyup başka bir kaya ile kapattığını, açık kalan yerleri de kurşun eritip döktürerek kapattığını ve o şeytanın hala o kayanın içinde olduğunu nakletmektedir.⁶⁹⁹

3.1.13. Mûsâ'nın (as) Yüce Allah'a Fitne İsnadı

Kur'an kıssalarının büyük bir kısmını Hz. Mûsâ (as) ve İsrâîloğulları'na ait kıssalar oluşturmaktadır. Mukâtil, daha sonra “Cibril'in (as) atının toynağının izinden almış olduğu bir avuç toprağı” da buna kattığını, buzağının bir defaya mahsus olmak üzere böğürdüğünü, bu böğürmenin bir daha tekrarlanmadığını ve Samirî'nin 39. günde buzağıya tapınmalarını emrettiğini nakletmiştir.⁷⁰⁰ Mukâtil, buzağıya tapmayan kişilerin sayısının sadece 12.000 olduğunu ifade etmektedir.⁷⁰¹ Allah Teâlâ'nın dağda bulunan Mûsâ'ya (as) kavminin durumunu haber verdiğini belirten müfessir, Mûsâ'nın (as) Cenâb-ı Hakk'a buzağıyı kimin yaptığını sorduğunu, Allah Teâlâ'nın da Sâmirî'nin ismini verdiğini nakleder. Mukâtil bu diyalogun devamında Mûsâ'nın (as)

---

⁶⁹⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 118-119.

⁷⁰⁰ A.g.e., II, 337-338.

⁷⁰¹ A.g.e., I, 417.

buzacağıya üfleyen kim olduğunu sorması üzerine Allah Teâlâ'nın “Ben” diyerek cevap verdiğini, Mûsâ'nın (as) ise Sâmiri'nin bir buzağı yaparak kavmini dalâlete düşürdüğünü belirttikten sonra fitneyi Cenâb-ı Hakk'a isnat ederek şöyle söylediğini nakleder: “*Sen ise onda böğürmeyi yarattın ve kavmimi fitneye düşüren sen oldun*”⁷⁰²

3.1.14. Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'ya Yasaklanan Meyve

Kur'an-ı Kerimde Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'ya yasaklanan meyvenin ismi zikredilmemiştir.⁷⁰³ Zira burada verilmek istenen mesaj ve ders, meyvenin mahiyetiyle ilgili değildir. Cenâb-ı Hakk'ın menettiği bir şeye – ki o şey her ne olursa olsun-meyletmenin, insanın kendisine yapmış olduğu bir zulüm olduğudur. Bu ayetin tefsirini yaparken bu meyvenin mahiyetini beyan etmek, insanın zihnini gereksiz olarak bir nesneye kaymasına vesile olacaktır.

Müfessir mezkûr ayeti tefsir ederken yasaklanan meyvenin “buğday başağı” olduğunu ifade ederek gereksiz bir teferruata girmiştir.

3.1.15. Semûd Kavmine Gönderilen Deveyi Kesenler

Kur'an kıssalarının şahıs tayin etmekten daha mühim bir amaca hizmet ettiği aşikârdır. Bundan dolayıdır ki Rabbimiz peygamberlerin mücadele ettikleri kişilerin isimlerini değil sıfatlarını zikretmiştir. Örnek vermek gerekirse Firavun, Mûsâ'nın (as) tevhid mücadelesi verdiği kişinin adı değil sıfatıdır. Nitekim Firavun o dönemde kral ve saray kastedilmek üzere kullanılan bir sıfattır.⁷⁰⁴ Zikredilen birkaç istisna isim⁷⁰⁵ haricinde bu kıssalarda, peygamberlerin tevhid mücadeleleri, inanan ve itaat eden kavimlerin nail oldukları mükâfatlar ve inkâr eden kavimlerin uğradıkları kötü akıbet vurgulanmaktadır. Bu kıssalar biri de Sâlih'in (as) peygamber olarak gönderildiği semûd kavmidir. Yüce Allah Teâlâ Sâlih'in nübüvvetinin delili olarak bir deve göndermiş, Sâlih (as) de gönderilen bu deveye kötülük etmemeleri hususunda kavmini

---

⁷⁰² A.g.e., I, 47.

⁷⁰³ el-Bakara 2/35.

⁷⁰⁴ Bkz. Harman, “Firavun” Mad., *DİA*, C. XIII, S.120-122, TDV Yayınları, 1996.

⁷⁰⁵ Kârûn, Hâmân, Ebû Leheb gibi.

uyarmıştır.⁷⁰⁶ Deveyi öldürmeleri neticesinde ise şiddetli bir sarsıntıyla helak olmuşlardır.⁷⁰⁷

Cenâb-ı Hak bu ayetlerde bu fiili işleyenlerin isimlerini vermemiş, emrine itaat etmemeleri neticesinde uğradıkları kötü akıbeta vurgu yapmıştır. Müfessir deveyi öldüren kişilerin tek tek ismini verdiği gibi, devenin haftanın hangi günde kesildiğini de ifade ederek gereksiz bir teferruatta bulunmuştur.⁷⁰⁸

3.1.16. İbrâhim'in (as) Parçaladığı Kuşlar

Bakara suresinde İbrâhim'in (as), “*Rabbim ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster!*” dediği haber verilir. Aynı ayet-i kerimede Cenâb-ı Hakkın İbrâhim'e (as) dört kuş tutmasını, onları parçalayıp her bir parçasını bir dağ üzerine koymasını ve kendisine çağırmasını istemiştir. Kendisine koşarak geleceğini belirten Allah Teâlâ, kendisinin her işte galip olan mutlak güç sahibi olduğunu, hüküm ve hikmet sahibi olduğunu belirtmiştir.⁷⁰⁹ Bu ayet-i kerimede öldürülüp diriltilen kuşların cinsleri değil, Allah Teâlâ'nın ölüleri diriltmeye gücü olduğu vurgulanmaktadır. Müfessir bu dört kuşun cinslerini beyan ettiği gibi bu hadisenin cereyan ettiği sırada İbrâhim'in (as) kaç yaşında olduğu ve olayın hangi topraklarda vuku bulduğu bilgilerini de vererek teferruata girmiştir.⁷¹⁰

3.1.17. İbrâhim'e (as) Getirilen Kurbanlık

Evlatlarına karşı duymuş oldukları aşırı muhabbet sebebiyle imtihan olunan peygamberlerden biri de İbrâhim'dir (as). İlgili başlık altında değerlendirdiğimiz veçhile Mukâtil'in görüşüne göre, İbrâhim'in (as), kurban etmesi istenen oğlu İshak'tır (as). İbrâhim (as) ve oğlu, Allah Teâlâ'nın emrine teslim olmaları neticesinde kendilerine bir kurbanlık getirilerek, imtihanı geçtikleri haber verilmiştir. Birçok dersin çıkartılabileceği bu hadise bizlere, -ne kadar zor olsa da- Allah Teâlâ'nın emrine

---

⁷⁰⁶ el-A'râf 7/73.

⁷⁰⁷ el-A'râf 7/77-78.

⁷⁰⁸ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 299.

⁷⁰⁹ el-Bakara 2/260.

⁷¹⁰ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 140-141.

itaat etmenin güzel neticesine dikkat çekmektedir. Bu ayet-i kerimede akla gelebilecek en son soru, kurbanlık hayvanın cinsi ve ismi olsa gerek.

Müfessir kurbanlık koyunun isminin “Rezîn” olduğunu, bir dağ keçisi olduğunu ve kırk yıl cennette otladığını, bu hadisenin Beytü'l-Maktis'te cereyan ettiğini ifade ederek, lüzumsuz bir teferruata girmiştir.⁷¹¹

3.1.18. Yûsuf'un (as) Güzelliği Karşısında Parmaklarını Kesen Kadınlar

Ayet-i kerimelerde Züleyha'nın Yûsuf'tan (as) murat almak istemesini ayıplayan kadınlardan bahsedilirken “*Şehirde bazı kadınlar*” ifadesi kullanılır. Züleyha bu kadınlara yaslanarak yiyecekleri bir ziyafet hazırlamış, her birine de bir bıçak vererek Yûsuf'un (as) karşısına çıkmasını istemiştir. “*Haşa bu bir beşer olamaz, ancak bir melektir.*” diyerek şaşkınlıktan ellerini kesmişlerdir.⁷¹²

Mukâtil bunların beş kadın olduğunu; “ekmekçinin”, “sâkînin”, “hapishane sorumlusunun”, “ahır âmirinin” ve “teşrifatçının” hanımları olduğunu naklederek teferruata girmiştir.⁷¹³

3.1.19. Bakara'nın Kimden Alındığı

Ayet-i kerimelerde ifade edildiği üzere, İsrâîloğulları Mûsâ'ya (as), kesilmesi istenen bu sığırın mahiyetini, renginin ne olduğunu ve teferruatını⁷¹⁴ belirtmesini istemişlerdir. Daha sonra giderek kendilerine belirtilen özellikteki ineği, Nuriye bt. Râm adında bir kadında bulduklarını belirten müfessir, ineği almak için kavmin o kadınla pazarlık ettiklerini, Mûsâ'ya (as) gelerek: “*Bu inek derisinin dolusu altına mukabil ancak alınabilir*” dediklerini, Mûsâ'nın (as) da: “*Zalimlik yapmayın az-çok demeyin gidin satın alın*” dediğini nakleder. Bu hadisede de nakledildiği gibi birçok meselede şahıs ismi vermekten kaçınmamıştır.

---

⁷¹¹ A.g.e., III, 104.

⁷¹² Yûsuf 12/30.

⁷¹³ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, II, 146.

⁷¹⁴ el-Bakara 2/68-70.

3.2. Tefsîr-i Mukâtil'de Sahih Rivayetler

Kur'an'da anlatılan kıssalar, tarihte yaşanmış gerçek olaylardan muhatapları için seçilmiş en uygun kesitlerdir. Kur'an bir yerde bu kıssaların "hak"⁷¹⁵ olduğunu, üç yerde de "hak ile"⁷¹⁶ anlatıldığına vurgu yapmıştır. Âl-i İmran suresindeki "inne hâzâ lehüve'l-kasasu'l-hak (işte bunlar gerçek olaylardır)" ayetini müfessirler, anlatılanların doğru haber olduğu, Hristiyanların anlattıkları gibi uydurma haber olmadığı şeklinde tefsir edilmiştir.⁷¹⁷ Bu ayetler bize göstermektedir ki bu kıssaların gerçekliğinde hiçbir tereddüt yoktur. Son yüz yılda kıssalarının mitolojik unsurlar taşıdığına dair yapılan çalışmalarda ilk dikkat çeken isim Muhammed Abduh olmuştur.⁷¹⁸ Bu fikri "el-Fennu'l-kasâsî fi'l-Kur'ân (Kur'an'da Anlatım Sanatı)" ismiyle hazırladığı doktora tezinde daha sistemli bir şekilde savunmaya çalışan da Muhammed Ahmed Halefullah olmuştur. 1947 de Emin el-Hûlî'nin danışmanlığında hazırlanan bu tez ciddi bir şekilde tartışılmıştır. Kuran kıssalarının Halefullah'ın iddia ettiği gibi tarihi gerçekliğinin olmayabileceğini savunan Mustafa Öztürk, "hak ile" ifadesini kıssanın vasfı olarak değil, anlatılmasının "esash bir amaca matuf olarak yerinde ve zamanında anlatılması" olarak kabul etmiştir.⁷¹⁹ Son yüz yılda ortaya atılan ve tartışılan bu iddia hakkında sahabe, tabiîn yahut etbau't-tabiînden bir nakil yoktur. Onlar Kur'an'ın bildirdiği her mesajı hak ve gerçek olarak kabul etmişlerdir. Zira Hz. Peygambere hitaben "Sen bu olaylar olurken onların yanında değildin"⁷²⁰ ayetlerinden sonra bu kıssaların "hak" olduklarından şüphe etmemişlerdir.

---

⁷¹⁵ Âl-i İmran 3/62.

⁷¹⁶ Mâide 5/27; Kehf 18/13; Kasas 28/3.

⁷¹⁷ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, I-VI, C. I, 450, (Kahire: Meketeb-i Tefkikiyye, 2013); Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fitefsîri'l-Çur'ânî'l-'azîm*, I-XVI, C. 2, 182, (Thk. Ali Abdü'l-bârî Atıyye), (Beyrut: 1415).

⁷¹⁸ Şehmuz Demir, *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, (İstanbul: Beyan Yay., 2003), 99.

⁷¹⁹ Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, 126.

⁷²⁰ Âl-i İmran 3/44; Yûsuf 12/102.

Mukâtil, hak ve gerçek olduğundan şüphe olmayan bu kıssaların boş bıraktığı, teferruatını bildirmedığı bazı bölümlere dair nakletmiş olduğu rivayetler için -çok azı müstesna- genellikle isnatta bulunmamıştır. Ancak onun isnatta bulunmaması, rivayetlerinin hepsinin zayıf olduğu anlamına gelmez. O, hadis usulüne riayet etmese de tefsir geleneği içinde sağlam bir usule tabi olmuş ve ciddî bir çalışma ortaya koymuştur. Kendisinden sonraki tefsirler ondan çok istifade etmişlerdir. O, hadis rivayetlerinde sahih olarak geçen rivayetleri de senetsiz nakletmiştir. Sahih-zayıf bütün rivayetlerin senetlerini hafzetmek onun bir usulüdür. Tabî ki o kendi kriterlerine göre sahih olan rivayetleri almıştır. Burada üç örnek vererek meseleyi açıklamaya çalışalım:

3.2.1. İsrâiloğulları'nın Mûsâ'ya Eziyet Etmesi

Daha önce ilgili başlık altında belirttiğimiz gibi Cenâb-ı Hak Kur'an'da Şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّاهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا

*“Ey iman edenler! Sizde Mûsâ'ya eziyet edenler gibi olmayın. Nihayet Allah onu onların dediklerinden temize çıkarmıştı. Mûsâ Allah katında itibarlı bir kimse idi.”*⁷²¹

Mukâtil, Zeyd'e “*Muhammed'in oğlu Zeyd*” denilmesinin ağır gelmesi münasebetiyle inzal buyrulduğu naklederek Mûsâ'ya (as) nasıl eziyet edildiğini anlatır.⁷²² Hadis-i Şerifte de ifade edildiği gibi İsrailoğulları'nın çıplak yıkandıklarını, Mûsâ'nın (as) ise edebinden ötürü üzerinde peştamal olduğunu aktarır. Kavminin: “*Mûsâ'nın bizim gibi çıplak yıkanmayışının sebebi hayalarının şişik olmasıdır*” diyerek ona eziyet ettiklerini, Cenâb-ı Hakk'ın onu temize çıkarmak için, Mûsâ'nın (as) yıkandığı bir sırada, arkasında gizlendiği taşın hareket ettiğini, Mûsâ'nın bahsettikleri gibi bir özre sahip olmadıklarını gördüklerini nakleder.

⁷²¹ el-Ahzâb 33/69.

⁷²² Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 56.

Müfessir bu hadiseyi naklederken herhangi bir isnada yer vermemiştir. Fakat sahih hadis kaynaklarında bu hadise aynen Mukâtil'in naklettiği gibi aktarılmıştır.⁷²³

3.2.2. İbrâhim'in (as) Ateşine Üfleyen Hayvan

Mukâtil yine herhangi bir isnatta bulunmayarak naklettiği rivayette, İbrâhim (as) ateşe atıldığında bütün hayvanların ateşi söndürmek için uğraştığını sadece “Keler” hayvanının ateşe üfleyerek onu harlamaya çalıştığını ifade eder. Bu rivayeti teyit eden hadis rivayetleri şöyledir:

“İbrâhim (as) ateşe atıldığında hiçbir hayvan yoktur ki ateşi söndürmeye çalışmasın. Keler müstesna o ateşe üflüyordu⁷²⁴, Keler hayvanını öldürün zira o İbrâhim'in ateşine üflemişti.”⁷²⁵

3.2.3. Âdem'in Zürriyetinden Ahit Alınması

Mukâtil Âdem'in sırtından zürriyetinin çıkarılması ve onlardan ahit alınmasını hadis-i şerife uygun olarak nakletmiştir. Dikkat çeken husus bu rivayeti de herhangi bir isnatta bulunmadan direkt nakletmiştir. Hadis-i şerifte bu hadise şöyle nakledilir:

“Müslim b. Yesâr el-Cühenî'den rivayet edildiğine göre Ömer b. Hattab'a: 'Hani Rabbin Âdemoğullarının sulbünden (soylarını) çıkarmıştı'⁷²⁶ ayeti sorulmuş da Ömer (r.a.) şöyle demiş: 'Ben bu ayetin Resulullah'a (sav) sorulduğunu işittim. Resulullah (sav) (bu soruya şöyle) cevap verdi: 'Muhakkak ki aziz ve celîl olan Allah, Âdem'i yarattı. Sonra sağ eliyle sırtını sıvazlayıp ondan zürriyetini çıkardı ve şunları cennet için yarattım; cennet ehlinin amelini işleyecekler, buyurdu. Sonra (tekrar) Âdem'in sırtını sıvazlayıp ondan zürriyeti(ni) çıkardı ve: 'Bunları cehennem için yarattım, cehennem halkının işlerini yapacaklar', buyurdu.”⁷²⁷

Müfessir, Allah Teâlâ'nın Âdem'in (as) sırtından çıkarmış olduğu zürriyete “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusunu sorduğunu ve bütün zürriyetin “Evet, Senin Rabbimiz

---

⁷²³ Buhârî, Gusûl, 20; Müslim, Fedâil, 42,156; Ahmed, Müsned, 13, 507.

⁷²⁴ Ahmed, Müsned, IVI, 294; İbn-i Mâce, Sayd, 12.

⁷²⁵ Buhari, Enbiya, 10.

⁷²⁶ el-A'râf 7/172.

⁷²⁷ Tirmizî, Tefsir, 2; Muvatta, Kader, 2.

olduğuna şahidiz” dedikten sonra meleklerin de bu olaya şahitliğini anlatır. Mukâtil, Allah Teâlâ’nın o zürriyeti, bir çömleği doldurur gibi bir araya getirerek beyaz zürriyet hakkında, “*Bunlar rahmetimle cennettedir*” dediğini nakleder. Ve devamla, ashabu’l-yemin ve ashabu’l-meymene’nin bunlar olduğunu söyler. Siyah zürriyet için de Allah’ın, “*Bunlar Cehennem içindir*” dediğini naklettikten sonra, işte ashabu’ş-şimal ve ashabu’l-meş’eme bunlardır, der.⁷²⁸

3.3. Kıssaların İbret ve Hikmet Yönüne Temas Etmesi

Allah Teâlâ, Kur’an kıssalarında çoğunlukla zaman ve mekân ismi kullanmamış, kullarının içinde buldukları duruma en uygun kesiti anlatmıştır. Buradan da anlaşılmaktadır ki bu kıssalarda asıl amaç kulların ibret alması ve hikmeti kavramasıdır. Zira anlatılan her kıssa, nüzülü bağlamında bir gayeye mebni olarak anlatılmıştır. Kur’an bu gayelerden birini Hz. Peygamber’e (sav) moral vermek ve onu teselli etmek olduğunu ifade etmiştir.⁷²⁹ Şuara suresi bu gayenin delillerinden biridir. Zira “*İnanmıyorlar diye neredeyse kendini helâk edeceksin*”⁷³⁰ ayet-i kerimesinden sonra bazı peygamberlerin hayatlarından örnekler verildikten sonra her kıssanın ardından bu kıssaların bir delil olduğu ve onların da çoğunun iman etmediğinin vurgulanmasıyla⁷³¹ Peygamber Efendimizin teselli edilmesinin amaçlandığı açıktır. Bununla beraber insanın hayatı boyunca karşılaşacağı birçok mesele karşısında nasıl hareket etmesi gerektiğine dair birçok ibretli kıssa vardır. Tevhid mücadelesinde Nuh’un (as) gayreti, hastalık karşısında Eyyûb’un (as) sabrı, evladı ile imtihanında İbrâhim’in (as) teslimiyeti, harama karşı duruşunda Yûsuf’un edebi vb. her peygamberin kıssası Kur’an’a inanan ve teslim olan insanlar için bir numune-i imtisaldir. Kıssaların asıl amacı da budur. Mukâtil, Kur’an kıssalarını, bir tarih rivayeti nakletme kabilinden aktarmış olmasına rağmen, kıssaların bazı bölümlerinde ibret ve hikmet yönlerine temas etmeyi de ihmal etmemiştir. Üç misal vererek onun bu usulüne açıklık getirelim:

---

⁷²⁸ Mukâtil, *et-Tefsîru ’l-Kebîr*, I, 424.

⁷²⁹ Hûd 11/120.

⁷³⁰ eş-Şuarâ 26/3.

⁷³¹ eş-Şuarâ 26/67,103,190.

3.3.1. İbrâhim'e (as) Oğlunun Bağışlanmasının Sebebi

İlgili başlık altında naklettiğimiz gibi İbrâhim (as) oğluyla sınanmış ve görmüş olduğu rüya neticesinde oğluna: “*Yavrucuğum! Rüyamda seni boğazladığımı görüyorum; bir bak, sen ne dersin?*” diye sorulmuş, o da “*Emrolunduğun şeyi yap*” demek suretiyle teslimiyet göstermiştir.⁷³² Mukâtil, ilahi hikmet gereği oğlunun “*Gördüğün rüyayı gerçekleştir*” demediğini, “*Emrolunduğunu gerçekleştir*” dediğini ifade eder. Müfessir aynı zamanda “*Biz ihsan edenleri böyle mükâfatlandırırız*”⁷³³ ayet-i kerimesine istinaden, İbrâhim'in (as) ihsanı ve itaati sebebiyle Cenâb-ı Hakk'ın oğlunu kendisine bağışladığını ifade etmiştir.⁷³⁴

3.3.2. Allah Teâlâ'nın, İbrâhim'in (as) Atıldığı Ateşe Emri

Kur'an'da ifade buyrulduğu üzere kavmi İbrâhim'i (as) -ilah edindikleri putları kırdığı için- ateşte yakmak istediler.⁷³⁵ Cenâb-ı Hak, İbrâhim'i (as) attıkları ateşe “*Ey ateş! İbrâhim'e karşı serin ve selâmet ol!*”⁷³⁶ diye emretmiştir. Mukâtil, ayet-i kerimede Cenâb-ı Hak “*selâmet ol*” ifadesini kullanmamış olsaydı İbrâhim'in (as) soğuktan helak olacağını ifade etmiştir. Ayrıca İbrâhim'in (as) ateşten çıktığını gören kavminin bu durumu Nemrut'a bildirmek istediklerini, fakat birbirleriyle konuşmaya çalıştıkları halde, ilâhî hikmet gereği kimsenin diğerini anlayamadığını, bu sebeple İbrâhim'e zarar veremediklerini nakleden müfessir, Allah Teâlâ'nın onların dilini yetmiş ayrı lügata ayırdığını, bu sebeple oraya “*Bâbil*” denildiğini ifade etmiştir.⁷³⁷

3.3.3. Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygambere Sabrı Emretmesi

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Rabbimiz, Peygamber Efendimiz'in yüksek azim sahibi peygamberlerinki gibi sabretmesini emretmektedir.⁷³⁸ Mukâtil, Uhud günü nazil

---

⁷³² es-Sâffât 37/102.

⁷³³ es-Sâffât 37/105.

⁷³⁴ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, III, 104.

⁷³⁵ el-Enbiyâ 21/68.

⁷³⁶ el-Enbiyâ 21/69.

⁷³⁷ Mukâtil, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, II, 363-364.

⁷³⁸ el-Ahkâf 46/35.

olduğunu beyan ettiği bu ayet-i kerimeyi tefsir ederken, Cenâb-ı Hakk'ın Peygamber Efendimiz'e sabrı emretmesinin hikmetini diğer peygamberlerin sabrını örnek vererek anlatmıştır. Şöyle ki, Allah'ın sabırlarını örnek gösterdiği bu peygamberler içerisinde ateşe atılan İbrâhim'in (as) ve kavminin kendisini tekzip etmesine karşı sabreden Nûh'un (as) da olduğunu nakleden müfessir, Nûh (as) baygın düşünceye kadar kendisini dövdüklerini, buna rağmen kavmi için Allah'tan mağfiret dilediğini belirtmiştir. Babasına boğazlaması emredildiğinde İshâk'ın (as), zindana atıldığında Yusuf'un (as) hüznünden gözlerini kaybettiğinde Yâkûb'un (as), hastalıklara sabreden Eyyûb'un (as), balığın karnındayken Yûnus b. Metta'nın (as) ve diğer peygamberlerin de karşı karşıya kaldıkları belalara hep sabretmiş olduklarını belirtmiştir. Mukâtil, sabredenler arasında Beytü'l-Makdis'teki on iki peygamberin de bulunduğunu ifade ederek, onların sabrını şöyle naklederek: Allah Teâlâ'nın o peygamberlere "*Ben Zekeriya oğlu Yahya'ya yaptıklarından ötürü İsrâiloğulları'ndan intikam alacağım*" dedikten sonra, "*Eğer isterseniz azabı ve sıkıntıyı size gönderir, İsrâiloğulları'nı kurtarırım. Bunu kabul etmezseniz o azabı ve cezayı İsrâiloğulları'na indirir, sizi kurtarırım. İstedığınızı seçebilirsiniz*" buyurduğunu belirten müfessir, peygamberlerin kavimlerini affetmesini eğer bir ceza verilecekse kendilerine verilmesi hususunda görüş birliği ettiklerini nakleder. Bu sebeple azabı kendi üzerlerine indirilmesi ve İsrâiloğulları'nı azat etmesi için Rablerine dua ettiklerini belirten müfessir, Allah Teâlâ'nın bu isteklerine mukabil onlara yeryüzündeki diğer kralları musallat ettiğini ve o krallarında peygamberlerin kimisini testere ile biçerek, kimisinin kafasının ve yüzünün derisini soyarak, kimisini darağacına asarak, kimisini ateşte yakarak, kimisinin de başını yararak helak ettiklerini nakleder. Müfessir bu musibetlerin hiçbirinin Efendimiz'in (sav) başına gelmediğinden Allah Teâlâ'nın ona sabrı emrettiğini ifade etmiştir.⁷³⁹

---

⁷³⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 231-232.

SONUÇ

Yüce Allah, hidayet rehberimiz Kur'an-ı Kerim'de İslam dininin ilkelerini etkili bir biçimde insanlara ulaştırmak için farklı metotlar kullanmıştır. Bu metotlardan birisi de mesajı kıssalar yolu ile vermektir. Kur'an kıssalarının maksatsız anlatılmadığı ve bu gayelerin de Kur'an'ın ana konularından ve maksatlarından bağımsız olmadığı muhakkaktır. Bu da kıssaları doğru okumanın ve anlamının ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Biz de hem nüzul ortamına yakın bir zamanda yazılmış olması hem de Kur'an'ın baştan sona tefsir edildiği ilk eser olması sebebiyle Mukâtil b. Süleyman'ın *et-Tefsîru'l-Kebîr* isimli eserinde peygamber kıssalarını nasıl tefsir ettiğini araştırdık.

Çalışmamızda vardığımız sonuca göre Mukâtil, tefsir ettiği ayetleri öncelikle manası daha açık olan ayetlerle açıklayarak Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etme metoduna başvurmuştur. Müfessir tefsirinde kelime izahlarına ve sebab-i nüzul bilgisine sıklıkla yer vermiştir. Bazı kelimelerin anlamını izah ederken, kelimenin aynı anlamda kullanıldığı diğer ayetleri referans göstermiştir. Ayetlerin anlamını belirlemede kültürel bağı göz önünde bulundurmaya ihmal etmemiş, bazı ayetleri tefsir ederken daha iyi anlaşılabilmesi için nazil olduğu dönemdeki Arap kültürüne de atıfta bulunmuştur. Diğer yandan ayetleri birbirleriyle ilişkilendirirken sarf, nahiv ve belagat gibi bazı yardımcı unsurlara da başvurmuştur. Mukâtil, *Tefsîr-i Kebîr*'de, öncekilerin rivayet ve görüşlerini naklederken, bu rivayetler arasından tercih ettiği görüşü, herhangi bir mukayese yapmadan basit ve anlaşılabilir ifadelerle ortaya koymuştur. Kur'an kıssalarındaki bazı ibarelere dikkat çekerek, kullanılan ifadelerin hikmet yönlerine de temas etmeyi ihmal etmediğini görmekteyiz. Mukâtil'in tefsirinde bilhassa peygamber kıssalarını tefsirde en dikkat çeken husus, hiç şüphe yok ki İsrâîlî rivayetlerin kesafetidir. Bu rivayetler içerisinde, sahih kaynaklarda yer alan haberler olduğu gibi, Allah Teâlâ'nın peygamberlerine atfedilemeyecek türden uydurma rivayetler de vardır. Bununla beraber rivayet malzemesini senedsiz olarak nakletmesi, tenkit edilme sebeplerinin başında gelir. Bu hususlar evvelce zikrettiğimiz gibi, rivayetle tefsir metodunun zaafı olarak kabul edilmiştir.

Mukâtil'in peygamber kıssalarına dair naklettiği ve sahih hadis kaynaklarla da desteklenen rivayetlerin sayısı oldukça azdır. Peygamber Efendimizin vefatının ardından onu takip eden ilk üç neslin (sahabe, tâbiîn, etbeu't-tâbiîn), Kur'an kıssalarının boş bıraktığı her alanı doldurmaya çalışmış olduklarını görmekteyiz. Bu

münasebetle İsrâilî rivayetler, Kur'an tefsirinin vazgeçilmez bir unsuru gibi algılanmış ve hususiyetle peygamber kıssaları bağlamında sıkça kullanılmıştır. Tefsire dair rivayet ve nakilleri günümüze ulaşan ilk üç nesildeki âlimler arasında İsrâilî rivayetleri nakletme açısından öncelikle “Abdullah ibn Abbas” ile “Ebû Hüreyre” akla gelir ve bu iki sahâbeye “Abdullah b. Amr b. el-Âs”, “Abdullah b. Selâm”, “Temîm ed-Dârî” gibi isimler eklenir. Tâbiûn neslinden “Ka'b el-Ahbâr” ve “Vehb b. Münebbih”, tebe-i tâbiûnden ise “Kelbî”, “İbn Cüreyc”, “İbn İshâk”, “Muhammed b. Mervan Süddî” ve eserini çalıştığımız “Mukâtil b. Süleyman” gibi isimler zikredilir. İsrâilî rivayetler meselenin anlaşılmasına yardımcı bir unsur gibi görünüyorsa da aslında verilmek istenen asıl mesajın göz ardı edilmesine sebep teşkil etmektedir. Örnek vermek gerekirse İbrâhim'in (as) Cenâb-ı Hakk'a -kalbinin mutmain olması için- ölüleri nasıl dirilttiğini göstermesini istemesi üzerine Cenâb-ı Hak, kendisine dört nevi kuştan tutmasını, onları kendine alıştırmasını daha sonra kuşları parçalayarak her bir parçasını bir dağ üzerine koymasını ve en sonunda kendine çağırmasını emretmiştir. Kıssanın son kısmında o kuşların kendisine koşarak geleceğini haber veren Cenâb-ı Hak, Kendisinin mutlak güç sahibi olduğunu, hüküm ve hikmet sahibi olduğunu bildirmiştir. (el-Bakara 2/260) Bu anlaşılabilir ve etkili kıssaya; kuşların cinslerinin ne olduğu, bu hadisenin hangi topraklarda vuku bulduğu ve İbrâhim'in (as) bu hadise cereyan ettiğinde kaç yaşında olduğu gibi bilgileri sıkıştırmak, kıssanın zenginleşmesine değil aksine asıl mesajın arka plana itilmesine sebep olmaktadır. Mukâtil, *Tefsir-i Kebîr*'de bu tarz teferruatlara ve şahıs isimlerine sıklıkla yer vermiştir. Mukâtil'in, Kur'an'ın özet bir şekilde anlattığı her kıssanın, boş bırakılan bölümlerini, sahih, gayr-i sahih ayrımı yapmadan rivayetlerle doldurmuş olduğunu görmekteyiz.

Kur'an nazil olmadan önce de isimlerini bildikleri bu peygamberlerin, hayatlarına dair yapmış oldukları bu rivayetler birer tarih rivayetidir. Burada yapılan hata, bu tarih rivayetlerinin Kur'an tefsirinin bir unsuru olarak nakletmektir. Zira Kur'an bir tarih kitabı değil, tarihte yaşanmış olaylardan muhatabına en uygun kesiti sunarak ibret almasını amaçlayan bir hidayet rehberidir. Kendi döneminde yaygın olarak kullanıldığını gördüğümüz fakat bugün bir kusur olarak algıladığımız bütün bu rivayet unsurları bir kenara, hatasıyla sevabıyla Kur'an-ı Kerim'i baştan sona tefsir eden Mukâtil b. Süleyman, tefsir ilmindeki haklı şöhretini daima muhafaza edecektir.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki. “Üzeyr” Mad., *DİA*, C. 42, S. 401, TDV Yayınları, 2012.
- Altay, Şeyma. “Mukâtil b. Süleyman Örneğinde Erken Dönem Nesih Algısı”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 23 (2015): 45-50.
- Altay, Şeyma. “Mukâtil b. Süleyman Tefsiri’nde Kur’an’ı Kur’an’la Tefsir” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Altuntaş, Mehmet. “Mukâtil b. Süleyman’ın Tefsirinde İsrâiliyat ve Hurûf-u Mukattaa Hakkındaki Yorumları”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XIII, S. 13 (2018): 3-7.
- Aruçi, Muhammed. “Sâibe” Mad., *DİA*, C.35, S. 542, TDV Yayınları, 2008.
- Avcı, Câsim. “Vasîle” Mad., *DİA*, C. 42, S. 550, TDV Yayınları, 2012.
- Ay, Mahmut. *Kuran Kıssalarını Siret Bağlamında Okumak*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 17.
- Aydemir, Abdullah. *Tefsirde İsrâiliyyât*, Beyan Yayınları, 2015.
- Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Alî el-Hatîb. *Târîhu Bağdâd*, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut, (1422/2002).
- Batar, Yusuf. “Kur’an Kıssalarının Amaçlarıyla İlgili Kavramların Eğitim Öğretim Açısından Tahlili”, *İslâmî İlimler Dergisi*, C. 9, S. 1 (2014): 156.
- Batuk, Cengiz. “Nemrud” Mad., *DİA*, C. 32, S. 555, TDV Yayınları, 2006.
- Bayraklı, Bayraktar. “Kur’an-ı Kerîm’de Öğretim Kavramı ve Vahiy”, *Diyanet Dergisi*, C. 27, S. 4 (1991): 164.
- Bilmen, Ömer Nasûhi. *Büyük Tefsir Tarihi* (Tabakatu’l-Müfessirîn), Bilmen Yay., 1974.
- Cerrahoğlu, İsmail. “Garânîk” Mad., *DİA*, C. 13, S. 361, TDV Yayınları, 1996.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*, AÜİF Yay., 1971.
- Cerrahoğlu, İsmail. “Tefsirde Mukâtil İbn Süleyman ve Eserleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21 (1976): 5.

- Çelik, İbrahim. “Kur’an’da Haberi Sıfatlar ve Mukâtil B. Süleyman’a İsnad Edilen Teşbih Fikri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S.2 (1987): 151-159.
- Demir, Şehmuz. *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik*, (İstanbul: Beyan Yay., 2003), 105.
- Demir, Şehmuz. “Kitab-ı Mukaddes’i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur’an Kıssalarının Tarihî Gerçekliği”, *İslâmî İlimler Dergisi*, C. 9, S. 1 (2014): 8.
- Demirci, Kürşat. “Kafdağı” Mad., *DİA*, C. 24, S. 144-145, TDV Yayınları, 2001.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*, M.Ü.İ.F. Yayınları, 2016.
- Ebû ‘Abdirrahmân Halîl b. Ahmed. *Kitâbü’l- ‘Ayn*, Müessesetü’l-A’lemî, 1988.
- Ebû Abdillâh eş-Şeybânî. *el-İlel ve Ma’rifetü’r-Ricâl*, Dâru’l-Hânî, Riyad.
- Ebu’l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrerem İbn Manzûr. *Lisânü’l- ‘Arab*, Darsâder, Beyrut, 2000.
- Efe, Seyfullah. “Mukâtil b Süleyman Tefsirinde Esbâb-ı Nüzûl”, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Dokuz Eylül Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- el-Hîrî, Ebu Abdurrahman. *Vücûhu’l-Kur’an* (Thk. Necef Arşî), Mecmau’l-buhûsi’l-İslâmiyye, Meşhed h. 1422.
- Elkoca, Eyüp. “Siyerin Tefsire Kaynaklığı Bağlamında Mukâtil b. Süleyman’ın Tefsiri”, *Siyer Araştırmaları Dergisi*, S. 5, (2019): 14-28.
- Eroğlu, Muhammed. “Hâmî” Mad., *DİA*, C. 14, S. 457, TDV Yayınları, 1997.
- ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu’l-İslâm ve Vefeyâtü’l-Meşâhiri ve’l-Â’lâm*, (Thk. Beşşar Avvad Maruf) Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 2003.
- ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin. *el-İsrâiliyyât fi’t-tefsîr ve’l-hadîs* (Kahire: *Mektebetu Vehbe*) 121.
- Güç, Ahmet. “Sâlih” Mad., *DİA*, C. 36, S. 32-33. TDV Yayınları, 2009.
- Hamurcu, M. Fevzi. *Mukâtil b. Süleyman ve İlk Fıkhî Tefsir*, Fecr Yayınları, 2009.
- Harman, Ömer Faruk. “İshak” Mad., *DİA*, C. 22, S. 521, TDV Yayınları, 2000.

- Harman, Ömer Faruk. “Mûsâ” Mad., *DİA*, C. 31, S. 210, TDV Yayınları, 2006.
- Harman, Ömer Faruk. “Zülkifl” Mad., *DİA*, C. 44, S. 569, TDV Yayınları, 2013.
- Harman, Ömer Faruk. “Firavn” Mad., *DİA*, C. 13, S.120-122, TDV Yayınları, 1996.
- İbn Ebî Hâtim. *el-Cerh ve 't-Ta'dil*, Maarif-i Osmaniyye, 1271/1952.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şehâbeddin Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer. *Tehzîbü't-Tehzîb*, Ma'rif-i Nizamiye, h. 1326.
- İbn Nedim, Ebu'l Ferec Muhammed b. İshak, *el-Fihrist*, Dâru'l Marife Beyrut, 1417/1997.
- İbnü'l-Esîr, Abdü'l-Vâhid el-Şeybânî el-Cezerî İzzeddin. *el-Kâmil fi't-Târih*, (thk. Ömer Abdü's-Selam Tedmürî), Dâru'l-kitâbu'l-Arabî, 1997.
- Kallek, Cengiz. “Rıtl” Mad., *DİA*, C. 35, S. 52, TDV Yayınları, 2008.
- Kara, Mustafa. *Bireysel ve Toplumsal Açından Kur'an Kıssaları*, Üniversite Yay., 2018.
- Kara, Mustafa. “Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, *İslâmî İlimler Dergisi*, C. 9, S. 1 (2014): 70.
- Kaya, Murat. “Kur'an-ı Kerim'de Bir Gençlik Modeli Olarak Hz. Yahyâ (a.s)”, <http://www.kuranvesunnetyolunda.com/?p=15617>, [28.06.2018].
- Kiraz, Celil. “Mukâtil b. Süleyman'ın Muhkem ve Müteşâbih Anlayışı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 26 (2011): 14-17.
- Kitâb-ı Mukaddes, (İstanbul: Servetifünun Mat., 1976), 315-317.
- Koç, Mehmet Akif. *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi es-Salebi Tefsirinde Mukâtil b. Süleyman Rivâyetleri*, Kitâbiyât Yayınları, 2005.
- Mukâtil b. Süleyman. *et-Tefsîru'l-Kebîr*, (Tahk. Ahmed Ferîd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîr-i Kebîr*, (Trc. Eryarsoy, M. Beşir), İşaret Yayınları, 2017.
- Türker, Ömer. “Mukâtil b. Süleyman” Mad. *DİA*, C. 31, S. 135, TDV Yayınları, 2006.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, KURAMER Yay., 2016.
- Sönmez, Kutlu. *Mezhepler Tarihine Giriş*, DEM Yay., 2008.
- Şengül, İdris. “Kıssa” Mad., *DİA*, C. 25, S. 499, TDV Yayınları, 2002.

- Şengül, İdris. *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Nil Yay., 1994.
- Topaloğlu, Bekir. “Hz. Muhammed” Mad., *DİA*, C. 30, S. 439, TDV Yayınları, 2005.
- Ümit, Mehmet. “Şuayb” Mad., *DİA*, C. 39, S. 222, TDV Yayınları, 2010.
- Yalçinkaya, Yusuf. “Mukâtil b. Süleyman’ın Tefsir-i Kebir’i ve İsrâiliyât”,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Ü. Sosyal Bilimler
Enstitüsü, 2019.
- Yaldızlı, Hasan. “Vücûh ve Nezâir İlmi ve Mukâtil b. Süleyman’ın el-Vücûh ve’n-
Nezâir Adlı Eseri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler
Enstitüsü, 2013.
- Yazıcı, İshak. “Bâhire” Mad., *DİA*, C. 4, S. 487, TDV Yayınları, 1991.
- Yıldırım, Zehra. “Mukâtil b. Süleyman’ın Müteşâbih Kabûl Edilen Ayetlere
Yaklaşımları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Ü. Sosyal Bilimler
Enstitüsü, 2013.
- Yılmaz, Orhan. “Mukâtil b. Süleyman’ın Hadis Anlayışı” *Bozok Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi*, C. XIII, S. 14 (2018): 24-25.
- Yûsuf b. Abdirrahman Mizzî. *Tehzibü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, 1-35 (Thk. Beşşar
Avvad Maruf) Müessesetü’r-Risâle, (1400-1980).
- Zahitoğlu, İrfan. “Mukâtil b. Süleyman’ın Tefsir-i Kebir’indeki hadislerin Tahriri ve
Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Ü. Sosyal
Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsir ve’l- Müfessirûn*, Mektebe-i Vehbe, 2005.